

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

K. Atatürk

Güneş-Dil Teorisi

Ulus Dil Yazıları

*

Etimoloji, Morfoloji ve
Fonetik Bakımından Türk Dili

1935

GÜNEŞ-DİL TEORİSİ

Ulus Dil Yazıları

•

Etimoloji, Morfoloji
ve Fonetik Bakımından Türk Dili

Yayına Hazırlayan

Doğu Polat

Yayın Hakları: © Bu eserin yayın hakları Alaca Yayınları-Doğu Polat'a aittir.

Eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Alaca Yayınları: 6

Güneş-Dil Teorisi Dizisi: 1

1. Basım: Kasım 2019

ISBN: 978-605-68261-4-6

Sertifika No: 40155

Yayın Danışmanı: Gani Bayer

Yayın Yönetmeni: Doğu Polat

Son Okuma: Büşra Ekşioğlu

Kapak Tasarım: Çağlar Yalçın

Sayfa Tasarım: Eflatun Simay

Baskı: Serkan Arı

Tel: 0212 612 33 34

Matbaa Sertifika No: 44009

Alaca Yayınları

Armağanlar mah. Erhan Sk. No:3/4 34760 Ümraniye/İstanbul

Telefon: 0212 5340763

Eposta: alacayayinlari@gmail.com • www.alacayayinlari.com

/alacayayin

/AlacaYayinlari

/alacayayinlari

GÜNEŞ-DİL TEORİSİ

Ulus Dil Yazıları

•

Etimoloji, Morfoloji
ve Fonetik Bakımından Türk Dili

Yayına Hazırlayan
Doğu Polat

İÇİNDEKİLER

YAYINEVİNİN NOTU	7
CENEVRE'DE AFET HANIM'A (25-26 KASIM 1935)	9
ATATÜRK'ÜN "ULUS'UN DİL YAZILARI" KÖŞESİNDEKİ YAZILARI (2 Kasım-7 Aralık 1935)	11
MİLLET - ULUS	13
DEVİR - ZAMAN	16
HÂDİS - HÂDİSE	20
EHEMİYET - MÜHİM	23
DÜSTUR	27
HAT - HÂTİR - HÂTİRA	29
HAK - HAKİKAT	32
DEFİ - MÜDAFAA	35
DEFA - ÜMİT	39
KUVVET	42
KEMAL - TEKEMMÜL	49
KÂMİLEN	53
HER - EĞER - GERÇİ	58
DUA, DUVA	62
HÂL - HÂLÂ	67
SABAH	72
ALLAH	78

ÇALAP - HUDAĞ	83
TANRI - RAB	87
ÖĞLE	91
İKİNDİ	94
"GÜNEŞ - DİL" TEORİSİNİN	
ESASLARINA KISA BİR BAKIŞ	97
<i>Güneş - Dil Teorisine Göre Kökler ve Ekler</i>	98
<i>Güneş - Dil Teorisine göre analiz yolları</i>	99
TÜRK DİLİNİN ORJİNALİTESİNİ GÖSTEREN BİR ANALİZ	101
TÜRK DİLİNİN ORJİNALİTESİNİ GÖSTEREN BİR ANALİZ	105
TÜRK DİLİNİN ORJİNALİTESİNİ GÖSTEREN BİR ANALİZ	114
TÜRK DİLİNİN ORJİNALİTESİNİ GÖSTEREN BİR ANALİZ	118
TÜRK DİLİNİN ORJİNALİTESİNİ GÖSTEREN BİR ANALİZ	123
ATATÜRK'ÜN EL YAZISI NOTLARI	135
ULUS GAZETESİNİN	
ETİMOLOJİK VE MORFOLOJİK ANKETİYLE İLGİLİ	
NOTLAR (1935)	137
C. R. CONDER'İN <i>ALTAIC HIEROGLYPHS AND</i>	
<i>HITTITE INSCRIPTIONS</i> KİTABINDAN	
ALINAN NOTLAR (1935)	142
"MERİNOS" VE "SUNĞİPEK" KELİMELERİNİN FABRİKA ADI	
OLARAK SEÇİLMESİ VE KÖKENLERİ HAKKINDA	
EKONOMİ BAKANİ CELAL BAYAR'A NOT	
(26 KASIM 1935)	144
"APPAREİL" SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE ANALİZ (1935)	146
"RAB" SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE ANALİZ (1935)	149
GÜNEŞ-DİL TEORİSİ HAKKINDA	
PERİHAN ELDENİZ'E DERS (25 EKİM 1935)	153
ETİMOLOJİ, MORFOLOJİ VE FONETİK BAKIMINDAN	
TÜRK DİLİ	169
SÖZLÜK	251

YAYINEVİNİN NOTU

Atatürk'ün "*Ulus'un Dil Yazıları*" başlıklı yazıları *Ulus* gazetesinde 2 Kasım - 7 Aralık 1935 tarihleri arasında imzasız olarak yayımlanmıştır.

Atatürk, 12 Kasım 1935'te Afet İnan'a çektiği telgrafında "Dile ait yeni yaptığım incelemeleri ve bulduklarımı birkaç güne kadar yollayacağım" demektedir. Afet İnan, 15 Kasım 1935'teki mektubunda ise "*Ulus* gazetesindeki dil yazıları sizin bulduklarınıza benziyor." sözlerine Atatürk'ün verdiği cevabı yan sayfada okuyacaksınız.

Kitabın ilk bölümünde *Ulus* gazetesinde yayımlanan yazılar bulunmaktadır. Bu yazıların gazetedeki biçim ve imlası korunmuş olup dipnotta Fransızca kelimelerin anlamlarına yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise Atatürk'ün hazırlamış olduğu "*Etimolojik, Morfolojik ve Fonetik Bakımından Türk Dili*" kitapçığının tıpkıbasımını yer almaktadır. Bu kitapçığın 14 sayfalık özeti de *Ulus* gazetesince 14 Kasım 1935'te okuyucuya ücretsiz olarak dağıtılmıştır.

"*Ulus'un Dil Yazıları*" köşesinde Atatürk'ün yazdığı tarihlerde; 22 Kasım'da Naim Onat, 23 ve 24 Kasım'da İsmail Hâmi Danişment, 25 Kasım ve 5 ile 6 Aralık'ta Abdülkadir İnan'ın yazıları yayımlanmıştır.

Ulus gazetesinde 4 Ekim - 17 Aralık 1935 tarihleri arasında "Dil Hakkında Etimolojik ve Morfolojik Anket" başlığıyla 12 anket yayımlanmış ve gelen cevaplara yer verilmiştir.

- I. Yukarıdaki kelimelerin ilk ve asıl kökleri nelerdir?
- II. Bu kelimeler nasıl teşekkül etmişlerdir?
- III. Bu kelimeleri teşkil etmek için köke ilave olunan ekler nelerdir ve eklerin her birinin mana farkları bakımından rolleri ne olmuştur?
- IV. Bu araştırma neticesinde:
 - A- Türk dili kökleri ve
 - B- Türk dili ekleri ve
 - C- Türk sözlerinin teşekkülü hakkında bir kaide çıkarmak mümkün müdür?

Anketlerde açıklanması istenen kelimeler şunlardır:

1. (4 - 11 Ekim 1935): Sabah, sabahleyin; öğle, öğleyin; ikindi, ikindiyyin, ikindileyin; akşam, akşamleyin; yatsı, yatsıyın, yatsıleyin; gündüz, gündüzün, gündüzleyin; gece, geceleyin.
2. (12 - 25 Ekim 1935): Işık; parlak; sıcak; ateş; gök; su; yer; top-rak, torpak; yıldız; yıl.
3. (26 Ekim - 3 Kasım 1935): Ağız; bağız; gırtlak; dil; diş; dudak; alın; göz; burun; kulak.
4. (4 - 11 Kasım 1935): Ev; oba; av; ağıl; avlu; ova; yurt; ocak.
5. (12 - 16 Kasım 1935): Tane; kepek; kepenk; kap; kafa; kapak; kapı; kapmak.
6. (22 - 24 Kasım 1935): Şark, doğu; şimal, nord; garp, batı; cenup, sud.
7. (25 - 26 Kasım 1935): Ter; tez; tek; tel; tül.
8. (27 Kasım 1935): Dur; tur; dar; dağ; dal; damar.
9. (1 Aralık 1935): Uğ (su manasına); öl (rutubet manasına); ölmek; olmak.
10. (4 Aralık 1935): Sevinç; sevim; sevmek; sormak; solmak.
11. (8 Aralık 1935): Göz; gör; kör; kor; gü.
12. (17 Aralık 1935): Yol; yön; yor; yok; yüs; yer; yük; yel; yar; yaz; yay.

CENEVRE'DE AFET HANIM'A*

(25-26 KASIM 1935)

Afet,

1) Mektuplarını aldım. Ara sıra telefon görüşmelerinden de sıhhat ve afiyetinden ve muvaffakiyetle derslerini takip ettiğinden haberdar oluyor ve memnun oluyorum. Senin yokluğundan hasıl olan sıkıntıyı bu suretle hafifletmekteyim.

2) Ben bildiğin gibi dil ile meşgul oluyorum. Sen giderken basılmış olan ilk broşürü tashih ve tadil ettirerek yeniden bastırttım. Bunun bir de ufak özetini broşür halinde bütün *Ulus* okurlarına dağıttılar. Sen de almış olacaksın. Bunlardan sana yeniden beşer tane gönderiyorum. Bunlarla beraber şimdiye kadar teorinin tatbikatı olmak üzere *Ulus*'a yazdığım yazıların da küpürlerini toplu olarak gönderiyorum. Henüz basılmamış olanların suretleri de beraberdir. Buna dair arada çıkacak bazı arkadaşların yazıları da enteresandır. Bunları takip edecek olan yazılan sen toplar ve hepsini incellersin. Bence Güneş-Dil Teorisi isabet etmiştir. Hint-Avrupa dillerine de tatbiki mümkündür. Sen kendin gönderdiğim tatbikat notlarıyla teoriyi kavramaya çalış. Anlaşılmayan yerleri sor, izah edeyim. Ondan sonra belki lengüistik profesörünle beraber inceler ve eleştirir, onun da görüşünü bana bildirirsin. Kısa dediğim broşürü senin için Fransızcaya tercüme ettiriyorum, göndereceğim.

* Prof. Dr. Afetinan, Atatürk'ten Mektuplar, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.32-33. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, cilt:28, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010, s.130-132.

3) Biz yemek odasında her gece dilcilerle tahta başında dil tatbikatı yapıyoruz, ben gündüzleri buna hazırlanıyorum. Ekseriya çıkmaya da vakit bulamıyorum.

4) Mektubuna bağlı notla istediğin malumatı tedarik etmesi ve doğruca sana göndermesi için Bay Ruşen Eşrefe yazdım. Cemiyet'e de malumat tedarik etmelerini söyledim.

5) Göndermiş olduğun konferans mevzularını gözden geçirdim. Senin buldukların Profesör'ün verdiklerinden iyidir. Almanya'ya ve dine ait olandan başka istediğini seçebilirsin.

Şimdi yanımda bulunan Dr. Tevfik Rüştü Aras diyor ki, Cemiyeti Akvam'a ait konuyu seçersen, sana yardım için hazırdır. İstedğin kitaplardan başka, Uluslar Sosyetes'i'nin kurucularının da görüşleri alınır; onlardan biri Titülesko'dur. Atatürk gözlerinden öper.

Afet,

Tape edilmiş yazılar, telgraf olarak çekilmek üzere dün akşam, sofrada bütün arkadaşlar yanında dikte ettiğim sözleri ihtiva eder. Uzun diye bugüne bırakmışlar. Aynen mektup olarak gönderiyorum.

Telefonla görüşmek istediğin gün ben henüz nezleden yatakta yatıyordum; Celal yanıma geldi, telefonu açtım. Halbuki yanıma gelinceye kadar geçen zamanda, konuşma bitti diye yolu kapamışlar. Çok uğraştık, tekrar bulamadık. Pek canım sıkıldı.

Yakında görüşmek üzere büyük hasretle gözlerinden öperim.

K. Atatürk

ATATÜRK'ÜN
"ULUS'UN DİL YAZILARI"
KÖŞESİNDEKİ YAZILARI
(2 Kasım-7 Aralık 1935)

MİLLET - ULUS*

Her iki söz, ana kaynakları araştırılınca
türk kökünden çıkıyor

Millet

Kelimeyi etimolojik şekline koyalım:

(1) (2) (3) (4)

im + il + il + et

(1) "*im*": Köktür, burada kuvvet, hayat, hareket, işaret, hedef iş... v. s. anlamlarındadır.

(2) "*il*": Kelimenin orijininde "*iğ*"dir; "*l*" (3) teki "*l*"dir, uzatma vazifesi görmek üzere "*i + ği*" de "*ği*" yerini tutmuştur.

Türk sözlerinde aynı cinsten iki konson¹ yan yana gelmez; birincisi daima uzatma için ikincisinin tekrarıdır. O halde:

(1) kök olan "*im*" ile

(2) ek olan "*iğ*" birleşince "*imiğ*" olur; bu, "*emek*" sözüdür; kuvvet sarfetmek, yaşamak, hareket etmek, bir şey işaret etmek, bir hedefe gitmek, iş görmek, yorulmak, zahmet çekmek demek olur.

(3) "*il*": Büyük, çok, gayri şahsî, şümül gösterir; demek ki, "*im + iğ + il = imiğil*" sözü, büyüklük, çokluk, şümül içinde yaşamak, hareket etmek, çalışmak, bir hedefe gitmek olur.

* Ulus, 2 Kasım 1935, Numara: 5126, s.1.

1 Konson (Fr. Consonne): Sessiz, ünsüz. (Y.N.)

(4) "et": Çok kuvvetli yapıcılık, yaptırıcılık, hâkimiyet, sahiplik anlamlarını gösterir.

Görülüyor ki, son ek (4) gelinciye kadar, kelime, "imiğil" umumîğ ve gayri muayyen bir manada iken, "et" ona muayyen varlık verdi, müşterek yaşayan, çalışan, bir hedefe giden sahip belli oldu: *MİLLET*. [*]¹

Kelimenin: "im + iğ + il + et" etimolojik şekilden, son "millet" morfolojik ve fonetik şekle geçişi burada çok basit oldu: "im" köküne birden ziyade ekler gelince, kökün baştaki vokali² düştü; kök ve ekler kaynaşınca fonetik icap hakim oldu, "miğilet" söylenişindeki ahengi beğenmedi, "mi + ği + let" şeklinin ortasındaki "ği" uzatımı yerine, öndeki "l" yi tekrarlamayı daha ahenkli buldu. Anlaşılan manasıyla "Millet" sözü, tam modern ve ilimiğ izahlara uygun "Société Humaine"³ demek olur.

Ulus

Kelimenin etimolojik şekline bakalım:

(1) (2) (3) (4)

"uğ + ul + uğ + us"

(1) "uğ": Köktür; burada büyüklük, yükseklik, çokluk, genişlik mefhumlarını gösterir.

(2) "ul": şümül ve gayri şahsılık anlatır.

"Uğ + ul = uğul" umumîğ olarak büyüklüğü, çokluğu, genişliği gösterir ve yayılmış, şümül almış demek olur.

Burada, kök ile ekin kaynaşması neticesi olarak morfoloji ve fonetiğin yaptığı şekli alalım: "ul" (il, el şekilleri malûmdur.) [*]⁴

(3) "uğ": Ek olarak ". + ğ"nin rolü kelimenin manasını sahiplenilerek tesbit ve ifade etmektir. (k, gibi). O halde uluğ = (burada da "ğ" vazifesini vokali olan "u"nun uzatılmasına bırakıyor). Ulu = büyük, yüksek, çok veya böyle olan demektir.

1 Bu türk kelimesi Arapçada (din) ve (şariat) anlamına alınarak kullanılmıştır.

2 Vokal (Fr. Vocal): Sesli, ünlü. (Y.N.)

3 Société Humaine (Fr.): İnsan topluluğu, toplum. (Y.N.)

4 Aşiret, belde, halk, kabile, kavim, memleket anlamlarının ifadesi olmuş.

(4) "us": ". + s" eki, herhangi bir sūje¹ veya objenin² oldukça geniş bir sahada bulunduğunu veya o sahayı kapladığını gösterir; (s, ç, c, z) de böyledir.

Demek oluyor, "ulu + us = ulus": Bir çokluğun kendi muhitini taşıdığı zaman aldığı anlamdır.

Onun içindir ki, "ulus" sözü, umumiğ olarak, meselâ bir ailenin çoğalarak vücade getirdiği bir kabile'ye, onun daha büyüğü olan bir aşiret'e, bir kavme, herhangi bir cemaata, bir taifeye, birkaç kabileyi toplayan bir daireye dendiği gibi bir ümmete de denebilir. Vasi kabile ittihağı, millet ve devlet anlamları da "ulus" sözünün çerçevesi içindedir.

1 Sūje (Fr. Sujet): Fail, özne. (Y.N.)

2 Obje (Fr. Objet): Nesne. (Y.N.)

DEVİR - ZAMAN*

"Devir, devre, daire, zaman" sözlerinin etimoloji, morfoloji ve fonetik bakımlarından çözümlenmesi

Devir-Devre

Kelimenin etimolojik şekli:

(1) (2) (3)

(ed + ev + ir)'dir.

(1) *ed*: Köktür. Burada çokluk, genişlik, imtidat ve hareket anlamındır (zaman ve saha hakkında).

(2) *ev*: Hareket ve imtidat... v.s. halini ifade eden ektir; (ğ, k gibi); (*ed + ev = edev*), hareket ve imtidat.. v.s. faaliyeti, ("*edik*" şekli de vardır) [1]¹ Radlof lûgati.

(3) *ir*: Düşünülen şeyin, muayyen ve müsbet bir nokta ile alâkasını gösterir, yani düşünülen hareket ve imtidat faaliyetinin muayyen ve müsbet bir noktada, ona bağlı olarak, onun etrafında vuku bulmakta veya vuku bulmuş olduğunu gösterir. Dönmek, yuvarlaklık, daire mefhumu buradan geliyor.

Devir: Bir nokta etrafında vuku bulmuş çokluğu, genişliği, hareketi gösterir.

Bu söze, manayı tesbit ve ifade eden "eğ" ekini getirirsek, hasıl olan şekil (*devireğ*), (devir) anlamının adı olur.

* Ulus, 3 Kasım 1935, Numara: 5127, s.1.

1 Radlof lûgati, I. Cilt. ⁴Uygur lehçesi

Kelimenin etimolojik şekli olan (*devireğ*) morfolojik ve fonetik icabı: *DEVRE* olur; bir nokta etrafında tamamlanmış büyük bir zamanı veya bir sahayı gösterir.

(*Devireğ*) in, (*Teğiriy*, *Töğürüy*, *Teğere*) şekilleri de vardır, kendi etrafında dönmek, yuvarlanmak anlamlarındadır. Yakutça, "*Teğiriyeye temteye oyor künnah* = yüksekte yuvarlanarak yahut yuvarlak şekilde yükselerek çıkan güneşle..." demektir.

Not: Bu misal, kelimeye (. + *r*) ile verilen yuvarlaklık mefhumun güneşten alınma bir mefhum olduğunu gösteriyor.

(*Devre*) sözünün (*dürk*) şekli de vardır.[2]¹

Bu sözün etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3)

(ed + üğ + ür + ek)

Devir sözünün etimolojik şeklini bunun altına yazarak tetkik edelim:

(ed + ev + ir + eğ)

Görülüyor ki, kökler birdir: "*ed*"

(1) inci ekler müsavidir: *uğ* = *ev*.

(2) inci ekler idem: *ür* = *ir*.

(3) üncü ekler idem: *ek* = *eğ*.

Vokallerin² aynı cinsten olarak değişmesinden ve birbirlerinin aynı olan konsonların³ birbirleri yerine geçmelerinden başka sözlerin yapılaşlarında hiçbir fark yoktur: *ğ* = *v*; *k* = *ğ*.

Daire

Bu söz, esas itibariyle (*devre*) den başka bir şey değildir. Bunu anlamak için her iki kelimenin etimolojik şekillerini alt alta yazalım:

1 Elidrak haşiyesi

2 Vokal (Fr. Vocal): Sesli, ünlü. (Y.N.)

3 Konson (Fr. Consonne): Sessiz, ünsüz. (Y.N.)

Devre:

(ed + ev + ir + eğ)

Daire:

(ad + ağ + ir + eğ)

Daire sözünün etimolojik şeklinde göze çarpan, kalın ve ince vuayellerin¹ bir kelime içinde bulunuşudur. Bu hal, dilin tekâmül işaretidir. Bugün de behemahal bunun aksinde ısrarlı olmak doğru değildir. Tekâmül etmiş bulunan insan tekellüm cihazında Fonetğin yapabileceğı ıslahata mani olmamak en doğru yoldur.

Bundan evel ızah ettiğimiz gibi burada da kökler ve ekler tamamen aynı mahiyettedir.

(*Daire*) sözünün türlü şekilleri vardır: *Devirik*, *Devirim*. Bu kelimelerin bünyelerine dikkat olunursa aynen (*Devir*) kelimesi görünür.

Teğre (*Uygur Metinleri*, "Paul Pelliot, T'oung Pao, 1914"),

Teğrek (*Radloff lûgati*, III "Çağatay Lehçesi"),

Tiğr (*Büyük Türk Lûgati*, "Kazan"),

Tiğrek (*Tuhfet-üz-zekiyye*),

Tüğerek (*Tuhfet-üz-zekiyye*; *Radloff lûgati*, III),

Tivrek (*Tuhfet-üz-zekiyye*),

Teker (*Babus*)

(*Devir*) ve (*Daire*) nin bu türlü şekilleri, etimolojik şekillere ırca olununca, hepsinin bünyelerinin bir olduğı derhal göze çarpar.

Zaman

Kelimeyi etimolojik şekline koyalım:

(1) (2) (3) (4)

(uğ + uz + am + an)

(1) *uğ*: Burada zaman ve saha mefhumunadır. Kelimenin köküdür, kendinden sonra gelen (*uz*) eki ile kaynaşarak düşmüştür.

1 Vuayel (Fr. Voyelle): Sesli, ünlü. (Y.N.)

(2) *uz*: Umumiyyetle uzaklık, imtidat, genişlik gösterir ekdir. O halde: *uğ + uz = uğuz*; zamanın uzunluğu; yani düşünülen zaman "*an*" değildir, uzundur.

(3) *am*: ekdir, kendinden evelki sözün tesbit ve ifadesine yarar (k gibi).

(*Uzam*) = uzunca bir zaman ifade eder.

(4) *an*: (. + *n*) konsonu bir varlığın, bir hareketin, süje¹ veya obje² ile tamamen yakından alâkasını gösterir. O halde "uzaman" mefhumu, bunu düşünen süje ile alâkalı olan bir müddeti gösterir. Morfolojik ve fonetik icaba göre baştaki vokal düşüyor, kelime son şeklini alıyor: Zaman.

Not: I. : Kelimenin sonundaki "*an*", "*anğ*" olarak dahi düşünülebilir. Bu takdirde "*ğ*"nin düştüğü kabul olunur.

Not: II. Kelimenin düşmüş olan kökü, saha manasile düşünüldüğü vakit şu sözler türer: *Uzak, uzama, uzamak... v.s.*

1 Süje (Fr. Sujet): Fail, özne. (Y.N.)

2 Obje (Fr. Objet): Nesne. (Y.N.)

HÂDİS - HÂDİSE*

Bu sözlerle "hudus, hadis" ve "hayat" sözlerinin etimoloji, morfoloji ve fonetik bakımından çözümlenmesi

Hâdis - Hadise

Kelimenin etimolojik şekli:

(1) (2) (3) (4)
(ah + aġ + ad + is)

(1) ah: Köktür; "ay"ın bir başka şeklidir (ay, ag, ak, ah bir kategoridendirler).

Bir şeyi yaratmak, yapmak, tesis etmek; hayat vermek, ruh vermek, vücuda getirmek anlamındadır. [1]¹

(2) aġ: Objeyi² gösterir.

Ah + aġ = ahaġ = olmuş, vücut bulmuş şey.

(3) ad: (. + d - t), yapıcılık, yaptırıcılık, yapılmış olmaklık anlamını verir.

(Ah + aġ + id) = olmuş olan şey demektir.

(4) is: (. + s) genişlik, yani bir süje veya objenin³ kendi muhitini taşıyarak tezahürünü gösterir. O halde:

"Ah + aġ + ad + is" = büyük oluş demektir.

* Ulus, 4 Kasım 1935, Numara: 5128, s.1.

1 Yakut lûgati.

2 Obje (Fr. Objet): Nesne. (Y.N.)

3 Süje (Fr. Sujet): Fail, özne. (Y.N.)

Morfolojik ve fonetik tesirlerle "ah" kökünün vokali¹ düşüyor. İlk ek olan "ağ", ki uzatma vazifesini görüyor, onun da vazifesi kendisinden sonra gelen vokalin uzunca okunmasıyla yapılıyor. Söz "Hâdis" şeklini alıyor.

Bu sözün sonuna "eğ" eki gelince, kelimenin manasını tesbit ve ifade ediyor, o mananın adı oluyor: (Hâdis + eğ). Son ekin okunmaz (ğ) si de düşüyor; kelime sadece "hâdise" olarak kalıyor; manası büyük oluş, büyük vakıa demektir.

Hudus

"Hudus" sözü, "hâdis" sözünün vokalleri değişik başka bir şeklidir. Bu iki sözün etimolojik şekillerini alt alta koyarak bakalım:

(ah + uğ + ud + us) = *hudus*

(ah + ağ + ad + is) = *hâdis*

Hayat

"Hayat" sözü ile "hâdis" sözünün yapıları birdir; ikincisinde fazla olan "is" ekidir. Türk sözlerinin okunuşundaki mekanizmayı göstermiş olmak için "hayat" sözünü de inceleyelim:

Etimolojik şekli:

(1) (2) (3)

"ah + ay + at"tır.

"Ah" ve "ay" kök olarak alındıkları zaman her ikisi aynı anlamı gösterirler. Bunlardan birisi ek mevkiine düşünce rolü değişir.

(1) *ah*: Kök olarak, yaratmak, hayat vermek, ruh vermek anlamını gösterir.

(2) *ay*: Ek olarak objeyi, yani hayat mefhumunu haiz şeyi gösterir.

Ah + ay = ahay = hay, umumî olarak var olma demektir.

(3) *at, (d)*: (+ t - d), bir şeyin olmuş, yapılmış olduğunu gösterir.

1 Vokal (Fr. Vocal): Sesli, ünlü. (Y.N.)

Demek ki:

Hayat, müsbet olarak yaratılmış olmaktır.

Hadis

"*Hadis*" sözünde kökün manası başkadır. Etimolojik şekli:

(1) (2) (3)

"*ah + ad + is*"tir.

(1) *ah*: Ses, sada, söz anlamındadır (*ak, ok, uk, ah, ay, ağ, ag* köklerinin hepsi aynı anlama gelirler).

(2) *ad*: Sözün müsbet olarak varlığını gösterir.

(3) *is*: Görüldüğü gibi uzak sahayı, bir derece genişliği, çokluğu gösterir, yani sözün uzağa, harice intikalini ve çokluğunu gösterir (İ de böyledir, bazı türk diyalektlerinde s yoktur. Yakutça gibi).

"*Ah + ad + is*" = *hâdis* = nutuk, çok söz, kelâm demektir.

Not - "*Hadis*" sözünün başka şekilleri de vardır. Meselâ:

"*Aydiş*" [2]¹ gibi. İki kelimenin bünyesi tamamen aynıdır. Etimolojik şekillerini alt alta yazalım:

(1) *Hadis*: "*ah + ad + is*"

(2) *Aydiş*: "*ay + ad + ış*"

Ah = *ay* dır. (1) incide kökün vokali düşmüş; (2) incide kök kalmış, fonetik icabı ortadaki ekin vokali düşmüştür.

İs = *ış* tamamen aynıdır.

"*Eytiş*" ve "*aytış*" da aynıdır. (*Büyük Türk Lûgati*, Kazan lehçesi; Radlof lûgati, I)

Ayıtmak = ifade etmek [3]²

Eyitmek = ifade etmek [4]³

Not - "*Hadis*" sözünü, biz yalnız peygamberlere atfolunan sözler için kullanırız.

1 Radloflûgati. I. Teleüt ve Altay lehçeleri.

2 Die Legende von Oghuz Qaghan

3 *Büyük Türk Lûgati*. "Kazan lehçesi"

EHEMİYET - MÜHİM*

Türk dilinin etimoloji, morfoloji ve fonetik bakımından çözümleme metodu bu sözleri türkçe gösteriyor

Ehemiyyet

Kelimenin etimolojik şekli:

(1) (2) (3) (4)

(eh + em + iy + et) 'tir.

(1) *eh*: Büyüklük, yükseklik, esas anlamlarına gelir (*ek + e, ak + a, ağ + a, ag + e*, sözlerindeki köklerin aynıdır).

(2) *em*: Kökün anlamını haiz olan *süje*¹ veya *objeyi*² gösterir. *Eh + em = ehem*: büyük, yüksek, esas demektir.

(3) *iy*: (. + *y*) eki sözün manasını tamamlar, tayin eder (*k, g, h* gibi).

(4) *et*: Anlaşılan mananın müspet ve müstakil varlığını gösterir.

(*Ehemmiyyet*): Büyüklüğü, esaslılığı müspet olan bir manayı ifade eder.

Yakutçada, sadece "*eh*" birisinin sözlerine ehemiyet vermek, kaydetmek anlamına da kullanılır.

Not: - Kelimeyi (*Ehemmiyyet*) tarzında telâffuz etmek fuzulîğ gayret olur.

* Ulus, 5 Kasım 1935, Numara: 5129, s.1.

1 Süje (Fr. Sujet): Fail, özne. (Y.N.)

2 Obje (Fr. Objet): Nesne. (Y.N.)

Bu şeklin etimolojisini arayalım:

(1) (2) (3) (4) (5) (6)
(eh + em + em + iy + iy + et)

(1) eh: Kök.

(2) em: Orijininde (eğ) dir. "Eh + eğ" = eheğ büyük (eke (ğ) gibi). "Eğ" eki, kökün anlamını haiz süje veya objeyi gösterdi.

(3) em: "eheğ" sözünde anlaşılmış olan manayı, tekrar kendi üzerine alan bir süje veya obje oldu.

Eheğ + em = ehem olacak; (. + ğe) yerine, kendinden sonraki (m) kaim olacak.

(4) iy: Yahut (eğ) eki, sözün manasını ifade edecek. Ehemmeğ (- iy) = ehem demektir.

(5) iy: Bundan evelki ekin rolünü yapan aynı ek.

(6) et: Gördüğümüz manayı veren ek.

Hatıra: - Türk sözlerinin kuruluşunda gayet kesin bir tabiğilik ve lojik¹ vardır.

Türk, gördüğünü ve düşündüğünü anlatmaya kâfi gelecek surette sözleri yaratmıştır. Esas anlamı gösteren köke lüzumundan fazla ek getirmez. Sözü natamam da bırakmaz. Bozuk ve kırık şekilde türk sözleri, yabancı ağızlarda bu hallere düşar olmuşlardır. Kelimelerin orijin şekillerinin bozulmasında, kalıpla kelime yaratma usulü de çok tesir etmiştir.

Mühim

Kelimenin etimolojik şekli:

(1) (2) (3)
em + üh + im

Not: - (Em - im) kökünün gösterdiği bazı anlamları tanımak için şu kelimeleri gözden geçirelim:

I. İmek [1]² = meşakkat, zahmet.

1 Lojik (Fr. Logique): Mantık. (Y.N.)

2 Pavet de Courteille, Çağatay Lûgati.

II. İmgek [2]¹ = taap, zahmet.

III. İmkek [3]² = azap, belâ, cefa, zahmet.

IV. Emek [4]³ = eziyet, mihnet, taap, zahmet.

V. Emge [5]⁴ = azap.

VI. Emgek [6]⁵ = istirap, zahmet.

(1) *em*: Köktür. Zahmet, azap, cefa, mihnet v. s. anlamlarını ihtiva eder.

(2) *üh*: (. + *h*) kökün anlamını ifade eden ektir (. + *k* gibi).

Em + *üh* = *emüh*: Tamamiyle (*emek*, *imek*) demektir.

(3) *im*: (. + *m*) eki, kelimenin manasını muayyen bir sahada tesbit ve ifade eder, manayı tesahup eder.

"*Mühim*": zahmet, azap, mihnet v.s.; gussa [*]⁶, gam [****]⁷ verici, sert demektir.

Mülâhaza: görüldü ki, "*ehem*, *ehemiyet*" sözü ile "*mühim*" sözü aynı kökten değildir. Birincinin kökü: "*eh*"tir; büyük, yüksek, dikkate şayan, esas anlamlarına... İkincinin kökü "*im*"dir; zahmet, cefa, gussa, gam anlamlarına...

"Bu iş ehemdir" dendiği zaman, işin büyüklüğü anlaşılır.

"Bu iş mühimdir" dendiği zaman, işin çetinliği, zahmet, cefa, gam vericiliği, yoruculuğu, zorluğu demektir.

Dikkat nazarına alınmak lâzımdır ki, bu türk kelimelerinin her biri, gayet orijinal manalı Türk köklerinden ve onlara lojik bir surette yapılmış eklerden doğmuştur; yoksa, herhangi bir sözün uydurma kalıplara vurulmasından değil. Belki Türk sözlerinin esaleti unutulurak iş kalıpcılığı dökülmüştür.

Not: - "*Mühim*", ehem olan demek değildir; izah olunduğu gibi, ondan büsbütün başka anlamda bir sözdür.

1 Radlôf I. Kazan ve Baraba Lehçeleri.

2 Pavet de Courteille, *Çağatay Lûgati*.

3 Türk Dili, Süheyl ve Nevbahar Kamusu Türki, *Orhon Kitabeleri*.

4 Radlof I., *Uygur Metinleri*.

5 Oğuz Destanı, *Orhon Kitabeleri*.

6 *Ahterii Kebir*

7 *Lûgati Naci*

Ehem olan süje veya objeye işaret etmek istenilirse:

Eski türk diyalektine göre kelimenin başına (*mu*), yeni şivemize göre (*bu*) sözünü koyabiliriz:

mu + ehem

bu + ehem

Bunlar kaynaşarak: *mehem*, *meham*; *behem* (*eh + al*) [***]¹ sözleri ile elde edilir. Bunların gösterdiği anlamlar (*mühim*) sözünden değil, (*ehem*) sözünden çıkmıştır.

¹ Kelimenin sonundaki (. + l) dir ki manaya şümül veriyor. Yoksa burada ayrıca bir "hal" kelimesini düşünmiye mahal yoktur.

DÜSTUR*

Kelimenin etimoloji, morfoloji ve fonetik bakımından
çözümlemesi

Kelimenin etimolojik şekli:

(1) (2) (3) (4)
(ed + üs + üt + ur) dur.

(1) *ed*: Köktür. Burada "yükseklik, büyüklük, kuvvet, kudret, esas, asıl, sahip" anlamlarını gösterir.

(2) *üs*: (. +s) ektir. Oldukça geniş bir sahayı ve mananın bu sahaya genişleyişini gösterir.

Ed + üs = edüs: Kuvvet, kudret, sahiplik v.s. anlamlarının büyüklüğü demektir.

Kelimenin başka şekilleri de vardır:

I. Edis¹ = Mürtefi

II. Ediş² = Bâlâ

III. Ediz³ = Yüksek kıymet, âli, mürtefi

IV. Etiz⁴ = Âli

* *Ulus*, 6 Kasım 1935, Numara: 5130, s.1.

1 Radlof lûgati. I. Uygur lehçesi.

2 *Uygur Metinleri*. Analytischer Index zu den Fünf ersten Stücken der Türkischen Turfan – Texte (Bang, von Gabain)

3 Radlof lûgati. I. Çağatay lehçesi. Analytischer Index zu den Fünf ersten Stücken der Türkischen Turfan – Texte (Bang, von Gabain)

4 Radlof lûgati. I. Koman lehçesi.

V. Edizlik¹ = İrtifa

VI. Tös² = Asıl, temel, sanem

VII. Töz³ = Asıl, menşe, tabiat, kuvvet

VIII. Tusa⁴ = Saadetimize hizmet eden her şey

(3) üt: (. + t) eki sözün anlamını katiyetle tesbit ve tayin eder ektir.

Düs + üt = düsüt: Geniş anlamda kuvvet, kudret, sahip, hakim, temel demektir.

(4) ur: (. + r) eki, kelimenin manasını muayyen, katî bir sahada tahakkuk ve temyiz ettirir. O halde: (*ed + üz + üt + ür*); son morfolojik ve fonetik şeklini kullanalım, DÜSTUR = kudreti, hakimiyeti, büyüklüğü, esas olduğu kabul edilen, tanınan, ona katiyen riayeti icap ettiren şey demektir. Yani kanun demektir, değişmiyen şekil demektir, herkesin riayet etmesi icap eden bir kaide demektir.

Bu kelime Arapçaya da "asıl, kanun" ve "veziri âzam" anlamlarında geçmiştir.[*]⁵

Farsçada da: "Sahip, izin, asıl, kanun, reis" gibi anlamlarda kullanılır.[**]⁶

1 *Divanü Lûgati-it-Türk.*

2 Radlof lûgati. III. Altay lehçesi v.s..

3 *Divanü Lûgati-it-Türk.*

4 Pekarski, *Yakut Dili Lûgati.*

5 *Ahterii Kebir.*

6 *lisan-ül-acem, I.*

HAT - HÂTİR - HÂTIRA*

Bu sözlerle; "ihtar" kelimesinin ve -her üç anlamında-
"ân" sözünün etimoloji, morfoloji ve fonetik bakımından
çözümlemeleri

Hat - Hâtır - Hâtıra

Kelimenin etimolojik şekli:

(1) (2) (3) (4)
(ah + ağ + at + ır) dır.

(1) ah: Köktür. Burada ışık, parlaklık anlamınadır (ak gibi).

(2) ağ: Obje¹ veya süje² gösterir.

Ah + ağ = ahağ: Işığın bir obje veya bir süje ile olan münasebe-
tini gösterir.

(3) at: (. + t) ektir. Manayı tamamlar, tesbit eder.

Ahağ + at = ahağat; kelimeyi son morfolojik ve fonetik şekline
koyalım: HAT = bir süjenin veya objenin ışığı veya bu ışığın billur-
laşması, izi demektir.

(4) ır: (. + r) ektir. Manayı yakın, muayyen, katî bir sahada te-
karrür ve fark ve temyiz ettirir. (Burada o saha dimağdır). O halde:

HÂTİR: Bir obje veya süjenin dimağda aydınlanması, iz bırak-
ması demektir.

* Ulus, 7 Kasım 1935, Numara: 5131, s.1.

1 Obje (Fr. Objet): Nesne. (Y.N.)

2 Süje (Fr. Sujet): Fail, özne. (Y.N.)

Hâtır sözüne "ağ" eki gelince, bu ek kelime anlamına müspet bir varlık verir ve onun adı olur. HÂTIRA da bu demektir.

Not: 1- Yakutçada kelime (*ahtar*) şeklindedir.

Bu kelimenin etimolojik şeklini "hâtır" kelimesininkinin altına yazalım:

Hâtır = (ah + ağ + at + ır)

Ahtar = (ah + ağ + at + ar)

Görülüyor ki, her iki kelimenin asıl bünyeleri, birbirlerinin tamamiyle aynıdır.

Birincide kökün vokali¹ düşmüş. İkincide kök aynen kalmış. Birincide ve ikinci de "ağ" düşmüştür. Birincide kökün vokalinin düşmesine mukabil "at" eki olduğu gibi kalmış. İkincide kökün vokalinin kalmasına mukabil "at" ekinin vokali düşmüş. Son eklerde aynı cinsten vokal şekli tebeddülünden başka bir fark yoktur.

Yakutçada (*Ahtar*): anmak, hatırlamak, hatıra getirmek, daima birisini veya bir şeyi düşünmek demektir: "Min iespin kiniehe ahtar ere = borççağınızı ona hatırlat."

İhtar

Not: 2 - (İhtar) sözü, etimolojik bakımdan (*hâtır*) sözünün bün-yece tamamen aynıdır. Manaları da orijinde birdir. Bugün bu kelimeye vermekte olduğumuz diğer manalar (tenbih, nazarı dikkati celp v.s.. gibi) mecazî manalardır.

An

Not: 3 - (Hâtır), (ahtar) anlamları, an (mak) anlamınadır. [*]²

"An" kelimesinin etimolojik şekli şöyledir.

(1) (2)

(ağ + an)

1 Vokal (Fr. Vocal): Sesli, ünlü. (Y.N.)

2 Hâtır ve hâtıra kelimeleri, kalp (*Ahterii Kebir*) ile gönül hatıra gelen husus ve fikir (*Lûgati Naci*) anlamlarına alınmıştır.

(1) *ağ*: Işıktır.

(2) *an*: (. + n) ektir. Süjeye en yakın, bitişik bir sahayı gösterir. Herhangi bir sahada bulunan obje veya süjeyi, "*m*" (*ego*) sahasına, yani süjeye yapışık vaziyete getirir.

Ağ + an = ağan, bir süje veya objeye ait ışığın, bir süjenin en yakınında tebellürüdür. İtlak üzere ışığın, parlaklığın ve onun gibi olan temizliğin ve güzelliğin, insanın bitişiğinde tecellisi anlamına da gelir.

Görülüyor ki kelimenin teşekkülünde, ışıkla süje veya obje arasında orta mesafeler gösteren işaret ekleri yoktur. Kelimenin zaman bakımından anlamı da bundan ileri gelmektedir.

Kelimenin morfolojik ve fonetik şeklinde, kökün "*ğ*"si ve ekin vokali, ki bunlar uzatma rolünü yaparlar, bu rol baştaki vokalın uzatılmasıyla vokale verilmiş oluyor.

Not: 4 - (An) sözü, Yakutçada (ağın) şeklindedir; anmak, hatırlamak v.s. ; gamlanmak, birisinin izdirabını çekmek, kederlenmek gibi anlamlara gelir.

İzdirap ve gam anlamları, kelimenin kökü olan "*ağ*"ın parlaklık manasından ziyade ateş, güneş, yanmak manasiyle alâkadardır.

HAK - HAKİKAT*

Her iki sözün, etimoloji, morfoloji ve fonetik bakımından
çözümlemesi

Hak

Kelimenin kökü, vokali¹ düşmüş "h"dir; yani (v. + h) [1]²

Kelimenin orijin bünyesinde bulunan birinci ek "ağ" düşmüştür.
Şimdi kelimenin etimolojik şekline bakalım:

(1) (2) (3)

(ah + ağ + ak)

(1) ah: (I) Yüksek, büyük, sahip; (II) beyaz, parlaklık, temizlik, asıl, muhakkak, hakikat; (III) kuvvet, emek, ücret, pay, hisse; (IV) asli unsur, uzuv anlamlarına gelir (aynı anlamlara gelen sözler: "ak", "ak + ığ"; "ak+ tığ"; "eğ+ e", "ek+ e", "iğ+ e", "oğ", "ok", "öğ + e"; "öy + e"; "üy + e"; ".h + iyyük"). [2]³

(2) ağ: Kökün yukarıda saydığımız bütün anlamlarını haiz olabilen süje⁴ veya objeyi⁵ gösterir.

(3) ak: Manayı tamamlar, ifade eder ektir.

* Ulus, 8 Kasım 1935, Numara: 5132, s.1.

1 Vokal (Fr. Vocal): Sesli, ünlü. (Y.N.)

2 (v.) den maksat, herhangi bir vokaldır.

3 *Kamusu Türkî*; Türk Dili; *Büyük Türk Lûgati* "Çağatay ve Uygur lehçeleri"; *Orhon Kitabeleri*; *Divanü Lûgati-it-türk*.

4 Süje (Fr. Sujet): Fail, özne. (Y.N.)

5 Obje (Fr. Objet): Nesne. (Y.N.)

Şimdi kökün yüksek, büyük, sahip (I) kavramlarını kastediyorsak;

Hak = Allah olur.

Kelimenin beyaz, parlaklık, temizlik, asıl, muhakkak, hakikat (II) mefhumlarını kastediyorsak;

Hak = bu vasıfları haiz olan şey, olur. Doğruluk, gerçeklik manaları bu mefhumlardan çıkar.

Kelimenin kuvvet, emek, ücret, pay, hisse (III) mefhumlarını kastediyorsak;

Hak = Kuvvet veya emek mukabili kazanılmış olan şey demektir.

Kelimenin asli unsur, uzuv (IV) mefhumlarını kastediyorsak;

Hak = bir süje veya obje ile yakından alâkalı bir mana ifade eder. Meselâ:

"Bir iş *hakkında* sizinle görüşmek istiyorum" denildiği zaman bir işe dair demektir.

Hakikat

Kelimenin etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3) (4)

(. , h + ak + ik + at)

Not: 1- Dikkat olunursa (*hak*) sözünün etimolojik şekli olan:

(. , h + ağ + ak) ta birinci ek, (ağ), (*hakikat*) kelimesinde (ak) şeklinde meydana çıkıyor; yani

Hak = (h + ağ + ak)

Hakik = (h + ak + ik)

(*Hakik*) sözüne gelen son ek, (at); (*hakik*) yani (*hak*) kelimesinin işaret ettiği anlamların müsbet bir halde olmuş, yapılmış bulunduğunu gösterir. Yani doğru olan, asıl olan v. s. demektir.

Not: 2 - "Hakikatli, hakikatsiz" sözlerindeki anlam; parlak, temiz, iyi bir işi, bir münasebeti unutmıyan veya unutan demektir.

Not: 3 - Kelime, arapçada (*hakk*) suretinde söylenir. Bu sözü etimolojik şekilde ayırılım ve şu şekillerle karşılaştıralım:

(. , *h + ak + . , k*),

(. , *h + ağ + ak*)

(. , *h + ak + ik*).

Arap ağzında, kelimenin orijin bünyesinde mevcut olan son ekin vokalinin düşürüldüğü görülür. Yoksa sözün sonundaki (*k*), manasız ve fuzulî olarak araplar tarafından ilave edilmiş bir harf değildir. Kelime, arapçaya, hemen hemen türkçesindeki anlamlarla alınmıştır. [3]¹

1 **Ahterîi Kebir, *Lûgati Naci*.**

DEFİ - MÜDAFAA*

"Defi, dâfi, müdafaa, müdafî" sözlerinin etimoloji, morfoloji ve fonetik bakımından analizi

Defi

Kelimenin etimolojik şekli:

(1) (2) (3)
(ed + ef + iğ)

(1) *ed*: Kök olarak burada "kuvvet, hareket, urmak, atmak, uzaklaşmak" anlamlarına gelir.

(2) *ef*: (. + f) ektir; (k, g, h gibi) manayı tamamlar ve tayin eder.

Ed + ef = def: Kökün, işaret ettiğimiz manalarını tamamlayan ve tayin eden bir söz unsurudur.

Bu unsurun başka şekilleri de vardır:

I - Döğ (+ me) = darb

II - Döv (+ eç) = havan

III - Dib (+ ek) = havan

IV - Tav = enerji

V - Teğ (+ mek) = taarruz etmek

VI - Teb (+ e) = silkelemek, vurmak, çırpma

VII - Teb (+ iyelen) = tepinmek

* *Ulus*, 9 Kasım 1935, Numara: 5133, s. 1, 2.

VIII - Teb-tep (+ i) = tekme

IX - Teb (+ iyesir) = iterek çekilmek

X - Teb (+ in) = tepmek

Bu misallerde görüldüğü üzere *d*, *t*, aynı kategoriden olup birbirlerinin yerini tuttukları gibi; (b, p, f, m, v) konsonları¹ da aynı kategoridendirler ve birbirlerinin yerini tutarlar.

(3) *iğ*: Bu son ek, *def* söz unsurunun anlamını başlı başına ifadeye yarar, ona isim şeklini verir. Biz kelimeyi, (def + et), (def + ol), (def + etmek) şekillerinde görüldüğü gibi, sadece *döğ*, *döv*, *dib*, *teb* unsurlarını nasıl kullanıyorsak öylece kullanırız.

Dafi

Yalnız *def* sözünün vokal² değişmesiyle başka bir şekli olan (daf) a, (*iğ*) ekini koyarak kelime anlamını bir süje³ veya obje⁴ ile alâkalandırırız; yani:

Daf + *iğ* = *dafiğ* = *dafi*: atıcı, uzaklaştırıcı anlamına gelir.

Not: Arapçada (defi) kelimesi, (defiğ) şeklinde "men etmek, ita etmek" [*]⁵ ve "salmak, kakıvermek" [**]⁶ anlamlarına olarak alınmıştır.

Müdafaa

Kelimenin etimolojik şekli:

(1) (2) (3) (4)

(em + üd + af + ağ)

(1) *em*: Köktür; "derman, kuvvet, çare, ihtimam, itina, menetme, sahip" anlamlarını gösterir.

(2) *üd*: (. + d) burada ektir; yapıcı, yaptırıcı anlamındadır.

1 Konson (Fr. Consonne): Sessiz, ünsüz. (Y.N.)

2 Vokal (Fr. Vocal): Sesli, ünlü. (Y.N.)

3 Süje (Fr. Sujet): Fail, özne. (Y.N.)

4 Obje (Fr. Objet): Nesne. (Y.N.)

5 *Ahterii Kebir*

6 *Tercüman-ül-lûgat*

(3) af: Burada panse¹ veya şahsı gösterir; yani (*em* + *üd*) sözü-nün anlamlarını haiz olan şey veya şahıstır.

(4) aġ: (. + ġ) ektir. Obje ve süjeyi tayin ve ifadeye yarar. O halde:

Em + *üd* + *af* + *aġ* = *müdafāġ*: Kuvvet, ihtimam, itina, menetme, sahip olma anlamlarının ifadesidir veyahut bu manaları haiz olan kişinin vasfıdır.

Müdafî

Bu ikinci anlamı, sonda küçük bir vokal değişimi ile (*müdafîġ*) şeklinde kullanırız. Birinci kelimenin sonundaki uzatma rolü yapan (*ġ*) yerine imlâda "a" konulmaktadır. İkincinin (*ġ*) si kaldırılarak onun vokali olan (*i*) yi hafifçe iktifa olunur.

Görülüyor ki (*müdafaa*) ve (*müdafî*) kelimeleri, türkçede aynı bünyededir. Birincisi panseyi, ikincisi o panseye sahip olanı ifade için kullanılır.

Kelime, Arapçada *müdafea* şeklinde:

"(I) zor ile öte salmak, kakıvermek, def etmek" [1]² ; (II) dayanma, sahip çıkma [2]³ anlamlarına ve *müdafîġ* şekli de:

"(I) def edici [1]² ve (II) dayanan [2]² anlamlarına alınmıştır. Arapçada, *defîġ* ve *müdafea* sözleri bir kökten farz olunmuştur. Türkçede bu kelimelerin kökleri, görüldüğü gibi, bir değildir. *Def* unsurunda: "salmak, kakmak, atmak" anlamları esastır. Fakat *müdafaa* sözünde kökten gelen esas anlam "himaye etmek, korumak, mania teşkil etmek, sahiplik etmek" anlamlarıdır. Nitekim "menetmek, bendetmek" anlamına olan "*matamak*" [3]⁴ ve "mania" manasına olan "matavuk" [3]⁴ ve "beklemek" [4]⁵, "gözetmek" [5]⁶,

1 Panse (Fr. Pensée): Düşünce. (Y.N.)

2 Tercüman-ül-lûgat

3 Kamusu Türkî

4 Radlof. IV. "Kazan lehçesi"

5 Türk Dili; Kamusu Türkî

6 Kamusu Türkî

"gözlemek" [6]¹, "tarassut etmek" [7]² anlamlarına olan "*ummak*" ve "kuvvetlenmek" anlamına olan *muğutağ* [8]³ sözlerinin hepsinde (v. + m) kökünün esas anlamlarından "menetmek, mania, beklemek, gözetmek, himaye, muhafaza, sahiplik v. s." manaları görülmektedir. Bu saydığımız kelimelerin etimolojik şekillerini alt alta yazarak küçük bir tablo halinde görelim:

Müdafaa = (. , m + üd + af + ağ)

Matamak = (. , m + at + am + ak)

Matavuk = (. , m + at + av + uk)

Ummak = (um + uğ + um + ak)

Muğutağ = (. , m + uğ + ut + ağ)

Görülüyor ki, bütün bu kelimelerin kuruluşu bir olduğu gibi, hepsinde de kök anlamı mevcuttur.

Not: Görüldü ki, "*b*", "*m*" kategorisindedir, yani bunlar birbirinin yerine geçerler. Yakutçada [9]⁴ (*b*) ile başlayan şu kelimelere bakalım:

(*m - b*) *üdüğ* = kavrama, dikkat

(*m - b*) *üdüğleğ* = dört gözle beklemek, kavramak, dikkat etmek

(*m - b*) *ütey* = çevrilmiş yer, divar; öyle kapatılmış ve kilitlenmiş olmak ki, hiç bir ara kalmassın.

(*m - b*) *üteydeğ* = etrafı çevrilmiş olan

(*m - b*) *üter* = tatmin etmek, yardım etmek, yenmek. Kökü (v. + m - b) olan bu kelimelerin hepsinde, "*müdafaa*" kelimesindeki esasî mana mevcuttur.

[*Bu kelimelerle kökçe alakalı olan "defa, ümit, imdat, medet" kelimelerinin analizini yarın yazacağız.*]

1 Türk dili

2 Babus

3 Pekarski: Yakut Lûgati.

4 Pekarski: Yakut Lûgati.

DEFA - ÜMİT*

"Defa; ümit, imdat, medet" sözlerinin etimoloji, morfoloji ve fonetik bakımından analizi

[*Dünkü yazımızda analiz edilen "defi" ve "dâfi" sözlerle kök benzerliği olan "defa" kelimesi ile "müdafaa" ve "müdafî" sözlerinin kökü ile alâkalı olan "ümid, imdat, medet" sözlerinin analizini de bugün koyuyoruz.*]

Defa

Etimolojik şekli:

(1) (2) (3)

(ed + ef + ağ)

(1) *ed*: Köktür. Burada "hareket ve yapmak" mefhumlarını gösterir.

(2) *ef*: Hareket ve yapma mefhumlarını kendinde tecelli ettiren objedir¹.

Ed + ef = edef = edev: yapılmış olma.

(3) *ağ*: (. + ğ) kelimenin manasını tamamlayan, tayin eden ektir. O halde:

Ed + ef + ağ = edefağ = defa: olmuş olma, yapılmış olma demektir.

* *Ulus*, 10 Kasım 1935, Numara: 5134, s.1.

1 *Obje* (Fr. *Objet*): Nesne. (Y.N.)

"Bir defa, iki defa ..." demek; herhangi bir obje veya pansenin¹ bir olmuş oluşu, iki olmuş oluşu... demektir.

Ümit

Kelime, (umut) şeklinin incelmışidir.

Etimolojik şekli:

(1) (2)

(um + ut)

(1) *um*: Köktür; burada "arzu, talep, emel, intizar, bekleme, gözetme" anlamlarınadır.

(2) *ut*: Sahip, haiz manasına köktür.

Um + ut = umut: Arzunun, talebin, emelin, intizarın, beklemenin, gözetmenin kendisidir.

(Um) kökünün, işaret ettiğimiz anlamıyla şu sözlere de tesadüf ediyoruz:

I. *Umaç*² = *emel*

II. *Umu*³ = *arzu, bekleme*

III. *Umdı*⁴ = *arzu*

IV. *Umdı*⁵ = *talep, tamâ*

V. *Ummak*⁶ = *beklemek, gözetmek*

İmdat

Etimolojik şekli:

(1) (2) (3)

(im + ed + at)

(1) *im*: Köktür, burada "çare, deva, ilâç, derman" anlamlarınadır.

1 Panse (Fr. *Pensée*): Düşünce. (Y.N.)

2 Süheyl ve Nevbehar

3 Lûgati Nimetullah

4 *Divanü Lûgat-it-Türk*

5 Radlof. I "Uygur lehçesi"

6 *Kamusu Türkî*

(2) *ed*: Gene sahip ve haiz anlamına obje veya süje¹ gösterir.

İm + ed = imed: Çareye, ilâcı, dermanı haiz, yani bu mefhumların kendisidir.

(3) *at*: (. + t) ektir; kelimenin manasının yapılmış olduğunu, yani kelime mefhumunun müspet olarak ifadesini temin eder.

İm + ed + at = imedat = imdat: Çare, deva, derman, yardım anlamınadır.

Medet

Kökün vokali² düşürülerek ve son vokal yumuşatılarak hasıl olan:

M + ed + et = medet, şekli de aynı manada kullanılır.

Not: Arapçada *imdat*, (medet etme) anlamına olarak kullanıldığı gibi, "divide mürekkep koymak" manasına da kullanılır.

1 Süje (Fr. Sujet): Fail, özne. (Y.N.)

2 Vokal (Fr. Vocal): Sesli, ünlü. (Y.N.)

KUVVET*

"Kuvve, kavi, kuva" ve "kuvvet" sözlerinin etimoloji, morfoloji ve fonetik bakımından analizi

Kuvvet

Kuvvet kelimesinin etimolojisini ararken (*kuve*), (*kuva*), (*kavi*) sözlerini gözden geçirelim: bu kelimelerin etimolojik şekillerini alt alta yazarak mütalâa edelim:

(1) (2) (3)

(*uk* + *uv* + *eğ*)

(*uk* + *uv* + *ağ*)

(*uk* + *av* + *iğ*)

(1) *uk*: Her üç kelimedede, aynı şekilde, kök olarak başta bulunmaktadır. Kökün burada gösterdiği mefhum: (Kuvvet, kudret, muhkem, büyük, kesafet, gayret, irade, takat) tır.

Kökün bu saydığımız anlamlarını ihtiva eden diğer bazı kelimeleri gözden geçirelim:

I - (. *k* + *ip*) = *kip*¹ = kuvvetli, muhkem

II - (. *k* + *ip* + *lemek*) = *kiplemek*² = tahkim ve takviye etmek

III - (. *k* + *ip* + *tik*) = *kiplik*³ = istihkâm

* *Ulus*, 11 Kasım 1935, Numara: 5135, s.1.

1 *Velet Çelebinin fişleri*

2 *Radlof. II. Karayim metinleri*

3 *Radlof. II. Karayim metinleri*

IV - (. *k* + *oca*) = *koca*¹ = azim, kebir

V - (. *k* + *üç*) = *küç* (*güç*)² = kuvvet, gayret, iktidar, takat, kudret

VI - (. *k* + *üceymek*) = *küceymek*³ = kuvvetlenmek

VII - (. *k* + *öç*) = *köç*⁴ = kuvvet

VIII - (. *k* + *aruk*) = *karuk*⁵ = kuvvet

IX - (*ök* + *telik*) = *öktelik*⁶ = kavi

X - (. *k* + *unt*) = *kunt*⁷ = kavi

XI - (. *k* + *opkı*) = *kopkı*⁸ = kavi

XII - (*ük* + *seğ*) = *ükseğ*⁹ = kuvvetlenmek

(2) *uv*, *av*: Kökün anlamını haiz olan obje¹⁰ veya süjeyi¹¹ gösterir.

(3) *eğ*, *ağ*, *iğ*: (. + *ğ*) ektir. Kelimenin manasını tayin ve tesbit eder. Demek ki:

(*Kuveğ*), (*kuvağ*), (*kaviğ*) kelimeleri bünyece ve manaca birbirinin aynıdır. Manası "kuvvet, kudret, takat ve kökün işaret ettiğimiz diğer anlamlarını haiz olan şey veya şahıs" demektir. Bu kelimeler, Arap dilinde: "zâfın hilâfı" manasında alınmış ve bunu tefsiren "berklik, muhkemlik [*]¹²"; sonra "kudret, zor"[*]¹³ anlamlarında kullanılmıştır. Ancak araplar aynı kelimeyi isim, fail ve cemi diye şekillendirirler. Gerek bu şekillenmede ve gerek kelimeyi kendinden sonra gelen kelimeye bağlayışta, kelimenin orijin şeklinin sonunda gördüğümüz ekin (*ğ*) si, kendiliğinden ya (hemze) veya (y) şeklinde meydana çıkararak menşeiini haber vermektedir.

1 *Kamusu Türki*

2 *Orhon Kitabeleri, Kamusu Türki*, kısası Rabguzî

3 *Radlof. II. Kazan lehçesi*

4 *Radlof. II. Kazan lehçesi*

5 *Radlof. II. "Şor ve Uygur lehçeleri"*

6 *Büyük Türk Lûgati "Çağatay lehçesi"*

7 *Dede Korkut Kitabı*

8 *Radlof. II. "Uygur lehçesi"*

9 *Pekarski: Yakut Lûgati*

10 *Obje (Fr. Objet): Nesne. (Y.N.)*

11 *Süje (Fr. Sujet): Fail, özne. (Y.N.)*

12 *Ahterii Kebir*

13 *Lûgati Naci, Kamus-ül-Muhit*

Şimdi, (*kuvvet*) kelimesinin etimolojisini analiz edelim:

(1) (2)

(uk + uv + eğ + et) = ukuveğ + et

(1) *ukuveğ*: İzah olundu. Morfolojik şekilde baştaki vokal¹ düşüyor. Kelime (kuveğ) oluyor.

(2) *et*: Bildiğimiz gibi ek olarak umumiyetle yapıcılık, yaptırıcılık, yapılmış olmaklık, yani kelimenin anlamının tamamîyetini ve müsbet olduğunu anlatır. O halde:

(*Kuveğ*et = KUVVET: Kudret, muhkem, büyük v. s. anlamlarını tam ve müsbet olarak ifade eden bir sözdür.

Not: Türk dilinde, kelime içinde uzatıcı unsur bulunduğu zaman, onun yerine, fonetik icabı olarak, bu unsurun evvelinde veya ondan sonra bulunan konson² geçer. Yoksa sözlerin etimolojik ve orijinal kurumlarında bir cinsten iki konson yan yana gelmemiştir. Meselâ (*belli*) sözü, orijinde (*beğeliğ*) dir. Kelimenin içinde bulunan (*ğ*e) uzatıcı unsuru yerine kendinden sonra bulunan "L" konsonu geçmiştir.

*Kuveğ*et sözünde de uzatıcı unsur olan (*eğ*) yerine kendinden evvelki (*v*) konsonu yerine geçerek kelime son morfolojik ve fonetik şeklini alıyor:

KUVVET.

Hatıra: (Kuvveden fiile çıkmadı) gibi terimlerde (*kuvve*) kelimesinin kökü olan (*uk*) un anlamı, (*kuvvet*) kelimesinde kök olan (*uk*) un anlamından başkadır. Terimdeki kelimenin kökü (*uk*) = akıl, fikir, düşünce anlamlarınadır. İki kelimeyi birbirine karıştırmamak icab eder.

1 Vokal (Fr. Vocal): Sesli, ünlü. (Y.N.)

2 Konson (Fr. Consonne): Sessiz, ünsüz. (Y.N.)

SULUH - SÜKÜN*

"Suluh, paix¹, Sâkin, Sükûn, Sükûnet" Sözlerinin etimoloji, morfoloji ve fonetik bakımından analizi

Suluh

Kelimenin etimolojik şekli:

(1) (2) (3) (4)
(uğ + us + ul + uh)

(1) uğ: Esas köktür; kelimedede düşmüştür; "hareket" anlamınadır.

(2) us: (. + s) ektir. Oldukça geniş, uzak bir sahayı ve bu sahada bulunan obje² veya panseyi³ gösterir. O halde:

(uğ + us); kökle ek kaynaşarak (uğus) oluyor: "Hareketten uzak" mefhumunu gösterir.

(3) ul: (. + l) ektir. Mefhumu gayri şahsî kılıyor ve umumîleştiriyor.

(4) uh: (. + h) manayı tamamlar, tayin eder, tesbit eder.

(uğ + us + ul + uh) = uğusuluh; fonetik icabı baştaki vokal düşerek kelime (suluh) şeklini almıştır. Orijin manası "hareketsizlik, sükûnet, atalet ve istirahat"tır.

* Uhus, 12 Kasım 1935. Numara: 5136, s.1.

1 (Fr.) Paix: Barış. (Y.N.)

2 Obje (Fr. Objet): Nesne. (Y.N.)

3 Panse (Fr. Pensée): Düşünce. (Y.N.)

Kelimenin Yakut dilinde "soloğ - suloğ" [*]¹ şekilleri görülmektedir. Manası, "boş vakit, serbest tatil günü, serbest zaman"dır: "Soloğ suoh = tatil değil" tabirinde görüldüğü gibi.

(*Suluh*) kelimesinin başka şekilleri de vardır.

Meselâ:

I - *Siley* (*sileymek*)² = *âtıl durmak, âtil kalmak*.

II - *UsaP* = *âtıl*

III - *Sile* (ğ)⁴ = *oturulmuş yer*

IV - *Uslu* (ğ)⁵ = *sakin*

V - *Sili* (ğ)⁶ = *sakin*

Not: (ğ, y, h) nin aynı kategoriden olduğu malûmdur.

Paix

(*Suluh*) kelimesinin yukarıda izah ettiğimiz anlamı tamamen fransızca (*paix*) kelimesinin manasının aynıdır:

Paix = repos⁷, calme⁸ [**]⁹

Fransızca (*paix*) sözü, Latince (*pax, pacis*) sözünden alınmıştır. Kelime (*ancien provençal*) dilinde (*patz*) dır. Bunun etimolojisini gösterelim:

(1) (2) (3) (4)

(ap + ağ + at + az)

(1) ap: Köktür. Burada manası "hareket, faaliyet"tir.

(2) ağ: (. + ğ) mefhumu tayin ve ifade eden ektir; (ap + ağ) = apağ hareket ve faaliyetin kendisidir.

1 Pekarski: Yakut Lûgati

2 *Büyük Türk Lûgati* "Uygur lehçesi"

3 *Büyük Türk Lûgati* "Uygur lehçesi"

4 *Radlof. IV.* "Kırgız lehçesi"

5 *Kamusu Türkî*

6 *Radlof. IV.* "Koman lehçesi"

7 (Fr.) Repos: Dinlenme, huzur. (Y.N.)

8 (Fr.) Calme: Sakinlik, sessizlik, dinginlik. (Y.N.)

9 Larousse

(3) *at*: (. + t) yapıcı yaptırıcı, kuvvetli faildir. Kendinden evvelki kelime mefhumunu uzaklık bildiren (4) üçüncü ek (*z*) mıntakasına atıyor. Bu suretle mefhum, hareket ve faaliyetten onun aksi olan atalet ve sükûnet mefhumuna inkılâp ediyor.

Kelimenin etimolojik şeklinde şu değişiklikler oluyor:

Kökün ve son ekin vokalleri ve okunmaz (*ğ*) li (*ağ*) unsuru düşüyor, kelime (*patz*) oluyor. Kelimenin orijini türkçedir. Onun türkçede başka şekli de vardır: (*paktaş*). Her iki kelimenin etimolojik şekillerini alt alta yazalım:

(1) (2) (3) (4)

Patz: (ap + ağ + at + az)

Paktaş: (ap + ak + at + aş)

Bu iki şekil tetkik olununca tamamen birbirinin aynı olduğu görülür. Yalnız ikinci ekte aynı kategoriden olan (*ğ-k*) ve son ekte yine aynı kategoriden olan (*z-ş*) birbirlerinin yerini tutmaktadırlar.

Paktaş (+ *ınma*) = atalet. [***]¹

Not: Kelimede, "misak" manasına olan (*pacte*) mefhumu aranmamalıdır. (*Pacte*) in orijini:

"Bağ, bağmak = raptetmek, bağlamak" sözünde aranmalıdır.

Sâkin

Etimolojik şekli:

(1) (2) (3) (4)

(eğ + es + ek + in)

(1) *eğ*: Köktür, "hareket" anlamındadır.

(2) *es*: Kökün anlamını uzaklaştıran işarettir. (*eğ + es*) = *eğes* = *es*: "atalet" olur.

(3) *ek*: Kendinden evvelki anlamla alâkalı sùjeyi² gösterir.

¹ *Radlof. IV. "Uygur lehçesi"*

² *Sùje* (Fr. *Sujet*): Fail, özne. (Y.N.)

(4) *in*: Sūjeye en yakın sahadır. Burada yaptığı rol, ataleti sūjeye yaklaştıtırıp yapıştırmaktır. Yani atalet, sūjenin tam içinde değıl, onun bitişinde dir.

Not: (sūkûn) da, (sakin) in tam kendisidir.

Sūkûnet

(*Sūkûn + et*) tir: (. + t) ekinin rolü, sūkûn mefhumunun katiyetle tahakkukunu bildirmektir. Türkçede, (sakin, sūkûn) sözlerinin anlamında şu kelimeler vardır:

I - *Suh*¹ = *sakin*

II - *Sük*² = *sakin*

III - *Seğ*³ = *sakin* (*seğnimek* = *sakin olmak*)

IV - *Sek*⁴ = *sakin* (*seknimek* = *sakin olmak*)

Hatıra: Görölüyor ki (*sulh*) sözünde, orijin anlamı bakımından (*barış*) mefhumu yoktur. Sadece sūkûnet, atalet, rahat ve serbestlik mefhumu vardır.

1 *Radlof. IV. "Tarancı lehçesi"*

2 *Uygur Metinleri: İndeks ve Oğuz Destanı*

3 *Babus*

4 *Babus*

KEMAL - TEKEMMÜL*

"I. Kemal, Kâmil, ikmal; II. Tekmil, Tekâmül; III. Mükemmel;
IV. Tekemmül" sözlerinin analizi

Kemal, Kâmil, İkmal

(1) numaralı kelimelerin etimolojik şekillerini alt alta yazarak gözden geçirelim:

	(1)	(2)	(3)
<i>Kemal:</i>	(ik +	em +	al)
<i>Kamil:</i>	(ik +	anı +	il)
<i>İkmal:</i>	(ik +	im +	al)

Görülüyor ki bu üç kelime, ufak vokal¹ değişimleriyle orijinde bir tek kelimeden ibarettir:

(1) *ik*: Her üç kelime kök olarak aynen bulunmaktadır; "büyük-lük, genişlik, yükseklik, fazlalık, aydınlık" mefhumlarını gösterir:

(*İğüs, ikis, ükü*) sözlerinin kökleri olan (*iğ, ik, ük*) kökleri gibi. Kelimelerin manası "Kâmil"dir. [*]²

(2) (v. + m): Burada kökün mefhumlarını kendinde tecelli ettiren sūje³ veya objeyi⁴ gösterir.

* *Ulus*, 13 Kasım 1935, Numara: 5137, s.1, 2.

1 Vokal (Fr. Vocal): Sesli, ünlü. (Y.N.)

2 *Büyük Türk Lûgati* "Çağatay lehçesi"

3 Sūje (Fr. Sujet): Fail, özne. (Y.N.)

4 Obje (Fr. Objet): Nesne. (Y.N.)

(3) (v. + l): Şümül içinde gayrîşahsîlik gösterir. O halde, kelimeleri son morfolojik ve fonetik şekillerinde yazalım:

KEMAL, KÂMİL, İKMAL.

Bunlar, umumîğ ve şamil olarak "büyük olan, geniş olan, yüksek olan, fazla olan, aydın olan, süje veya obje" demektir. Biz bu kelimeleri, "kemal bulmak, kâmil olmak, ikmal etmek" tarzında kullanırız. Ve manalarından da toplu olarak "büyüklüğün, çokluğun, yüksekliğin bir arada bulunuşunu veya yapılışını" anlarız. Kelimelerde, "büyüklükten gelen fazilet" ve, "aydınlıktan gelen ilim ve irfan" anlamları da vardır.

Tekmil, Tekâmül

(II) numaralı kelimelerin etimolojik şekillerini alt alta yazalım:

	(1)	(2)	(3)	(4)
<i>Tekmil:</i>	(et+	ek +	em +	il)
<i>Tekâmül:</i>	(et+	ek +	am +	ül)

Bu iki kelimenin başlarındaki (et) sözü kaldırılınca bundan sonraki kelimelerin kuruluşu, tamamıyla (I) numaralı kelimelerin kuruluşlarının aynı olduğu görülür. Bunları son şekilleriyle yazalım:

KEMİL, KAMÜL.

Bu sözler, şeklen ve mana bakımından (*Kemal*), (*Kâmil*) sözlerinin aynıdır; yani "umumîğ ve şamil olarak büyük olan, geniş olan, yüksek olan, fazla olan, aydın olan" demektir.

Kelimelere yeni bir mana veren ve onları az çok nüanslandıran şey, onların başlarına gelen (et) unsurudur.

Şimdiye kadar gördük ki (et) unsuru, kök olarak, "kuvvet, kudret, sahip, v. s." manalarına geldiği gibi, ek olarak da kelimenin neresinde bulunursa bulunsun, umumiyetle "yapıcılık, yaptırıcılık ve yapılmış olmaklık" anlamını gösterir. Bu iki kelimede (. + t) eki prefiks¹ olarak kabul olunabilir.

1 Prefiks (Fr. Préfixe): Ön-ek. (Y.N.)

(T) eki, (*Tekmil*) sözünde şimdi saydığımız üç anlamdan, üçüncü anlam rolünü yapıyor; yani "yapılmış olmaklık" manasını verdiriyor. (*Tekmil*) demek (*Kemil*)" sözündeki anlamın yapılmış, olmuş, bitmiş olması demektir. (T) eki, (*Tekâmül*) kelimesinde birinci ve ikinci anlamlarında rol yapıyor, yani "yapıcılık ve yaptırıcılık". Buna nazaran (*Tekâmül*) kelimesinin anlamında henüz mefhumun yapılmakta ve yaptırılmakta olduğu anlaşılır.

Mükemmel

Kelimenin etimolojik şeklini yazalım:

(1) (2) (3) (4) (5)
(em+ ük + eğ + em + el)

(1) *em*: (v. + m) kök olarak "alâmet, işaret, nişan" manalarına da geldiği malûmdur. Yani burada "belli edici" mefhumunu haizdir.

(2) *ük*: Bundan önce analizlerini yaptığımız kelimelerin hepsinde olduğu gibi köktür ve aynı anlamdadır. Yani "büyüklük, çokluk v. s." demektir.

Em + ük = emük: belli bir büyüklük, yükseklik, çokluk v.s. anlamını gösterir iki kökten mürekkep bir unsurdur.

(3) *eğ*: Ektir, mefhumun manasını tayin ve ifade eder.

Emükeğ: "Büyüklük, çokluk, aydın" demektir. Kelimenin şu şekilleri de vardır.

I - *Ümük*¹ = âli

II - *Ümkü*¹ = âli

III - *Ümek*¹ = halk, çokluk, büyüklük

IV - *Emik*² = aydınlık mefhumundan dimağ

V - *Ümüğ + rü*³ = birleşik olarak

VI - *Ümüğ (örüg)*³ = toplanmak

VII - *Umüğ (örtü)*³ = toplamak

VIII - *Mukum*⁴ = tekmil

1 *Büyük Türk Lûgati* "Uygur lehçesi".

2 Hemen bütün Anadolu'da.

3 Pekarski, *Yakut Lûgati*.

4 *Radlof. IV.* "Kırgız lehçesi"

(4) *em*: Kendinden evvelki sözün anlamını kendinde toplayan obje veya süjeyi gösterir. O mefhuma mülkiyetini ifade eder.

(5) *el*: Bilindiği gibi "enginlik ve şümül" anlamındadır ve bu anlama sözü sıfatlandırır.

Em + ük + eğ + em + el; görüldüğü gibi kelime ortasında üçüncü unsurun (ğ) siyle, dördüncü unsurun vokali, yani (ğe) nin uzatma rolü, bundan sonraki (m) konsonuna¹ terkolunuyor, ve baştaki vokal de düşüyor; kelime MÜKEMMEL oluyor. Manası şümül içinde umumîğ olarak belli bir büyüklük, olgunluk v. s. demektir.

Tekemmül

Kelimenin etimolojik şekli:

(1) (2) (3) (4) (5)
(*et + ek + eğ + em + ül*)

(1) *et*: Bilindiği gibi "yapıcı, yaptıracı" anlamını gösterir.

(2) *ek*: Yukarıdan beri gelen kelimelerde köktür, aynı anlamdadır.

(3) *eğ*: Manayı tayin ve ifade eden ektir.

(*Etekeğ*): Kökteki manaları yapan ve yaptıran demektir.

(*Eteke*) [***]² ve (*etike*) [****]³, "yaptıran, terbiye eden, talim eden" anlamlarına da gelir.

(*Etiçi*) [****]³ doğrudan doğruya "fail" demektir.

(4) *em*: İzah olunan "yapıcılığı", kendinde toplayan süjedir.

(5) *ül*: "Şümül ve umumiyet" bildirir. Kelimeyi son morfolojik ve fonetik şekli ile yazalım:

TEKEMMÜL: Kendi kendine kemal bulmak demektir.

1 Konson (Fr. Consonne): Sessiz, ünsüz. (Y.N.)

2 Pavet de Courteille.

3 *Büyük Türk Lûgati* "Kazan lehçesi".

KÂMİLEN*

"Kâmilen, Kamus, Okıyanos, Okeanoz, Océan" sözlerinin etimoloji, morfoloji ve fonetik bakımından analizi

Kâmilen

Kelimenin etimolojik şekli:

(1) (2) (3) (4) (5)
(ak + am + ığ + ıl + in)

(1) *ak*: Çokluk v. s. anlamlarına köktür.

(2) *am*: Kökün anlamını kendinde tecelli ve temerküz ettiren sūje¹ ve objeyi² gösterir bir unsurdur.

(3) *ığ*: (. + ğ) ektir. Kelimeyi tayin ve ifade eder.

Ak + am + ığ = akamuğ = kamuğ: kâffe, halk, cemaat [*]³ manasınadır.

Kelimenin başka şekilleri de vardır:

I - Kamuğ ³	V - Kamur ⁴
II - Kamıh ³	VI - Kamay ⁵
III - Kamık ³	VII - Hamay ⁵
IV - Kamuk ⁶	VIII - Hamıy ⁵

* *Ulus*, 14 Kasım 1935, Numara: 5138, s.1, 2.

1 Sūje (Fr. Sujet): Fail, özne. (Y.N.)

2 Obje (Fr. Objet): Nesne. (Y.N.)

3 *Orhon Kitabeleri*; Radlof lûgati, II. "Çağatay ve Uygur lehçeleri"

4 Radlof lûgati, II. "Çağatay lehçesi."

5 Pekarski: *Yakut Dili Lûgati*

6 Radlof lûgati, II. "Çağatay lehçesi."; Pavet de Courtille lûgati; *Çağatay Lûgati*

Bu sekiz şeklin hepsi de "Kâffe, halk, cemaat, âmme, cümle" anlamlarınadır.

(4) *ıl*: (. + l) ektir. Kelimenin manasını gayrişahsî ve umumî kılar.

(5) *ın*: (. + n) ektir. Mahdut bir saha gösterir. Mefhumu bu mahdut sahada toplar.

k + anı + ığ + ıl + ın = kamuğılın: "toplu, yığın halinde" anlamındır.

Kelime, morfolojik ve fonetik icaplarla şu şekilleri alıyor:

Kâmilin	Kamuğın (5) ²
Kamılın (1) ¹	Kamuğluğ (6) ³
Homulun (2) ¹	Kamukluk (7) ³
Hamılın (3) ¹	Kamuluk (8) ³
Kamuğun (4) ²	Kamusu (9) ⁴

Kamus, Okıyanos

(Kamuğ) sözüne temas etmişken:

(I) Kamus, (II) Okıyanos ve (III) Ocêan (Fransızca) sözlerini de analiz edelim.

Bu üç kelimenin etimolojik şekillerini alı alta yazalım:

	(1)	(2)	(3)	(4)
<i>I - Kamus</i> :	<i>(ok + ağ + am + us)</i>			
<i>II - Okıyanos</i> :	<i>(ok + ıy + an + os)</i>			
<i>III - Ocêan</i> :	<i>(ok + eğ + an)</i>			

Bu kelimelerde müşterek olan (*ok*) kökünün Türk Dilinde türlü anlamları vardır. Bunlardan şu üç manayı tesbit edelim.

OK = *I - Ses, söz, okuma*;

II - Su;

-
- 1 Radlof lûgati, II. "Çağatay lehçesi."; Pavet de Courtille lûgati; *Çağatay Lûgati*.
 - 2 *Uygur Metinleri* "Analytischer Index zu den flinf ersten Stücken der Türkische Turfan - Texte (Bang, von Gabain)
 - 3 Kilisli Bay Rifat'ın fişleri.
 - 4 *Kamusu Türkî*

III - Bilgi, akıl, ilim

(Ok) kökünün vokali¹ değişmekle esas manaları değişmez. (K) konsonu yerine de meselâ (ğ), sonra (y), sonra (h) gibi aynı kategoriden olan konsonlar² kaim olabilir. Onun için (o) vokali yerine (v) işaretini koyarak (v. + k) nin dediğimiz anlamlarını araştıralım:

I - Ok = ses, sada, söz (1)³

Uk = fikir, mana, anlama, idrak (2)³

Oğ + ı = okumak (3)⁴

Oğ + mcı = okuma yazma bilen kişi (4)⁵

Uğ + uy = çağırmak (5)⁶

II - Uğ = su (6)⁶

Hu = su (7)⁷

Ök + en = nehirli (8)⁸

Üğ + üs = yakutistanda bir göl adı (9)⁹

Ük + üz = nehir (10)⁹

III - Oğ + uk + luk = oğukluk = çok okumuş, mütalaa etmiş adam (11)¹⁰

Ok + uğ = kıraat, talim, bilgi (12)¹¹

Uk + uğ = kıraat, ders (13)¹²

Uğ + uk = akıl, idrak (14)¹³

Uğ + al = anlamak, bilmek (15)¹⁴

Uk + alâ = eski hikâyeleri ve rivayetleri nakleden (16)⁵

1 Vokal (Fr.Vocal): Sesli, ünlü. (Y.N.)

2 Konson (Fr. Consonne): Sessiz, ünsüz. (Y.N.)

3 Radlof. I. Uygur lehçesi

4 Pekarski: Yakut Dili Lûgati

5 Radlof. I. Baraba lehçesi

6 Pekarski: Yakut Dili Lûgati

7 Başkurt lehçesi

8 Radlof. "Uygur Dili yadigârları"

9 Orhon Kitabeleri

10 Radlof. I. "Uygur lehçesi"

11 Radlof. I. "Kırgız lehçesi"

12 Radlof. I. "Kazan lehçesi"

13 Radlof. I. "Uygur lehçesi"

14 Radlof. I. "Teleüt lehçesi"

Dikkat: Arapça zannolunan (ukalâ) kelimesinin ne kadar orijinal bir Türk sözü olduğu açıkça görülüyor.

Kamus

Şimdi (*ok*) kökünün ilk manalarından "söz" kelimesini esas tutarak *Kamus* kelimesini analiz edelim:

(1) (2) (3) (4)

(*ok* + *ağ* + *am* + *us*)

(1) *ak*: Köktür, "söz, kelime" demektir.

(2) *ağ*: Kökün anlamını tesbit ve ifade eden unsurdur:

Okağ = *okuğ* = *kuğ* = *ku*; ses ve söz anlamının ifadesi oluyor, (*okumak*) ve (*kulak*) kelimelerinde olduğu gibi.

(3) *am*: Sözle alâkası olan bir objeyi gösterir. O obje, (*sözlük*) anlamını işaret etmektedir.

(4) *us*: Umumiyetle genişlik ve çokluk anlamındadır. O halde sözle alâkalı olan (*am*) objesi "*geniştir ve çoktur*".

KAMUS: Geniş, büyük bir sözlüktür.

Okıyanos

Bu sözde kök olan (*ok*), "su" manasındadır. Bu türk kelimesinin menşei zannolunan Grekçe (Okeanoz) ve Fransızcası olan (Océan) kelimelerinin etimolojik şekillerini alt alta yazalım:

(1) (2) (3) (4)

Okıyanos: (*ok* + *ıy* + *an* + *os*)

Okeanoz: (*ok* + *eğ* + *an* + *oz*)

Océan: (*ok* + *eğ* + *an*)

(1) *ok*: Köktür. "Su" demektir.

(2) *ay*, *eğ*: "Su" mefhumunu temsil eden unsurdur.

(3) *an*: Esas unsuru gösteren objenin kendine yapışık olarak yayılan ilk yakın sahasıdır. Kelime buraya kadar kendi özünden taşkın bir su anlamını gösterir. Fransızcaya kelime, bu şekil ile geçmiştir.

Fakat Türkçede bu (*su*) sahasını genişleten fikir tekâmül ettikçe kelimeye (. + s) ilâve olunmuştur.

(4) *os, oz*: Ektir. Bilindiği gibi (. + n) ekinin delâlet ettiği sahadan daha çok geniş bir saha gösterir:

OKIYANOS = OKEANOS: "geniş su, derya" demektir.

Kam

(v. + k) kökünün diğer manalarında "bilgi, akıl, ilim" mefhumlarını ihtiva eden meselâ (*kam*) sözünü alalım. Kelimenin etimolojik şekli:

(1) (2)

(*ak* + *am*)

(1) *ak*: Köktür. "Bilgi, akıl, ilim" anlamlarınadır.

(2) *am*: Kökün anlamını haiz olan süjeyi gösterir.

KAM: "âlim, şaman" demektir. [*]¹

1 Radlof II. "Uygur, Teleüt, Altay, Lebede, Şor, Sağay, Koybal, Soyon - sayan, Kaç, Küerik lehçeleri".

HER - EĞER - GERÇİ*

"Her, eğer - ger, eğerçi - gerçi" sözlerinin etimoloji, morfoloji, fonetik bakımından analizi

Her

Kelimenin etimolojik şekli:

$$(1) \quad (2) \\ (eh + er)$$

(1) *Eh*: Köktür. Burada manası "çokluk"tur. (*Kamuğ* kelimesinin kökü olan "*ak*" gibi; "*eğ*" de olabilir.)

(2) *Er*: (.+ r) ektir. Manayı, kat'î bir noktada, bir mıntakada fark ve temyiz ettirir. Yani kökün mefhumu olan "çokluğa, genişliğe" ait tek ve genel bir umumî yaratır.

Eh + er = eher = her = her: Çokluğun umumî ifadesidir. Meselâ "her ev" dediğimiz zaman bütün evleri birden ve fakat teker, teker düşünürüz, ve "her evler" demeyiz; çünkü evlerin hepsini birden (*her*) ifade etmektedir. Fakat "bütün evler" deriz.

Görülüyor ki: *her = birer olarak, cümlesi, teker teker, hepsi* demektir.

Not 1: (Her) sözü bazı Türk lehçelerinde yalnız (*er*) şeklinde kullanılmaktadır. Sözün orijin şekli:

Eğ + er dir. Kaynaşarak *eğer = er* olmuştur: *Er = her* [1]¹

* *Ulus*. 15 Kasım 1935, Numara: 5139, s.1.

1 *Radlof*. I. "Kırgız lehçesi"

Not 2: (Her) sözünün kökü olan (*eh*) veya (*eğ*) de "hareket ve faaliyet" anlamı da vardır. Bu anlamda köke gelen (. + r) eki, kök mefhumunun kat'î bir noktada, sahada hareketini gösterir. Bir noktaya bağlı olan hareket, tabiatıyla tekerrür ve tevali eder. Meselâ "her gün; her ay; her yıl v.s." gibi ifadelerde (*her*) sözü şimdi işaret ettiğimiz manadadır.

Pekarski, *Yakut Dili Lûgatinde*, kelimenin manasını şöyle anlatır:

Er (her): (1) Birbiri ardınca, birer birer.

(2) Bir hareket ve faaliyetin aynı olan diğer bir hareket ve faaliyetin uzun bir müddet zarfında cereyan ettiğini ifade eder. Bu izah "her gün v. s." misaliyle pek iyi kavranabilir.

(3) Başlamak üzere olan faaliyeti gösterir. "Her işinizde, her adımınızda dikkatli olmalısınız" misali, başlanacak olan hareket ve faaliyeti izah etmektedir.

Not 3: Er (her) sözünün kökünde "ermek ve olmak" mefhumu da vardır [*]¹. Kök bu manasıyla düşünüldüğü zaman eki olan (. + r), "ermek ve olmak" fiilini kat'î, muayyen ve müspet bir noktada farkettirir ve mefhumun "olmuş olduğunu" ifade eder. Yani (*her*): "olmuş, kılınmış olan obje² veya edici ve kılıcı olan sùje³"yi gösterir.

Hatıra: Farsçada (*her*) kelimesi şu anlamlarda kullanılmaktadır:

Ferhengi Şuuri'de: Her = Bir kelimedir ki, manayı umum ifade eder v.s..

Burhamı Katı 'da: Her = Bir kelimedir ki, umum efrat manasını ifade eder. Pehlevi Lûgatinde: Her = Edici ve kılıcı demektir.

Görülüyor ki (*her*) kelimesi, Farsçada, Türkçe anlamlarının hemen aynı olarak kullanılmaktadır.

Eğer

Kelimeyi etimolojik parçalara ayıralım:

(1) (2)

(eğ + er)

1 Pekarski: *Yakut Dili Lûgati*

2 Obje (Fr. Objet): Nesne. (Y.N.)

3 Sùje (Fr. Sujet): Fail, özne. (Y.N.)

(1) *Eğ*: Köktür. "Esas, gerçek" anlamlarınadır.

(2) *Er*: (.+ r) ektir. Bilindiği gibi, kökün mefhumunu muayyen ve kati noktada gösterir ve fark ve temyiz ettirir ve onun olmuş olduğunu veya olacağını ifade eder. O halde:

Eğ + er = eğer: "Esas olmuş oldukça; gerçeklik, hakikat olmuş oldukça" manalarını ifade eder.

Ger

(*Eğer*) kelimesindeki kökün vokalinin¹ düşmesiyle hasıl olmuş kelimedir. Manası onun aynıdır.

Bu söz unsuru, Türk dilinde bilindiği gibi, birtakım kelimeler türetmiştir. Meselâ:

I - Gerçek² = Hak, hakikat, muhakkak, vaki, doğru.

II - Gerçeklemek³ = Tahkik etmek, teyit etmek.

Eğerçi - Gerçi

Kelime, bütün anlamıyla "gerçek" demektir. Bu üç kelimenin etimolojik şekillerini alt alta yazalım:

	(1)	(2)	(3)	(4)
<i>Eğerçi</i> :	(<i>eğ</i> + <i>er</i> + <i>iç</i> + <i>iğ</i>)			
<i>Gerçi</i> :	(<i>eğ</i> + <i>er</i> + <i>iç</i> + <i>iğ</i>)			
<i>Gerçek</i> :	(<i>eğ</i> + <i>er</i> + <i>iç</i> + <i>ek</i>)			

Bu kelimelerin, görüldüğü gibi, kökleri ve birinci ve ikinci ekleri aynı şekil ve anlamdadırlar ve aynı rolleri ifa etmektedirler. Son ekler ise aynı kategoriden vokal ve konsonlardan⁴ başka bir şey değildir; yani onlar da birdir ve aynı rolü ifa etmektedirler:

1 Vokal (Fr. Vocal): Sesli, ünlü. (Y.N.)

2 *Radlof. II. "Osmanlı lehçesi"; Kamusu Türkî v. s.*

3 Biyanki Lûgati

4 Konson (Fr. Consonne): Sessiz, ünsüz. (Y.N.)

Eğerçi, gerçi = Vâkıâ, demektir.

Pekarski'nin *Yakut Dili Lûgatinde* kelime şu şekilde görülmektedir:

(*Kircik, Kırçık*); manası: "Hakikat, hakikî, doğru, doğruluk, hakaniyet, tam doğru, muhakkak v. s." demektir. Kelimenin muhtelif Türk lehçelerinde, bilhassa eski Türkçede ve Orhon yazılarında aynı anlamda (Kirdik, Kırdık, Kertü) şekilleri de vardır.

Bu eski ve muahhar şekilleri yan yana getirirsek, anlaşılır ki, "d - t" evveldir; "s" kategorisinden olan "c - ç" muahhardır.

DUA, DUVA*

"Dua, duva" sözü ile "ilâhî" tabirinin etimoloji, morfoloji, fonetik bakımından analizi

Dua, Duva

Kelimenin iki söylenişinin etimolojik şekillerini alt alta yazalım:

	(1)	(2)	(3)
I - Dua:	(ud + uğ + ağ); yahut		
	(ud + uğ + av)		
II - Duva:	(ud + uv + ağ)		

(1) *Ud*: Köktür. "Yüksek, büyük, kudret, sahip, Allah" anlamlarındadır.

(2) *Uğ, uv*: "Ses, sada, söz" anlamını ifade eden köktür ("*uk, uy*" gibi).

Ud + uğ = uduğ = , duğ ve ud + uv = uduv = , duv: "*ud*" kökünün işaret ettiğimiz anlamlarıyla alâkalı söz demektir.

(3) *Ağ, av*: (. + ğ) ve (. + v); ektir. Kelimenin manasını tayin ve ifade eder. O halde:

I - *Duğag* = *duğav*; II - *Duvağ*: Allah'a hitap edilen söz demektir.

Kelimelerin morfolojik ve etimolojik bakımından kaynaşmış şekillerini yazalım: *Duağ, Duav - Duâ; Duvağ - Duvâ*.

* *Ulus*, 16 Kasım 1935, Numara: 5140. s.1, 2.

Not: 1 - Kelime Arapçada (Arap harfleriyle imlâsı derhatır edilir-se) bir "hemze" ile nihayet bulur. Araplar bu Türk kelimesinin etimolojisini bilmedikleri için şöyle bir tefsir yaparlar:

"Kelime aslında "*duav*" idi; (vav), (elif) ten sonra geldiği için (hemze) ye dönüştürülür" [*]¹. Arap dilinde bu yoldaki "îlâl ve idgam"lar çoktur.

Halbuki mesele hiç te böyle değildir. Bu hakikati, kelimenin türkçe yukarıda yazılmış olduğunu gördüğümüz etimolojik şekilleri açık bir surette göstermektedir. Yukarıda gördük ki (I) inci kelimenin iki şekli vardır:

1 - (*Ud + uğ + ağ*). İşte Arap harflerinden "*hemze*" ile gösterile-bilen, bu kelimenin sonundaki "ğ"dir.

2 - (*Ud + uğ + av*): Kelimenin bu şeklinde ise orta yerdeki "ğ" düşüyor, fakat sondaki "v" tabii yerinde kalıyor.

Kelimenin ikinci bir şekli de bu suretle (*Duav*) olmuş oluyor. Bizde bu ikinci şekil terk metrûktür. Biz (*dua*) ve (*duva*) şekillerini kullanırız: "Dua - duva ederim; duvacıyım" gibi.

Not: 2 - Kelimenin manasını Arapça lûgatlerden başlıcaları şöyle izah eder:

(1) Kığırmak ve okumak ve kavle ve kelama "dua" derler [**]²;

(2) Ragbetullahi Taalâ manasıdır ki niyaz ve iptihalle Hak Taalâ dergâhından hayır ve rahmet ricasından ibarettir. [***]³

Not: 3 - (Dua) kelimesinde kök olan (ud) un "Allah" anlamına geldiğini işaret ettik. "Âbid, zâhid, müttaki ve Allahtan korkan" manasına olan "idgü" [****]⁴ sözünde de aynı kök (id) şeklinde görün-mektedir.

Pekarski'nin Yakut Dili Lûgatinde "Büretçe" olarak (*tugha*) sözünde de kök, vokali⁵ düşmüş (t) şeklinde bulunmaktadır. Bu kelimenin Yakut Lûgatindeki anlamını söylemeden evvel kelimeyi

1 *Ahterii Kebir.*

2 *Ahterii Kebir.*

3 *Kamus Tercemesi.*

4 *Büyük Türk Lûgati "Kazan lehçesi".*

5 Vokal (Fr.Vocal): Sesli, ünlü. (Y.N.)

etimolojik şekli üzerine mütalâa edelim ve bunun altına (dua) kelimesinin etimolojik şeklini de yazalım:

$$\begin{array}{cccc} (1) & (2) & (3) & (4) \\ (ut + u\check{g} + ah + a\check{g}) \\ (ud + u\check{g} + a\check{g} + .) \end{array}$$

Bu iki şekilde (1) inci, (2) inci, (3) üncü parçalar tamamen birbirinin aynıdır. Anlamları ve rolleri birdir. Demek oluyor ki (*tugha* = *duağ*) dır. (*Tugha*) sözünden sonra gelen son ek (*ağ* = *a.*), başlı başına bir mefhum ifade eden objeyi¹ gösterir. O obje Allah'a niyaz neticesi hasıl olan şeydir. Fayda, menfaat, hayır, eyilik, yani insanların saadetine hizmet eden her şey.

Not: 4 - Profesör Pekarski'nin Yakut Dili Lügatinden şu kelimeyi de analiz edelim: *Itıktağ*. Kelimenin etimolojik şeklini, (*dua*) ve (*tugha*) kelimelerinin etimolojik şekilleri altına yazalım:

$$\begin{array}{cccc} (1) & (2) & (3) & (4) \\ \text{Dua:} & (ud + u\check{g} + a\check{g} + .) \\ \text{Tugha:} & (ut + u\check{g} + ah + a\check{g}) \\ \text{Itıktağ:} & (it + ık + it + a\check{g}) \end{array}$$

Bu kelimelerin kuruluşlarının bir olduğunu görüyoruz. Son kelimenin manasını anlıyalım:

(1) *It*: Yüksek, büyük, kudret, sahip, Allah; izzet, şeref.

(2) *Ik*: Kökün anlamını kendinde tecelli ettiren obje.

(3) *It*: (. + t) ektir. Yapıcılık, yaptırıcılık, yapılmış olmaklık anlamında kuvvetli faildir. Yani kendinden evelki (*it + ık = itık*) sözünün gösterdiği manaları yapan, yaptıran, harekete getiren âmildir.

(4) *Ağ*: (" + ğ) bilindiği gibi kelimeyi tesbit ve manayı tayin eder ektir.

O halde "*Itıktağ*": "İzaz etme, şereflendirme, hürmet etme, me-dih ve sitayiş etme, tazim ve tekrim etme, bir şeye tapma, secde etme, takdis ve tebci etme, riayet etme, bir şeye kanaat etme, kudsiyet kazandırma" demek olur.

1 Obje (Fr. Objet): Nesne. (Y.N.)

İtiktığır = saygı, izzet, şeref, hürmet, tazim, inan, itikat, mezhep, din, itimat.

"Tanaranı ıktır = tanrıya ubudiyet"

"Tanaranı ıktıtabıt = din ahkâmına tamamiyle tevfiği hareket eden mübarek adam"

İktan = tebcil ve tazim ile

"İtiktığ sanağ = mütediyyin olmak"

Not: 5 - Pekarski'nin Yakut Dili Lügatinden şu kelimelere de bakalım:

I - *Toyuk*. Bu sözün etimolojik şeklini (*dua*) kelimesinininkinin altına koyalım:

(1) (2) (3)

Dua: (. , d + uğ + ağ)

Toyuk: (. , t + oy + uk)

Bu iki kelimenin bütün parçaları aynı olduğu göz önündedir.

(*Toyuk*) sözünün anlamı "*Şaman ilâhisi*"dir. Bu anlam, (*Dua*) sözünün orijin anlamını kuvvetle göstermektedir.

Kelime "*ilâhi ve afsun*" anlamlarına da gelir.

II - *Tokuy* (toku, takığ, dohi) = eğilmek, bükülmek demektir.

Sözün etimolojik şekli, tamamen (*dua*) sözününkünün aynıdır:

(1) (2) (3)

Dua: (. , d + uğ + ağ)

Tokuy: (. , t + ok + uy)

"Tonogostôs beyem tokuya kelim = arkalı olan ben huzuruna tazim etmeye, eğilmeye geldim."

Bundan başka şu kelimeler de vardır:

III - *Udagamsıy* = Şaman merasimi icra etmek (kadın Şaman hakkında).

IV - *Tuoy* = tazim etmek, tebcil etmek, okumak, ağlıyarak terennüm etmek, şaman duası.

Not: 6 - Yukarıda (5) inci notta geçen (ilâhi) sözünü de izah edelim. Bu söz, bilindiği gibi, eski mahalle mektebi çocuklarına okutulan "dinî şarkı" anlamınadır. Tabîi kelime Türkçedir. Etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3) (4)

(ıġ + ıl + ah + ıġ)

(1) *Iğ*: Köktür. "Ses, Sada" manasınadır.

(2) *Il*: (. + l) ektir. "Uzaklık, büyüklük, enginlik, genişlik" gibi anlamlar gösterir. O halde: (ıġ + ıl = ıġıl): "uzağa giden, yüksek ses" anlamınadır.

(3) *Ah*: (. + h) ektir. Kendinden evvelki anlamı tayin eder. O halde: (ıġıl + ah = ıġilah) = yüksek ses.

(4) *Iğ*: Bir obje gösterir ki o yüksek sesle yapılır. (ıġilah + ıġ = ıġilahıġ: Kelime, fonetik icabı (ğı) yerine kendinden sonraki (l) konsonunu¹ alarak "ıllahıġ" şekline girer. Fakat bu okunamaz olan (ğı) unsuru, büsbütün atılarak kelime (ılahıġ - ilahiġ) şeklini alır. Biz kelimenin son şeklini kullanırız.

Bu analizden anlaşılmak lâzımdır ki (ilahiġ) kelimesinin "Allah" ve "ilâh" kelimeleri ile orijinde hiçbir münasebeti yoktur. "İlahiġ" demek burada "Allaha, ilâha ait, mensup" demek değildir. Ancak dine ve Allaha ait teganniler de yapıldığından dolayıdır ki (ırla) ve (cırla) sözünün mefhumu Allah'la alâkalandırılmıştır. Bu mefhum çok eski bir dinî merasimin hâtırasıdır.

Kelimenin Yakut Dili Lügatindeki şekli: (ıllağ) dır. Manaları: "İrla, cırla; türkü söyleme, teganni etme; bir musiki heyeti içinde (koroda) birinci muganninin türkü söylemesi; türküye iştirak etme; ölü üzerinde teganni etme"dir.

"Ebienye ıllağ = sabah âyinini teganni etmek" demektir.

1 Konson (Fr. Consonne): Sessiz, ünsüz. (Y.N.)

HÂL - HÂLÂ*

"Hâl, hâlet, hâlâ, hâlen" sözlerinin etimoloji, morfoloji, fonetik bakımından analizi

Hâl

Kelimenin etimolojik şekli:

(1) (2) (3)
(ah + ağ + al)

(1) *Ah*: Köktür (h = k = kategorinin diğer harfleri). Burada şu anlamlar üzerinde durmak lâzımdır:

Ah = Hareket, seyir, cereyan, yürüyüş, gidiş, yaşayış, vaziyet; kuvvet, takat, kudret; zaman.

(2) *Ağ*: Kök mefhumunu temsil eden objeyi gösterir. (*Ah + ağ = ahağ*): "cereyan, hareket, gidiş, yaşayış" demektir. Kars havalisinde "ceryan, mecra" anlamına (akak) şeklinde kullanılmaktadır.

(3) *Al*: (. + l) ektir: "Geniş, belli olmıyan, gayrişahsî, her sahada bulunur, her şey, şümül" gibi genellik mefhumu ile objeyi veya sü-jeyi vasıflandırır.

Ahağ + al = ahağal = hal: kök olan (ah) sözünün bütün anlamlarını umumî ve şamil bir surette ifade etmiş oluyor. Meselâ:

(*Ne haldesiniz?*) denildiği zaman "gidişiniz, yaşayışınız, takat ve kuvvetiniz, kudretiniz, vaziyetiniz nicedir, *her noktai nazardan?*"

* Ulus, 17 Kasım 1935, Numara: 5141, s.1, 2.

manası kastedilir. "*Her noktai nazardan, her şeye şamil*" manasını verdiren, (. + l) ekidir.

"*Hâl*" sözü Kırgızcada "vaziyet" demektir. Aynı suretle "*halsiz* = kuvvetsiz, kudretsiz, takatsiz" demektir; buradaki (*hâl*) sözü "kuvvet, kudret" anlamınadır. [*]¹

(Halsiz) sözünün (*kalaş*) kullanışı da vardır. "Takatsiz, dermansız, çaresiz, miskîn" demektir. [1]²

Kal + ıp = kalıp [2]³: "Kuvvet, nüfuz, iktidar" demektir.

(Hâl) kelimesi "*Alus*" şeklinde de kullanılır; bunun etimolojik şekli:

(ağ + al + us)

Burada kelimenin başına doğrudan doğruya ana kök olan (*ağ*) gelmiş, ve nihayete gelen (*us*) ekinin kelimeyi uzatması yüzünden baştaki (*al*) ın vokaliyle kaynaşmıştır.

Alus = hâl, şerait [3]⁴

Pekarski'nin Yakut Dili Lügatinde (*hâl*) kelimesi, (*hağal*) şeklinde görülmektedir. Manaları arasında "yaşamak, gitmek, uzaklaşmak, kaçmak (yani hareket)" mefhumları da vardır.

Hâlet

Kelime (*hâl*) sözünün sonuna (*et*) ekinin gelmesiyle hasıl olmuştur: (. + t) eki, "yapıcılık, yaptırıcılık, yapılmış olmaklık" yani kelimenin anlamının tamamiyeti ve müsbet olduğu mefhumunu anlatır.

(*Hâl*) kelimesinin izahında gördük ki (*l*) konsonu, kök mefhumunu "*şamil ve mücerret*" bir surette vasıflandırmış idi. İşte (*t*) eki, kelimeyi bu umumilikten, mücerretlikten çıkarıp müsbet bir şekle sokmuştur. Yani mevzuu bahsolacak herhangi bir süjenin içinde bulunduğu hâl, belli bir surette göze çarpmaktadır.

1 Sagay ve Uygur lehçelerinde.

2 Radlof. II. "Çağatay lehçesi"; Babus.

3 Radlof. II. "Kırgız lehçesi".

4 Pavet de Cuorteille: *Şark Türkçesi Lûgati*.

"Bu ne hâlettir?" dediğimiz zaman gördüğümüz hâli, müsbet olarak tanıdığımızı ifade etmiş oluyoruz. (*Hâlet*) sözü, "olmanın ve bulunmanın" ifadesidir. Onda hayreti, aceleyi, telâşı anlatan bir mefhum mevcuttur.

"*Hâlet*"'in (*alat*) şekli de vardır. Tekirdağ, Çorlu, Muratlı, Saray, Denizli gibi Trakya ve Anadolu bölgelerinde aceleye (*alat*) dedikleri gibi, (*alat*) sözünün "telâş ve acele" manasına geldiğini Lehçei Osmani'de de görüyoruz.

(Alat + lamak): Acele etmek, istical etmek, telâş etmek" demektir. [4]¹

Halad + ıy = haladıy [5]²: "Öne gitmek, ilerilemek için çırpınmak" anlamındadır.

"Ey, ubay, haldıyannın = ey, amca, sen kendini pek fazla zorluyorsun, pek fazla üzüyorsun." [6]³

Not: (*Hâlet*) ile (*halad* +) sözleri arasındaki fark, eklerin biri (*et*) ve diğeri (*ad*) oluşudur.

Hâlâ

Kelime, (*hâl*) sözüne (*ağ*) ekinin ilâvesiyle meydana gelmiştir. (*Ağ*), kelimeyi "şümul" anlamı içinde tamamlayan ve onu ifadeye yarıyan ektir. Yani, (*hâl*) sözünün ifade ettiği gidiş v. s. anlamlarının tamam olduğunu gösterir.

Meselâ:

"*Hâlâ gelmedi*" dediğimiz zaman "gelmesi için icap eden yürüyüş, hareket, kuvvet v. s. tamam oldu, fakat gelmedi" manasını kastederiz.

Not: (*Hâl*) sözünün "gidiş, hareket, cereyan" mefhumlarında tabiatıyla (zaman) mefhumu vardır. Onun için (*hâlâ gelmedi*) ifadesini (elân gelmedi) diye de anlayabiliriz.

1 Lehçei Osman

2 Pekarski: *Yakut Dili Lûgati*

3 Pekarski: *Yakut Dili Lûgati*

"Hâlâ" sözünün, (h = k) olmasıyle, (Kalığ) [7]¹ şekli de vardır. Manası "elân" demektir.

Türkçede "*Kaltı* (kaldı + ki)" sözü, (zaman) kavramını işaret eder.

Kaltı: "O vakit ki, ne zaman ki, olduğu vakit, vaktâ ki" anlamlarındadır. [8]²

Hâlen

Kelime, (hal) sözüne (*en*) ekinin gelmesiyle vücut bulmuştur: (. + n) eki, herhangi bir sahada bulunan obje, süje veya düşüncüyü, esas olan obje veya süjeye yaklaştırır ve o andaki vaziyeti ve zamanı gösterir. Burada esas obje (hâl) dir; (. + n) eki, bu objeye hariçten bir düşüncenin temas ve münasebetini gösteriyor ki bunun ifadesi vazifesini, (*hâlen*) sözü görmektedir. Meselâ bir kimse size herhangi bir işin yapılması fikrini, içinde bulunduğunuz vaziyete - yani "hâl"inize temas ettirse ve dese ki:

"- Siz bu işi yapacak mısınız?"

Ve siz de:

"-Hâlen böyle bir şey düşünmüyorum"

Derseniz, bu demektir ki: Sizin halinize (. + n) eki ile hariçten bir düşünce yaklaştırılmıştır; fakat siz bu vaziyette iken o işi düşünmemiş olduğunuzu ifade ediyorsunuz.

Not: (Hâl) kelimesine Arapça lûgatlerde türlü manalar verilir:

1. "İş, güç, kara balçık, uğlancıklar çıkırgı ki onunla yürümek öğretirler, arka yükü." [1]³

2. "Her şeydeki vasfı mütegayyir..., dervişlere ârız olan keyfiyet, mazi ile müstakbel arası." [2]⁴

3. "Şimdiki zaman ve nesnenin oluşu ve bulunuşu." [3]⁵

1 Radlof. II. "Uygur lehçesi"; *Orhon Kitabeleri*.

2 *Uygur Metinleri*, Paul Peliot, "T'oung Pao" 1914.

3 *Ahterii Kebir*.

4 *Lûgati Naci*.

5 *Tercemani Lûgat*.

4. "İnsanın mahüvealeyhi olduğu nesne." [4]¹

(*Hâlâ, hâlet, hâlen*) sözlerine de "hâl cihetiyle şimdiki vakitte olmanın ve bulunmanın sureti v. s." gibi manalar verilmektedir.

1 *Kamus Tercemesi*

SABAH*

"I. Sabah, sabağ - II. sabahley, sabağley - III. sabahleyin, sabağleyin" sözlerinin etimoloji, morfoloji, fonetik bakımından analizi

Sabah, Sabağ

Kelimenin etimolojik şekli:

(1) (2) (3) (4)
(ağ + as + ab + ah)

(1) Ağ: Köktür; "Güneş" anlamındadır.

(2) As: (. + s) oldukça geniş ve uzak bir sahayı, bu sahada bulunan objeyi¹ ve süjenin² bu obje ile münasebetini gösterir.

Uzak sahada bulunan obje, kökün ifade ettiği "güneş"tir. Süje Güneş'le münasebet arıyan "insan"dır. Münasebeti işaret eden, haber veren, müjdeliyen: (ağ + as = ağas) sözünün anlamı oluyor: "parlaklık, beyazlık" demektir.

Bu kelime, Pekarski'nin *Yakut Dili Lûgatinde* aynen (Ağas) şeklinde olarak dediğimiz manalardadır. Yine bu lûgatte "apağas + bembeyaz" terimi görülür.

(Ağas) mürekkep sözünde ana kök ile ek, kaynaşarak (âs) şekline girer. Kendinden sonra başka kök veya ekler gelerek kelime büyüdüğü (âs) ın vokali³ dahi düşebilir.

* *Ulus*, 18 Kasım 1935, Numara: 5142, s.1, 2.

1 *Obje* (Fr. *Objet*): Nesne. (Y.N.)

2 *Süje* (Fr. *Sujet*): Fail, özne. (Y.N.)

3 *Vokal* (Fr. *Vocal*): Sesli, ünlü. (Y.N.)

(3) *Ab - ap*: Köktür. Burada "hareket, imtidat, uzama" gösterir. (Âs) ı, yani parlaklığı, uzanıp günümüze gelmesi anlamıyla tamamlar.

As + ap = . , s + ap = sap; "şuağ, rayon¹ (trait qui part d'un corps lumineux)²" demektir; yani güneşten çıkan ince iplik, tel gibi parlak hatlar anlamına'dır.

Not 1: Bundan alınan mefhumladır ki (*sap*) sözü, Türkçede, birçok ince şeyler ifade eder. Meselâ:

Sap = (I) İp, tel, tar (bir sap tire);

(II) hububat ve çiçek ve sair nebatatın yerden başak veya çiçeğin başladığı yere kadar olan düz, ince yeri;

(III) baltanın, kazmanın, süpürgenin sapı da bu (*sap*) kelimesinden çıkmıştır. [1]³

Kurutulmuş, parçalanmış, tiftiklenmiş hayvan damarlarından yapılmış ipliğe Yakutçada (*sap*) denir. [2]⁴

Not 2: (Ağas = âs) ın güneşi haber veren, işaret eden, müjdeliyen bir mefhum olduğunu gördük. Bu haberin, işaretin, müjdenin adına da (*sap*) derler:

"Tülge kişi sanata sap boular = insan rüyasında birçok sap görürse başına gelecek bir felâkete işarettir."

Bu misalde görüldüğü gibi (*sap*), işaret anlamıyla tefsir olunur. [3]⁵

Haber, işaret, müjde anlamına (*sav*) [4]⁶ şekli de vardır.

(*Sap - Sab - Sav - Sam*) sözlerindeki (*p = b = v = m*) olduğu malûmdur.

(*Sav*) ın (Çav) [5]⁷ şekli de vardır.

1 (Fr.) Rayon: Işık huzmesi. (Y.N.)

2 (Fr.) Trait qui part d'un corps lumineux: Parlak bir cisimden çıkan çizgi.

3 *Kamusu Türkî*

4 Pekarski: *Yakut Dili Lûgati*

5 Pekarski: *Yakut Dili Lûgati*

6 Uygurca Kuran Tercemesi; *Uygur Metinleri*, Elidrak Lili-san-il-ettrak; *Divanü Lûgat-it-Türk*

7 Divanı Sultan Velet

Adana havalisinde bu anlamda "Sim" şeklini kullanıyorlar. [6]¹

Not 3: Şuağ manasına olan şu kelimeleri alt alta yazalım:

Sap: (s + ap)

1. *Coğ*: (c + oğ) [7]²

Çoğ: (ç + oğ)

2. *Cuğ*: (c + uğ) [8]³

Çuğ: (ç + uğ)

Şuağ anlamıyla şöhrat anlamı birdir. Şöhrat, bir parlaklığın yayılması demektir; onun için şöhrate de (*sap*)'ın bir şekli olan:

3. *Cap*: (c + ap) [9]⁴

Çap: (ç + ap) derler.

Bu notta görülüyor ki, "şuağ" anlamına olan (*sap*) ve onun (ş, c, ç - p, b, v) değişimleriyle aynı olan birçok sözler bize yabancı değildir.

(*Sap*) sözünün "şuağ, ateş" anlamlarıyla olan münasebetini gösterir Pekarski'nin *Yakut Dili Lûgatinden* şu sözlerle de bakalım:

Sap + sıy = sapsıy (Teleütçede: sabağ) [10]⁵: Üfleyerek tutuşturmak.

"*Osoh sapsıyar (sap + sıyar)* = fırından veya sobadan, ateş üfletiliyor."

(*Sap + ırda*) = *Sapırda* = söndürmek.

(*Sap + sır*) = *Sapsır* = ateşi söndürmek için kullanılan bir nevi alet.

İhtar: (*Sap*) sözündeki (p) yerine (h, g, k) ve (s) yerine (ş, ç) de geçebilir:

Sabah, Sag, Sak, Şak, Çak = çakmak taşıyla ateş çıkarmak. "Sağ + ar ünınah = uçan ateş." [11]⁶

1 Derleme.

2 *Divanü Lûgat-it-Türk*.

3 *Radlof. IV. "Şor lehçesi"*.

4 *Büyük Türk Lûgati "Kazan ve Kırım lehçeleri"; Orhon Kitabeleri*.

5 Bu kelimenin yapılışı (sabah) inkinin aynıdır; sonlarında birinin (ğ) diğerinin (h) bulunuyor ki bunlar aynı kategoridendirler.

6 Pekarski: *Yakut Dili Lûgati*.

Şimdi (sabah) sözünün sonundaki (4) üncü eke bakalım:

(4) *Ah*: Müstakil mana taşıyan bir köktür. "Yer" işaret eder ("ak" gibi). O halde:

Sap + *ah* = *sabah*: "Güneşin şuağlarının (saplarının) dağıldığı yer" demektir.

Şuağların dağıldığı yere, (*savak*) da derler. İkincisinde esas mefhum (*su*), birincisinde (*şuağ*) dır. Mefhumlar bir tarafa bırakılırsa her iki kelimenin orijin kuruluşu birdir:

Sabah

Sabak

Savah

Hulûsa, (*SABAH*) demek, güneşin ilk şuağlarını bize gönderdiği, sevk [12]¹ ettiği yer demektir. Vakit mefhumu asıl değildir.

(4) üncü (*ah*) eki yerine, (*h*) ile (*ğ*) aynı kategoriden olduklarından, (*ağ*) eki de gelebilir. Kelime bu suretle "SABAĞ" şekline girer; manası değişmez.

Sabahley, Sabağley

Kelimenin etimolojik şekli:

(1) (2) (3)
(*sabah* + *ıl* + *ey*)
(*sabağ* + *ıl* + *ey*)

(1) *Sabah*: Güneş'in ilk şualarını bize gönderdiği yer.

(2) *Il*: (. + I) ektir. "Geniş, engin, şümül" gibi mefhumlarla ob-jeyi vasıflandırır.

Demek ki güneşin ışıkları, (*sabah*) yerinden bütün cihana yayıldı. Acaba, bu anda, güneşin bulunduğu yer neresidir? Onu, bundan sonraki ek işaret edecektir.

(3) *Ey*: (. + y), ektir. Bu ek, şuağları âleme yayıldığı zaman artık kendisi de görülmüş olan güneşin bulunduğu yeri tesbit ve işaret

1 "Sevk" kelimesinin kuruluşu da aynıdır.

eder. O yerin adı: *Sabahley* = *Sabahley* dir. "Maşrık" demektir.

(*Sabah*) sözü yerine (*sabağ*) şekli alınırsa, kelime *Sabağley* olur. Manası yine "maşrık"tır.

Sabahleyin, Sabağleyin

Kelimenin etimolojik şekli:

$$\begin{array}{cc} (1) & (2) \\ (Sabahley & + in) \end{array}$$

(1) *Sabahley*: "Maşrık" manasına olduğunu gördük.

(2) *În*: (. + n) ektir. Objenin en yakın, bitişik sahasını ve orada süjenin bulunduğunu ve hareketini gösterir.

Obje, "*Sabahley* (maşrık)"dır; süje güneştir.

SABAHLEYİN: güneşin görüldüğü noktanın, (*sabahley* - maşrık) bitişigindeki durumun ifadesidir. Bu ifade, kendiliğinden, "zaman" mefhumu da vardır.

(Y) yerinde (ğ) bulundurulursa kelime: "*SABAĞLEYİN*" olur.

Not: (*Sabah*) sözü ve onun manası hakkında Arap lûgatlerinin dediklerine de kısaca bakalım. Zaten, dedikleri, uzun uzadıya söz konusu olacak uzunlukta da değildir.

(1) - *Ahterii Kebir*:

Essaba = "tuluğ etmek; meyelânı kalp".

Essabah = Evveli yevm.

Essubh = Fecir tutluğ ettiği zaman.

(2) - Tercümanı lûgat:

Esseba = "Gece yarisiyle müteakip olan günün yarısından ibaret olan vakit".

(3) - *Kamus Tercümesi*:

Essubh = Fecir vaktine denir ki tanyeri ağarıp şafak söktüğü vaktten ibarettir; murat fecri sadıktır. Fil'asıl tanyerinin ağarması ile hasıl olan aydınlıktan ibaret olup, tevsian ol vakte ıtlak olunmuştur. Alâkavlin (*subh*) evveli nehara denir.

İhtar: Güneşin ışıklarına beşik olan bizim (*Sabah*) ımızın ince, temiz, lojik¹, asıl manası görülüyor. Bizim senelerden beri Türk (*sabah*) ını kendi dil hazinemizden matrut bir halde bırakışımız dikkate değer bir noktadır.

Acaba, (*sabah*) ın büyük kusuru mu oldu? Bunu bilmiyoruz. Öyle de olsa artık Türk Dil İnkılâbı şerefine onun affolunarak yabancılik isnadından kurtarılması gerektir, sanırız.

1 Lojik (Fr. Logique): Mantıklı. (Y.N.)

ALLAH*

"Allah, ilâh, ilâhe" sözlerinin etimoloji, morfoloji, fonetik bakımından analizi

Allah

"*ALLAH*" kelimesinin Türkçede belli başlı manalarını tesbit edelim:

- (1) Kuvvet, kudret, büyük, sahip, yaratıcı, coşkun, cesur, diribaş, eyilik yapmayı seven;
- (2) Sür'at, faaliyet;
- (3) Su.

İhtar: Kelimenin türlü anlamlara gelişi bittabi orijinal kökünden ileri gelmektedir.

Allah sözünün etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3) (4)
(ağ + ağ + al + ah)

(1) Ağ: Köktür. Kökün yukarıda söylediğimiz birinci anlamını alarak kelimeyi mütalâa edelim.

(2) Ağ: Kökün manasını kendinde tecelli ettiren süjeyi¹ gösterir.

* *Ulus.* 19 Kasım 1935, Numara: 5143. s.1, 2.

1 Süje (Fr. Sujet): Fail, özne. (Y.N.)

Ağ + ağ + ağağ: (Kullanışta sondaki (ğ) düşer) (A)¹ seyyid, (B)² efendi, (C)³ rical, (D)⁴ yaşça büyük ve eski, öz baba, saygı olmak üzere büyüklere verilen unvan, büyük olan, baş, soy başı, uluğ baba.

Not: Bu (ağa) sözünden türeyen bir kelimeyi de burada göstereyim:

Ağabıt (cem'i: ağabıttar) = babamız, keşiş. papas, ruhanî âyini icra eden: [1]⁵ "bastın ağabıt = baş papas"; "hara ağabıt = kara rahip"; "hara tanastah ağabıt = dinî rahip veyahut dul kalmış keşiş"; "ağabıt buolar = ruhanîler güruhu".⁶

Dikkat: Arapça zannolunan (*âbid*) sözünün bu misallerde orijini pek açık olarak (ağabıt) olduğu görülmektedir.

Gelelim kelimenin esas unsurlarından üçüncüsüne:

(3) *Al:* (. + I), ektir. Bilindiği gibi "geniş, belli olmıyan, gayrişah-sî. her sahada bulunur, her şey, engin, şümül" gibi umumî anlamlarla süje veya objeyi vasıflandırır. O halde: (*ağaç + al = ağağal*): (I) ekinin gösterdiği şümül sahasında kuvvet, kudret, büyüklük, yapıcılık, sahiplik v. s. anlamlarının sıfatıdır.

(4) *Ah:* (. + h) ektir: *k, g, ğ, v* gibi, obje ve panseyi⁶ tamamlar, tayin eder, ifade eder. Yani, onun adını koyar. Demek ki:

Ağağal + ah = ağağalah: Kelimenin ortasındaki (ğ), esas kaide mucibince kendinden sonraki konsonla tebadül edince kelime: *Ağallah* olur. Baştaki (ğ) de ortalarında bulunduğu vuayellerle⁷ kaynaşınca son fonetik şekli: *ALLAH* olur.

Manayı "kuvvet ve kudrete, yapıcılığa, büyüklüğe, sahipliğe şamil olan bir pansenin" ifadesidir.

Not: Türk dilinde aynı anlamda şu kelimeler de vardır:

A - Çalap⁸

B - Çelep⁹

1 *Kamusu Türki.*

2 *Türk Dili Lûgati.*

3 *İbnü Mûdenna Lûgati.*

4 *Pekarski: Yakut Dili Lûgati.*

5 *Pekarski: Yakut Dili Lûgati.*

6 Panse (Fr. Pensée): Düşünce. (Y.N.)

7 Vuayel (Fr. Voyelle): Sesli, ünlü. (Y.N.)

8 *Kamusu Türki; Dede Korkut Kitabı; Radlof. III. "Osmanlı lehçesi".*

9 *Pavet de Courteille; Çağatay Lûgati.*

C - İdi¹

D - İzi²

E - İye³

F - Oğan, Oğun⁴

G - Okan, Okkan⁵

H - Tanrı⁶

J - Tenri⁷ ("gök" manasına. Kazan lehçesinde "put" manasına). [*]⁸

İlâh, İlahe

Bu sözlerin etimolojik şekillerini (*Allah*) sözününkünün altına yazalım:

Allah: ağ + ağ + al + ah

İlâh: iğ + + il + ah

İlâhe: iğ + + il + ah + eğ

Bu üç kelimenin etimolojik şekillerini gösteren tablonun mü-talâasından şu anlaşılır:

(*Allah*) sözünde, "büyüklük v. s." mefhumlarını işaret eden kök-ten sonra mefhumları kendinde tecelli ettiren ve bir süjeyi işaret eden (2) inci (ağ) vardır. Halbuki (*ilâh*) ve (*ilâhe*) sözlerinde bu süje yoktur. Demek ki bu sözlerde esas kökün işaret ettiği mefhum, doğ-rudan doğruya (. + l) ekini almakla "şümül ve enginlik" anlamında bir sıfat oluyor. Bu iki kelimeye gelen (4) üncü ek (ah), o sıfatı haiz objeleri gösterir demek oluyor. (*İlâh*) sözü ancak (*Allah*) ın sıfatını taşıdığı farz ve kabul olunan nesnelerdir. (Mabutlar, putlar, ibadet olunan şeyler gibi).

1 *Büyük Türk Lûgati* "Uygur lehçesi".

2 Uygurca Kuran tercemesi; *Çağatay Lûgati* .

3 *Büyük Türk Lûgati* "Çağatay lehçesi".

4 *Radlof. I.* "Çağatay ve Uygur lehçeleri".

5 *Büyük Türk Lûgati* "Uygur lehçesi".

6 *Kamusu Türkî; Radlof. III.* "Osmanlı lehçesi".

7 *Radlof. III.* "Orhon, Uygur, Çağatay, Kırım, Baraba lehçeleri".

8 Bunlardan "Çalap" ve "Tanrı" sözleriyle arapça denilen "Rab" ve farsça sanılan "Hudağ" sözlerinin analizleri, bundan sonraki yazılarımızda çıkacaktır.

(*Îlâhe*): Kelimenin sonuna gelen (*eğ*), çok şayanı dikkat bir noktayı işaret etmektedir. Bu nokta, (*Îlâh*) sözünde düşmüş olan ve fakat (*Allah*) sözünün orijininde bulunan ikinci unsurdur ki süjedir. Demek ki (*Îlâhe*) sözü, "Allah'taki büyüklük" mefhumunu kazandıktan sonra o büyüklük mefhumunu temsil eden süje ile birleşmiş oluyor. Yani onun eşi oluyor. Bu sözün ifade ettiği manadandır ki, "kadınlık" mefhumu çıkmaktadır.

Not: (Allah) kelimesi *Ahterii Kebir*, *Kamus Tercemesi* gibi Arap Lûgatlerinde doğrudan doğruya yazılmış değildir.

Allah

Sözünün Başka Anlamları

Allah kelimesinin izahına başlamadan evvel delâlet ettiği manaları göstermiştik. Bunlardan ikincisi "*sür'at, faaliyet*" idi. kelimenin bu anlamını Pekarski'nin *Yakut Dili Lûgatinden* aldığımız şu misallerle gösterelim:

I. "Atahtah beyen *allah* soğustuk ayanna = ayaklarıyla çok acele et";

II. "*Allah* kisibin = ben çevik (acul) adamım";

III. "*Allah* at = iyi, süratli, koşucu at";

IV. "*Allah* oğus = yürüyüşlü, süratli adımla yürüyen öküz";

V. "*Allah* sıarğa = koşan, kayan kızaklar".

Pekarski'nin lûgatinde kelimenin "*kaba, küstah. terbiyesiz*", gibi anlamlara da geldiği gözükmektedir:

I. "Bu tugu - tugu sanarar *allağ*y? = O küstah herif orada ne söylüyor?"

II. "İti *allah* tututa - habita tolosun - tuoraun = bakınız, bu mah-lûk nasıl tersine yapıyor."

III. "Ol *allağ* körön baran öllöhpüne = ben o, *ahmağ*ı [rakip kadın için söylüyor] görüp ölmüş olsaydım."

Yine aynı kitapta "*müessir*" manasına kullanıldığı da bir şarkıda şu suretle gösterilmiştir:

"Arıġıççıan *allah* = müessir içki (rakı, votka)."

(*Allah*) kelimesinin "*su*" anlamına geldiği, şu isimlerde görölüyor:

1 - Aldan nehrinin kolu olan (*Allah*) nehri.

2 - (*Allah-ün*) nehri, (Aldan) ın sağ kolu.

ÇALAP - HUDAĞ*

"Çalap ve Hudağ" sözleriyle "ağaç, taş, ot" kelimelerinin etimoloji, morfoloji, fonetik bakımından analizi

[*Dünkü yazımızda "Allah" sözü ile "ilâh" ve "ilâhe" tabirlerinin analizini göstermiştik. Türkçede bu anlama gelir denilen "Çalap" ve farsça sanılan "Hudağ" sözlerini bu yazımızla analiz ediyoruz. "Tanrı" ve "Rab" sözlerinin analizi de yarın çıkacaktır.*]

Çalap

Kelimenin etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3) (4)
(ağ + aç + al + ap)

(1) Ağ: (Allah) kelimesinde olduğu gibi köktür ve bu kökün anlamlarından (I) incisi olan "kuvvet, kudret, büyük, sahip, yaratıcı, coşkun, cesur, diribaş, iyilik yapmayı seven" anlamlarına şamildir.

(2) Aç: ". + ç" (dâhil olduğu kategorideki "s, ş, c, j, z" gibi) oldukça geniş bir sahayı, bu sahada bulunan obje¹ veya süjeyi², süje veya obje ile bu şeyin münasebetini gösterir. Burada obje veya süje esas kök olan (ağ) dır. Uzak mıntakada bulunan süje veya obje (aç) tır. Aralarındaki münasebet, bu süjenin veya objenin, kendinden evvelki süje veya mefhumları temsil etmesidir. O halde:

* Ulus, 20 Kasım 1935, Numara; 5144. s.1, 2.

1 Obje (Fr. Objet): Nesne. (Y.N.)

2 Süje (Fr. Sujet): Fail, özne. (Y.N.)

$Ağ + aç = ağaç$: "Büyüklüğü, kuvvet ve kudreti" esas olan sahibinin (ki "*ağ*"dır) uzağında temsil eden bir süje veya objedir.

Ağaç

Not: I - Bu münasebetle bildiğimiz (*ağaç*) kelimesi orijininin manasını da söyleyelim. (Ağaç), güneşin alev ve ateş vasıflarını ondan uzakta temsil eder bir maddedir.

Türkler, ilk ateşi keşfettikleri zaman odunları birbirine sürterek alev çıkarttıkları gibi ondan sonra da insanlar ağaç parçalarıyla, odunla ateş yakmaktadırlar.

Taş

Not: II – (*Taş*) kelimesinin orijini de şudur:

$$\begin{array}{ccc} (1) & (2) & 3) \\ (ağ + at + aş) \end{array}$$

Ağ = güneş, ışık, hararet

At = kökün anlamını haiz olan obje

Aş = ektir; objenin kökten uzakta bulunduğunu gösterir.

O halde: *ağataş* = *ataş* = , *taş* = *taş*: "sıcaklığı, parlaklığı harçte yapan bir obje"dir.

Hakikaten Türkler, ilk ateşin keşfinde ağaç gibi taşları da birbirine veya bir demir parçasına sürterek ateş yakarlardı. Demek ki hakikaten (*taş*), güneşin vasıflarından bazılarını temsil etmiştir. Çakmak taşıyla hâlâ sigara ve ateş yakıldığı da malûmdur.

Ot

Not III - Bildiğimiz (*ot*) un da orijini, güneş ve ateşe dayanır. Kelimenin etimolojik şekli:

$$\begin{array}{ccc} (1) & (2) \\ (oğ + ot) \end{array} \text{ tur.}$$

(1) *Oğ*: Ana köktür. Güneş ve ondan alınan mefhumlardan ateş demektir.

(2) *Ot*: Kökün anlamını temsil eden objedir. Onun için:

Oğ + ot = oğot = ot: doğrudan doğruya "ateş" demek olduğu gibi, ateş yakmakta Türklerin pek mukaddes tuttukları bildiğimiz "*ot*"a da isim olmuştur.

Malûmdur ki Türkler ateşlerini hiç söndürmezlerdi. (Belki sene-
de bir defa ve büyük âyin münasebetiyle söndürürlerdi.) Hiç sönmi-
yen bu Türk ateşini ertesi gün yeniden alevlendirmek için Türkler
bir gün evvelinden en temiz otları toplarlar ve ertesi gün için hazır
bulundurlardı. Bu pek mukaddes tanınırdı.

Çalap

Gelelim *Çalap* kelimesine ve onun (3) üncü ve (4) üncü eklerine:

(3) *Al*: (. + l) eki, yukarıda söylediğimiz birinci anlamdaki mef-
humlarla, yani ana kökü temsil eden "genişlik ve enginlik" mefhum-
lariyle, süje veya objeyi vasıflandırır. O halde:

Ağaç + al = ağaçal: esas süje veya obje uzağında onun vasıfla-
rının şümulünü gösterir bir sözdür.

(4) *Ap*: Son izah ettiğimiz vasıfları haiz olan süje veya obje de-
mektir.

Ağaçal + ap = ağaçalap = ÇALAP = kuvveti, kudreti, ulûhiyeti
hariçte temsil ettiği kabul olunan ve bundan dolayı kendisine tapılan
şeydir (mabut).

Not: Buradaki (ç) yerine onun kategorisinden (*s*) koyarak vokal-
leri¹ de inceltirsek (*salip*) çıkar. [*]²

Hudağ

Etimolojik şekli:

(1) (2) (3)

(*uh* + *ud* + *ağ*); *yahut*

(*uk* + *ud* + *ay*)

1 Vokal (Fr. Vocal): Sesli, ünlü. (Y.N.)

2 "Salib"i başka türlü, yani İsa'nın salboluması gibi hikâye mefhumlarından çıkaranlar,
bu sözün Türkçedeki orijinine dikkat etmelidirler.

(1) *Uh, uk*: Esas köktür. Büyüklük v. s. manasınadır.

(2) *Ud*: (. + d-t) ektir. Rolü anlatılmıştır.

(3) *Ağ, ay*: Kökün mefhumu, kendisinde tecelli ettirilen süje veya objedir.

(*Hudağ*) veyahut (*Kuday*): "*Çalap*" gibi bir mefhumu ifade eder. Biz (*Hudağ*) şeklini kullanırız. Altay, Teleüt, Şor, Lebed, Sagay Koybal, Küerik, Kazak, Kırgız, Karakırgız lehçelerinde (*Kuday*) olarak kullanılır. [**]¹ Farslar da bize yakın telâffuz ederler.

Yakutçada: (*uğ + od + ay*) = *uğoday*: "vasi, büyük" anlamınadır.

Bu suretle: *Hudağ*, *Kuday*, *Uğoday* kelimelerinin her üçü de aynı kuruluş ve anlamdadır.

1 *Radlof. II. inci cilt*

TANRI - RAB*

"Tann, tan, tanyeri, rab, yarab, yarabbi" sözlerinin etimoloji, morfoloji, fonetik bakımından analizi

Evelisi gün ve dün "Allah, ilâh, ilâhe, hudağ, çalap" sözlerinin analizini yazmıştık. Yine bu anlamları gösteren "Tanrı" ve "Rab" sözlerini de bugün analiz ederek bu bahsi tamamlıyoruz.

Tanrı

Etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3) (4) (5) (6)
(ağ + at + an + ağ + ar + ığ)

Görüldüğü gibi kelime kök olan (ağ) ve (4) üncü parça olan (ağ) ile (2) inci parçanın ve son ekin konsonları¹ düşmüş bulunuyor.

(1) Ağ: Köktür. Mefhumu, (Allah) ve (Çalap) taki kökün aynıdır.

(2) At: (.+ t) ektir. Umumiyetle "yapıcılık, yaptırıcılık, yapılmış olmaklık" gösterir; yani kökün mefhumunun anlamına tamamiyet vererek onun müspet olduğunu ifade eder. Burada yaptığı işi, kelimenin (4) üncü parçasında göreceğiz.

(3) An: Ektir. Bilindiği gibi bir obje² veya süjenin³ bitişğinde herhangi bir varlığı, oluşu, hareketi işaret eder. Burada o obje veya

* Ulus, 21 Kasım 1935, Numara: 5145. s.1, 2.

1 Konson (Fr. Consonne): Sessiz, ünsüz. (Y.N.)

2 Obje (Fr. Objet): Nesne. (Y.N.)

3 Süje (Fr. Sujet): Fail, özne. (Y.N.)

süje, (4) üncü parça olan (*ağ*) dır. Bunun bitişiğinde olmuş olduğu anlaşılan şey de yukarıda işaret ettiğimiz (*t*) ekinin yaptığı iştir. Yani (*ağ*) kökünün mefhumları, objeyi gösteren (4) üncü (*ağ*) parçasının bitişiğinde tecelli etmiştir.

Not: - Kök olan (*ağ*) a doğrudan doğruya güneş anlamını verirsek:

Ağ + at + an + ağ = ağatanağ = atanağ = tanağ = tan sözü, güneşin kendi yakınına gelmesiyle hasıl olan "parlaklık, beyazlık" mefhumunun ifadesi olur. Burada son (*ağ*), sözdeki parlaklık mefhumunu tayin eder bir işarettir. Kullanışta kelimenin bizim ağzımızda aldığı en son morfolojik ve fonetik şekli "*TAN*"dır. Meselâ "*tan yeri*" dediğimiz zaman, işte bu parlaklığın geleceği bilinen yer demektir. Parlaklık bu yere geldikten sonradır ki "*tan yeri ağardı*" deriz. Demek ki "*tan*" kelimesi "mücerret beyazlık, parlaklık" manasınadır. Fakat "*tanrı*" kelimesinde yürüyen anlamı bu değildir. Onu izah için kelimenin etimolojik parçalarının tetkikine devam edelim.

(4) *Ağ*: Obje veya süje işaret eder. Bu objenin bitişiğinde (*tanrı*) kelimesinin ana kökündeki anlamların (*.* + *t*) eki vasıtasıyla vücut bulduğunu yukarıda izah etmiştik.

(5) *Ar*: (*.* + *r*) ektir. Herhangi süje veya pansenin¹ belli, kesin bir nokta veya sahada yerleşip takarrür ve temerküz ederek oluşunu, bulunuşunu fark ve temyiz ettirmeye yarar. Bu işaret, düşünülen şeyin olduğunu da ifade eder. Burada belli olan süje, kendinden evvel gelen (4) üncü parça, yani (*ağ*) dır. Olduğu ifade edilen panse de kökün (*.* + *r*) vasıtasıyla yapışık sahada takarrür ve temerküz ettirilen mefhumlardır.

(6) *Iğ*: (*.* + *ğ*) ektir. Bilindiği gibi panseyi tamamlar, tayin eder ve ona ad olur. O halde: *Tanağrığ = TANRI*: Esas olan büyüğün, kuvvet ve kudretin kendi bitişiğinde tecelli ettiği kabul olunan obje veya süjenin ifadesidir. Türkün gözünde ve kafasında bir ve en büyük varlık, esas kuvvet ve kudret kaynağı, (*güneş*) bilinmiş, tanınmış ve ona tapılmış olduğu malûmdur.

Her noktasına, her an, güneşin yaklaşagelmekte olduğu geniş ve yüksek sahaya, yani göke, güneşe nisbetle verilen bir isim de (*Tanrı*)

1 Panse (Fr. Pensée): Düşünce. (Y.N.)

dır. (*Gök*) ve (*Tanrı*) sözleri, güneşe nisbeten ulûhiyet anlamında da kullanılır.

Fakat, (*Tanrı*) sözü "*Allah*" demek değildir. O, *Allah*'ın mümes-sili tanılan ve bu itibarla kendine tapılan her şeydir:

O bir hayvandır, bir kuştur, bir taştır, bir çürümüş ağaç parçasıdır, bir resimdir:

"Tastanara = Taştanrı (idol)"

"Tuos Tanara = eski çürümüş ağaçtan yapılmış Tanrı, idol" [*]¹

Hulâsa, bütün iyi varlıkların genel adı (*Tanrı*) dır.

Not: - (*Tanrı*) sözünün şu şekilleri de vardır:

I - Tenigir

II - Tanara

III - Tagara

IV - Tenri

V - Tenere

VI - Teneri

VII - Tener

VIII - Tengeri ("*Tanrı*" kelimesinin başta etimolojik şeklini yazarken dördüncü parça olarak gösterdiğimiz "*ağ*" unsuru, bu kelimede kendini göstermektedir.)

Bu kelimeler ve bunlara ait izahlar Pekarski'nin *Yakut Dili Lûgatinden* alınmıştır.

Rab

Kelimenin orijinde şekli (ayarabığ) ve (ağarabığ) dır. Şimdi etimolojik şeklini yazalım:

(1) (2) (3) (4)
(ay + ar + ap + ığ)
(ağ + ar + ap + ığ)

1 Pekarski, *Yakut Dili Lûgati*.

(1) *Ay, ağ*: Köktür. Bildiğimiz gibi "büyüklük, kuvvet, kudret v.s." anlamındadır. "İnsanı yaratmak, hayat vermek, ruh vermek, vücuda getirmek, yeri tesis etmek"[*]*¹ manalarını da haizdir.

(2) *Ar*: (. + r) ektir. Rolü yukarıda izah olundu.

(3) *Ap*: (. + p) ekinin işaret ettiği veçhile kendisinde kökün ulûhiyete ait bütün mefhumlarının temerküz ve takarrür ettiği süje veya objedir. Yani ulûhiyet vasıfları kendinde takarrür etmiş bir mefhumu düşündürür.

(4) *Iğ*: (. + ğ) ektir. Düşünülen mefhumu haiz olanı isimlendirir.

(*Ay + ar + ap + ığ*) = *ayarabığ* [1]² = *yarabığ* ve (*ağ + ar + ap + ığ*) = *ağarabığ* = *ğarabığ* yahut *yarabığ* = *rabığ*: "yaratmak, hayat vermek, can vermek, kudretine sahip olan" demektir.

Not: 1 - Kullanışta kelimelerin sonundaki (*ığ*) eki, (*b*) yi uzatmak suretiyle telâffuz edilir. (Rabbım) denildiği zaman (*ığ*), (*b*) şeklinde yerini alıyor.

Görülüyor ki, kelimenin sonunda (*p*) değil (*b*) konsonunun bulunuşu, bunun, sözün sonu olmayıp, ondan sonra son (*ığ*) ekinin bulunmuş olmasındandır. (*Iğ*) in uzatma rolü, kendinden evvelki konsonun tekrariyle yapılmış oluyor.

Not: 2 - Bu iki kelimenin ikisi de kullanılır: Rab, Yarab, "Ya... Rab!" da başka bir şeklidir.

1 Pekarski: *Yakut Dili Lûgati*.

2 Fonetik icabı (*p*), (*b*) ye inkılâp ediyor.

ÖĞLE*

"Öğle, öğley, öğleyin" sözleri ile "ılık" ve "liman" tabirlerinin etimoloji, morfoloji, fonetik bakımından analizi

Öğle

Kelimenin etimolojik şekli:

(1) (2) (3)

(öğ + ül + eğ)

(1) Öğ: Ana köktür. Burada şu manalarını göz önünde tutalım:

(A) - Güneşin kendisi

(B) - Güneşin sıcaklığı

(C) - Yükseklik

(2) Ül: (. + l) ektir. "Uzak, engin" gibi mefhumlarla objeyi sıfatlandırır. O halde:

Öğ + ül = öğül: "Çok sıcak ve çok yüksek" manalarını ifade eder. Burada bu sıfatın sahibi "güneş" olduğu meydandadır.

(3) Eğ: (. + ğ); (k, g, h, v ... gibi) objeyi¹ tamamlar, tayin eder. Buradaki obje, güneşin bize nazaran en yüksekte bulunduğu ve hareketinin en fazla olduğu noktayı gösterir.

Öğül + eğ = Öğüleğ

* Ulus, 26 Kasım 1935, Numara: 5150, s.1, 2.

1 Obje (Fr. Objet): Nesne. (Y.N.)

Öğley

Son ek olan (ğ), (y) dahi olabildiğinden, kelime "*öğüley*" şeklini dahi alabilir. Her iki kelimenin son fonetik şekillerini yazalım:

OĞLE, ÖĞLEY.

"*Öğley*", (zeval noktası) demektir.

Öğleyin

Öğley + *in* dir.

İn: (. + n) ektir. Obje veya süjenin¹ bitişik sahasında bir mevcudiyeti veya hareketi işaret eder.

Burada *öğley* noktası bitişikindeki sahada hareket eden, tabii, güneştir. Demek ki güneşin bu vaziyetinin ifadesi *öğleyin* dir. Hareket ve saha mefhumlarında tabiatıyla zaman mefhumu vardır. Onun içindir ki *öğleyin* sözünden "güneşin zeval noktası etrafında bulunduğu zaman" anlaşılır.

Not: 1 - (*Öğle*) sözünün işaret ettiği anlam tam yerindedir. Hakikaten güneş *öğley* noktasına geldiği zaman bize nazaran en yüksekte bulunur; ve tepeden en fazla hararet saçar.

Not: 2 - Kelimenin etimolojik şeklini yazarken *Öğül* tipini almıştık. Bunun *Öğel* tipi de vardır. Manası, "yüksek, çok uzak güneş", yani "yıldız, burç"tur. [*]²

"Büyüklik, çokluk, ziyadelik, fazlalaşma, kesret" mefhumlarının şu şekiller vardır.

I - *Ökiliğ*³ - *Ökli* (mek) = Cesametlenmek, büyümek, tezayüt etmek.

II - *Ökiliğ*⁴ - *Ökli* (tmek) = Tezyit etmek.

III - *Ökülüğ*⁵ - *Öklü* (tmek); *Ükiliğ* - *Ükli* (mek) = Nemalandırmak.

IV - *Oğılığ*⁵ - *Oğlı* (tmak) = Teksir etmek.

V - *Ükiliğ*⁵ - *Ükil* = Fazla.

1 Süje (Fr. Sujet): Fail, özne. (Y.N.)

2 *İbnü Mühenna Lûgati*.

3 Uygur indeksi; *Divanü Lûgat-it-Türk*.

4 Uygur indeksi.

5 *Divanü Lûgat-it-Türk* 2/3 – Pekarski, *Yakut Dili Lûgati*.

Not: 3 - Malûmdur ki güneş, öğleye (zeval noktasına) gelirken ve oradan ayrılırken çizdiği yol büküktür. İşte bu "büküklük, eğri, eğilmek" mefhumları güneşin, bu hareketinden alınmıştır. Bu manada şu kelimelere tesadüf ederiz:

1 - *Eğ + il - Eğil (mek); Ey + il - Eysel (mek) = Kullandığımız kelime*

2 - *Ök + öl - Ököl (ün) = Öne eğilmiş olmak, eğilmek.*

3 - *Ök + öğ + öl - Ököll (ön) = " (Atın üzerinde oturan uzun boylu adam, hak) nasıl öne eğilmiş?"*

Bu kelimenin manası, ki "öne eğilmiş" demektir. Bunu izah ederken Türk bir süje tasavvur ediyor; onu da nasıl tasavvur ettiğini parantez içinde gösterdik. "At", "uzun boylu adam", "hak", bütün bunlar güneşi tasavvurdan hasıl olan mefhumlardır.

4 - *Ök + öy = Ököy - Ök + üy = Öküy = Bükülmek, öne eğilmek, kamburlaşmak.*

Not: 4 - Pekarski'nin Yakut Dili Lûgatinden aldığımız şu kelimeler de bahis konumuz olan kelime ile ilgilidir.

I - *Iğ + ıl + ay = Ilay = Aydınlanmak.*

"Kümmüt tahsan ılayan erer = Güneş sakin havada tatlı tatlı doğuyor."

II - *Iğ + ıl + ağ + an = Ilağan = Güneş sıcağı, kızgın sıcak; (böyle bir zamanda hemen hemen bütün hareketler durur; kelime bu durgunluğu da ifade eder) sakin.*

"Ilık" mefhumu da bahsettiğimiz kelimedenden çıkmıştır:

III - *Iğ + ıl + ağ + an + ığ = Ilağanı = Sıcak, ılık.*

IV - *Iğ + ıl + ık = Ilık = Kullandığımız kelime.*

Bu söz, havada ve suda hareketin mutedilliği esnasında, yani (mutedil) karşılığı olarak İstanbul'da kullanılmaktadır.

V- *Ilıman, ıltan (ilman):* Bu söz hava hakkında "mutedil" anlamına olarak Ankara, Sivas, Kayseri, Dört Yol, Kütahya, Ordu'da kullanılmaktadır.

İKİNDİ*

"İkinci, ikindiy, ikindiye, ikindiley, ikindileyin" ve "asır" sözlerinin etimoloji, morfoloji, fonetik bakımından analizi

İkinci

Kelimenin etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3) (4)
(ik + in + id + iğ)

(1) *İk*: Köktür; güneşi ve onun sıcaklığını ifade eder. Güneş, (*Öğley*) de sıcaklığının en büyük tesirini gösterir; *öğley*den batıya doğru indikçe sıcaklığının yakıcılık tesiri azalmaya başlar ve öyle bir noktaya gelir ki orada güneşin sıcaklığı, öğleye nazaran mutedil olur, ılık olur.

(2) *İn*: Sıcaklık anlamının bitişiğindeki sahayı ve sıcaklığın o sahaya yayılmış olduğunu gösterir (terin, cildin haricine çıkması, taşması gibi).

Bu izahattan şu anlaşılmak lâzımdır ki, sıcaklık anlamı, kendi *egosunda* düşünüldüğü vakit, kesafeti, tesiri fazla olur; sıcaklık mefhumun içinde bulunduğu kabın kenarlarını açalım, etrafına dağılsın, taşsın; o zaman sıcaklık mefhumu kesafetini kaybedecek, tesiri azalacak.

İşte "*ikind (t) i*" sözündeki (. + *d-t*) âmilinin yaptığı işlem böyle düşünülmelidir.

* *Ulus*, 27 Kasım 1935, Numara: 5151, s.1.

(3) *İd*: (. + d-t) ektir. Yapıcılık, yapılmış olmaklık anlamına işaret eder. Yani güneşin, keskin sıcaklığını (. + n) sahasına yayarak ılık yapmış olduğunu müspet olarak bildirir.

(4) *İğ*: (. + ğ) eki, kendinden önceki düşünceyi tamamlar, tayin eder bir işarettir.

İk + in + id + iğ = ikindiğ = ikindiğ: güneşin, sıcaklığının mütedil, ılık olmuş olduğu vaziyet. Buna "*gün yılımı*" derler: (*Yılmak*): "İlınmak, ılık olmak" demektir.[1]¹

Not: 1 - Türk, daha iptidailik devirlerinde bu tabii hal ve vaziyeti duymuş ve onun adını da böylece koymuştur.

Kelimenin (*ikindiğ*) ve (*ikindiy*) şekilleri vardır: (ğ = y)

Not: 2 - (*İkindiy*) de artık güneş bize arkasını vermiş gibi bir duygu vardır. Onun için, (*ikin = eğin*) sözü "zahr" manasına kullanılır.[2]²

Ankara, Afyon, Çarşamba, Samsun, Çanakkalede de verâ'ya (sırt): "*eğin*" diyorlar.

"*İkin*", "*öğün* (+ mek)" [3]³, "*ağın*" [4]⁴, "*akan*" [5]⁵, sözleri hep "taşan, seyelân eden, akan" manalarındadır.

"Seyelân" manasına olan (*akıntı*) [6]⁶ sözü ile (*ikinti - ikindi*) sözünün her ikisi birdir. Birincisinden "*su*" anlaşılıyorsa, ikincisinden de "*güneşin şuağları*" anlaşılır.

Konyada "sızıntı"ya (*öğüntü*) derler ki, kelimenin kuruluşu, (*ikindi*) ninkinin aynıdır.

İkindiye

(İkindiy + in) dir.

İn: (. + n) ektir. Güneşin (ikindiy) dediğimiz nokta yakınlarındaki hareketini ve zamanı gösterir.

1 *Radlof. III. "Altay, Lebed, Küterik lehçeleri"*; Tuhfet-üz-zekiyye.

2 *Büyük Türk Lûgati* "Osmanlı lehçesi"; *Kamusu Türkî*; *Sanıhatı Seyranî*; *Elferecû Bâd - eş = Şidde Tercümesi*.

3 *Kamus Tercümesi*.

4 *Karayim Metinleri*.

5 *Kamusu Türkî*.

6 *Kamusu Türkî*.

Not: 1 - Güneş (*ikindiy*) de bulunduğu zaman (*öğley*) ile (*batı*) arasındaki mesafeyi ikiye bölmüş gibidir.

(*İkindi*), her şeyin gölgesi iki misline yaklaşır.

Bunları düşünerek (*ikindiğ*) sözünün kökünü, (*iki*) farzetmek hatıra gelir; işin biraz da kolay zannolunan ciheti odur. Fakat düşünmek lâzımdır ki, insanlar bu fikirleri çok sonra bulmuşlardır. Türkler, ilk önce, güneşin kendi üzerlerinde - yazın - yaptığı tesir icbarıyla (*öğley*) i ve (*ikindiy*) i tanımış ve onlara isim vermiştir. Sabah ile öğley arasında bir nokta tesbit edip ona isim vermemiştir; çünkü bir tesir ve icbar altında kalmamıştır.

Asır

(*İkindiğ*) ile (*Asır*) kelimelerinin etimolojik bakımdan farkları:

İkindiğ: (ik + in + id + iğ)

Asır: (ağ + ıS + ır + .)

Her iki kelimedede kökler (*iğ - ağ*), güneşin sıcaklığı anlamını gösterir. Birincide mefhum, kendine bitişik olan yakın (. + *n*) sahasına taşmıştır; halbuki ikincide, oldukça uzak bir sahaya, (. + *s*) ye yayılmıştır. Buna göre (*asır*) noktası, (*ikindiy*) den daha ileridedir. (*İkindiy*) i (*asır*) a yanaştırmak için kelimeyi son ekle, yani (*iğ*) ile bağlamadan önce ona (. + *l*) eki vasıtasıyla bir uzaklık anlamı katmak lâzımdır:

(*İkind + il + ey = ikindiley*) ve (*ikindileyin*) sözleri kurulmuş olur.

(*Asır*) kelimeleri (*asr*) telâffuzu ile arapçada "*ikindi vakti*"ne dendiği gibi "*gündüz*" ve "*gece*"ye de denir.[7]¹

Not: (*Asır*) kelimesinin kökü olan (*ağ*) zaman ve mesafe manasına alınınca, (. + *s*) ekinin oldukça geniş bir sahaya intişar ve (. + *r*) ekinin de temerküz ve takarrür ifade etmelerine göre, (*Asır*) oldukça uzun bir zaman devresi demek olur ki, asrın zaman anlamı da bu yolda izah edilmiş olur.

1 *Kamus Tercümesi*

"GÜNEŞ - DİL" TEORİSİNİN ESASLARINA KISA BİR BAKIŞ*

"Güneş - Dil Teorisi" Türk dilinin ana kökiyle radikal köklerini ve bunlara sonradan katılarak anlam nüansları yaratan eklerinin rollerini sarıh kanunlarla ortaya koymaktadır

"*Güneş Dil*" Teorisinin türlü kelimeler üzerinde tatbikatını gösteren yazılarımıza bundan önce birkaç gün aralık verişimiz, bu teori hakkında yalnız memleket bilginlerine değil, asrımızın klâsik etimoloji mensuplarına da hitap eden bazı etütlere yer vermek içindi. "Ulus"ta bu sütunlarda çıkan o yazıları memnuniyetle okuduk. Gördük ki yazarların hepsi de teoride ileri sürülen orijinal esasları doğru bulmaktadırlar.

Her vakit bu yoldaki yazılara yer vermekle beraber, birçok okuyucuların merakla takip ettikleri tatbikat yazılarını da daha fazla geciktirmemeği münasip gördük.

"Ulus"un ilâve şeklinde dil meraklılarına armağan ettiği "*Etimoloji, morfoloji ve fonetik bakımından Türk dili analiz yolları*" başlıklı broşür, bu tatbikatı takip için gerekli esasları toplamaktadır. Bununla beraber birçok yerlerden gelen mektuplarda bu esasların toplu ve kısa bir hûlasına ihtiyaç gösterilmekte olduğu için, burada böyle bir hûlasa yapmayı uygun bulduk:

* *Ulus*, 28 Kasım 1935, Numara: 5152, s.1, 2.

I. - Türkçede sözün ana kökü (V. + K.) dir. [(V.) vokal¹, (K.) konson² demektir.]

Bu formülün ilk şekli, dilin ana kökü olan ($a + \text{ğ} = a\text{ğ}$) dır.

Not: 1. - Bu (ağ) ana kökündeki vokaller şu vokallerle değişebilir: a (ı, e, i, o, ö, u, ü)

Not 2. - Bu (ağ) ana kökündeki okunmaz (muet³) "ğ" konsonu dahi şöyle değişebilir:

ğ (v, y, g, k, h, b, m, p, f)

Bunlar *birinci derece radikal kökler* sayılabilir.

Not: 3. - Bütün Türk konsonları başında bir vokalle beraber ana köke eklendikten sonra, ana kök düşerse, kalan şekil, onun mefhumunu temsil edebilir. Böylece:

Ağ + v. (s, ş, c, ç, z, j, d, t, r, l, n) şeklinde *ikinci derece radikal kökler* çıkar.

II. - Ana kök ve onun yerine geçebilen *birinci ve ikinci derecedeki radikal kökler*, hep kök anlamının mümessili olurlar. Bu temsilde tereddüt edilirse derhal ana kökü başa getirmek ve ondan sonra gelip ana kökün anlamının nüanslarından süfiıklere⁴ bakmak lâzımdır.

III. - Ana kökün ilk anlamı (güneş) olduğu ve ondan çıkabilen başlıca mefhumlar broşürde gösterilmiştir.

Bütün bu mefhumlar ilkin en maddi anlamlarında olarak (ağ) ana köküyle anlatılmış, zamanla bir yandan mefhumlar ruhî, fikrî, abstre⁵ anlamlara döndüğü gibi, öbür yandan da vokaller ve konsonlar inkişaf ederek *birinci ve ikinci derece radikal kökler* vücuda gelmiştir. Bütün bu köklere bir takım süfiiksler de katılarak dil kurulmuştur.

IV. - Güneş - Dil teorisine göre Türk ekleri ve onların kelimedeki rolleri itibariyle kategorileri de broşürde izah olunmuştur.

1 Vokal (Fr. Vocal): Sesli, ünlü. (Y.N.)

2 Konson (Fr. Consonne): Sessiz, ünsüz. (Y.N.)

3 (Fr.) Muet: Fransızca'da okunmayan sesleri belirten sözcük, okunmayan. (Y.N.)

4 Süfiiks (Fr. Suffixe): Sonek. (Y.N.)

5 Abstre (Fr. Abstrait): Soyut. (Y.N.)

Herhangi bir kelimeyi analiz ederken şu yollardan yürümek lâzımdır:

1. - İlk önce kelimenin tam ve asıl manasını tesbit ederek bilmek lâzımdır.

2. - Bir kere bu mana bilindikten sonra, kelimenin elde bulunan şekli, onun uzun bir tekâmül neticesinde aldığı en son *morfolojik ve fonetik* şekil olduğu düşünülerek, kelimeyi ilk *etimolojik* aslına çevirmelidir.

Bu çevirmede göz önünde tutulacak esaslar şunlardır:

a) Hiç bir kelime konsonla başlamaz. Konsonla başlayan sözlerin başındaki vokal sonradan düşmüştür.

b) Sözün başında ana kök, yahut onun yerini tutan radikal bir kök vardır. Eğer bu kök sözde görünmüyorsa sonradan düşmüş demektir.

c) Hiç bir ek köke doğrudan doğruya yapışmaz. Araya mutlaka bir vokal girer. Bu vokal sözde görünmüyorsa sonradan düşmüş olduğuna hükmetmelidir.

ç) Hiç bir sonek yalnız vokalden ibaret olamaz. Eğer sözde yalnız vokal şeklinde görünüyorsa, orada düşmüş bir (ğ) var demektir.

d) Türk sözlerinde yan yana aynı cinsten iki konson bulunmaz. Eğer böyle iki konsona tesadüf olunursa, bunlardan birinin uzatma rolünü gören bir (V. + ğ) nin kaynaşmasıyla yapılmış olduğuna hükmetmelidir.

3. - Kelimeyi böylece bir [(V. + K.) + (V. + K.) + (V. + K.) ...] serisi halinde analiz ettikten sonra, manasına göre baştaki ana veya radikal köke "*güneş*" aslından gelen türlü anlamlardan hangisinin en çok yakışık alacağını düşünüp bulmak lâzımdır.

Burada sırf kalıp üzerinde mihanikî bir çalışma yerine, bilmenin ve düşünmenin esas olduğu göz önünde tutulmalıdır.

4. Ana veya radikal kökün manasını bulduktan sonra ona yapışan eklerin manaya verdiği nüansları da tesbit etmek lâzımdır.

Burada da sözün kendi manasıyla ana köke verilen mananın nispetini daima göz önünde tutmalıdır.

Bu *analiz* yapıldıktan sonra yeniden *sentez*'e dönülerek elimizdeki kelimenin ilk etimolojik şekilden son morfolojik ve fonetik şekle dönüşünü tetkik etmek ve kökle eklere verilen manaları birleştirerek kelimenin son manasını bulmak lâzımdır.

Türk dilinde mütekâmil fonetiğin istediği söz şekli şudur:

"Mana kaybolmamak şartıyla kelimenin, söyliyenin ağzından ahenkli olarak çıkabilecek ve işidenin kulağında temiz ve düzgün bir yanku yapacak şekilde olması ..."

İşte morfoloji ve fonetiğin Türk sözlerinin etimolojik şekillerinde yaptıkları değişmelerin sebebi budur.

"Güneş Dil" teorisinin bu esaslarını anlayıp tatbik etmek için her şeyden önce kafamızı klâsik etimoloji ve gramer görüşlerinden ayırmak lâzımdır.

"Ulus"un *"Dil yazılan"* sütunlarında 2 santeşrin 1935¹ tenberi çıkan örnekler, *"Güneş - Dil"* teorisinin tatbikattaki muvaffakiyetini gösterir şahitlerdir. Bu izahları, yalnız yabancı dilden gelme sanılan birçok sözlerin orijinal Türk kelimeleri olduğunu göstermek yolunda değil, Türk dilinin ana sözleri üzerinde de tatbik etmiş bulunuyoruz ve bundan sonra da bu tatbiklere devam edeceğiz.

1 2 Kasım 1935. (Y.N.)

TÜRK DİLİNİN ORİJİNALİTESİNİ GÖSTEREN BİR ANALİZ*

Güneş - Dil Teorisi, "Akşam" sözünün analizi ile, zaman ve cihet anlatan türlü sözlerin Türk jenisinden¹ çıktığını nasıl ortaya koyuyor?

"Güneş - Dil" teorisinin esaslarına dün kısa bir bakış yapmış-tık. Bu toplu hulâsın tatbikatı arasında "akşam" sözünü analiz ettik. "Sabah, öğle, ikindi" sözleri gibi araştırmağa giriştiğimiz "akşam" sözünün analizi, önümüze dilimizinengin orijinalitesini gösterir bir saha açtı. "Akşam" ile beraber "arka, kara, geri, gece, geçit, kaçak, koşu, gark, garp" sözleri önümüze çıktı. "Garp" sözünün uyandırdığı düşünce "şark, cenup, şimal" sözlerini hatırlattı. Bunların analizinden de "gün, gündüz, düz, ün, ön, yön, sağ, sol, süt², nort, siyah, saha, nur, onör³..." kelimeleri, içlerinde sakladıkları dil sırlarını dökmek üzere meydana çıktılar.

Türk dilinin kuruluşundaki ana orijinaliteyi gösteren bu analizleri, birkaç yazı halinde, bugünden başlayarak bu sütunlarda göstereceğiz.

* Ulus, 29 Kasım 1935, Numara: 5153, s.1, 2.

1 Jeni (Fr. Génie): Deha, dahi. (Y.N.)

2 Süt (Fr. Sud): Güney. (Y.N.)

3 Onör (Fr. Honneur): Şeref, erdem, namus, onur. (Y.N.)

I. AKŞAM

Kelimenin etimolojik şekli şudur:

$$(1) \quad (2) \quad (3) \\ (ak + aş + am)$$

(1) *Ak*: Güneşi işaret eder köktür.

(2) *aş*: (. + ş), ("s, z" gibi) bir obje¹ veya süjeye² nazaran güneşin oldukça geniş ve uzak bir sahada vücut ve hareketini gösterir ektir.

(3) *am*: (s) sahasının ait olduğu objedir. O obje bizim üstünde bulunduğumuz sahadır. Demek oluyor ki:

$Ak + aş + am = akaşam = akşam$ sözü, güneşin bizim sahamızdan uzaklaşırken, yani ondan mahrum olacağımız sırada, bizim sahamızın halini ifade eder.

Kelime "*bir noksan, bir yokluk*" anlamına işaret etmektedir.

Akasam, Aksam: "-s, ş" tebadülüyle- aynı manayı ifade eder. Mesela "*akasamak = aksamak*": "eksik olmak, noksan olmak" demektir. [1]³

Bir insanın herhangi bir sebeple akli başından uzaklaşıp (*s, ş*) sahasına giderse, yani mestolursa onun o hal ve vaziyetine (*Aksum*) yahut (*Ahsum*) derler. [2]⁴

Bu kelime ile güneşten mahrum olan sahamızın halini ifade eden kelime, orijinde tamamiyle aynıdır.

Akaş-Ağas

Not: 1 Güneşi hareket mefhumuyle birlikte mütalâa edersek (*Akaş*) sözü "güneşin uzaklaşması, kaybolması, bitmesi" mefhumunu ifade eder. Son ekle, yani (*am*) ile, beraber bu mefhumu haiz saha olur.

1 Obje (Fr. Objet): Nesne. (Y.N.)

2 Süje (Fr. Sujet): Fail, özne. (Y.N.)

3 *Kamusu Türkî*

4 *Radlof. I. "Çağatay lehçesi"; "Büyük Türk Lûgati "Çağatay ve Uygur lehçeleri"; Pavet de Courteille; Şark Türkçesi Lûgati*

"*Akaş*" sözünün Yakutçada (*Ağas*) şekli vardır. [3]¹

Bu söz şu anlamlara delâlet eder:

1. - Gelip geçmek; bir şey yanından geçmek; yürümek; geçmek, koşmak; bir şeyin yanından binek olarak geçmek [4]²; uzaklaşmak; bitmek; kaybolmak; mahvolmak. [5]³

"Bu siri *ağasa* baran isteğine = o bu yerden geçtiği zaman";

"Asağas ânınan *ağas* = açık kapıdan geç";

"*Ağasa* arğa barbit = o garba doğru gelip geçti".

Bu misaldeki iki kelime üzerine dikkati celbetmek isteriz:

I. - "*Geçti*" manasını ifade eden (*Ağasa*) sözünün ne olduğunu Türk dilinin orijinini, lehçelerini bilmiyen bir zata sorsak, büyük ihtimalle bize vereceği cevap şu olur: "Kelime sülâsi mücerrettir; (feale) vezninde mazii şuhudî'dir."

Hiç şüphe etmemek lâzımdır ki Arap dilinde kurulmuş olan kalıpların kâffesi, tıpkı bu (*ağasa*) sözünde olduğu gibi, Türk sözlerinin taklitlerinden ibarettir. Arap kalıplarında kelimenin kökü ve onun manası tanınmaz; tasrif münasebetiyle tekerrür eden herhangi bir harf kök sanılır.

"Güneşin uzaklaşmış, kaybolmuş, gelip geçmiş olduğunu" ifade eden (*Ağasa*) ve (*Akaşa*) sözlerinin etimolojik şekillerinin altına, manalarını söylemeksizin, bazı Türk sözlerinin etimolojik şekillerini yazalım:

	(1)	(2)	(3)
I -	(ağ + as + ağ)		
II -	(ak + aş + ağ)		
III -	(ak + aç + ak)		
IV -	(ok + oş + uğ)		
V -	(eg + ec + eğ)		
VI -	(eğ + eç + it)		

1 Yakutçada "ş" yoktur; "ş"ler "s" ile ifade olunur.

2 Yunan esatirinde güneşin "Apollon" tarafından sevk ve idare edilen ve muayyen seyrini takip eden bir araba olarak temsil edilmesi keyfiyeti, "Ağas" kelimesinin "bir şeyin yanından binek olarak geçmek" anlamıyla mukayese edilmeğe değer.

3 "Ağas" kelimesinin II. ve III. Manaları, bu yazının son parçasıdır.

Bu kelimelerin kökleri birdir. Hepsi, "güneşi ve onun hareketini" ifade eder. Bundan başka güneşin bu anlamının zihinlerde yarattığı mananın herhangi bir süje ve objede görülmesiyle o süje ve objenin Güneş yerinde tasavvur edilmesi neticesi hasıl olmuştur.

Kelimelerin (1) inci eki olan (v. + s - ş - c - ç) de birdir.

Kaçak, Koşu, Gece, Geçit

I - Ağasağ = *ağasa* = geçti, kayboldu

II - Akaşağ = *akaşa* = idem (güneş)

III - Akaçak = *kaçak* = uzaklaşan, kaybolan

IV - Okoşuğ = *koşu* = "uzaklaşmak" anlamının ifadesi

V - Egeceğ = *gece* = "güneşin uzaklaşıp kaybolmuş" bulunduğunun ifadesi

VI - Egeçit = *geçit* = geçilip uzaklaşılacak yer

Görülüyor ki, bütün bu kelimeler, güneşin bizden uzaklaşıp kaybolması halinden çıkmış sözlerdir.

Kaş

Not: 2 - Yukarıda gördük ki (*Akaş*) sözünün bir manası da "bitmek" demektir. Güneş, (*Akaş*) vaziyetinden sonra görünmüyor, kayboluyor, bitiyor. (*Akaş*), güneşin görülmesine mani olan âdeti bir sed, bir mania, bir duvar gibi bir anlam veriyor. İşte bu anlamlardır ki gözümüzün üstünde bulunup alnımızı görmeye mani olan yüksekliğe de (*Akağş* = *kaş*) deriz.

Büyük bir ırmağın ve yahut denizin yüksek kenarına, yüksek sahillere de (**kaş**) denir. Kelimenin Yakutçada şekli (*hağs*) tır ve "*kaş, kıyı*" [6]¹ demektir.

Huşuğ

Not: 3 - (*Hağs* - *hağş* - *haşağ* - *haşuğ* – *huşuğ*) sözlerinden sonuncunun manası "kendinden geçmek, kendinden uzaklaşmak"tır. [7]²

1 Pekarski: *Yakut Dili Lûgati*.

2 "Akşam" sözünün analizinden "garb" nasıl çıktığını gösteren ve "akşam"ın etüdünü de daha ileriye götüren kısım, yarıncı sayımızdadır.

TÜRK DİLİNİN ORJİNALİTESİNİ GÖSTEREN BİR ANALİZ*

Güneş - Dil Teorisi, "Akşam" sözünün analizi ile, zaman ve cihet anlatan türlü sözlerin Türk jenisinden¹ çıktığını nasıl ortaya koyuyor?

Dünkü yazıda "Akşam" kelimesinin analizi yapılmış, bunun ilk iki cüzü olan (akaş = ak + aş) sözü ile bunun Yakutça şekli olan (ağas) sözü derinleştirilmiş, alınan örneklerdeki iki kelime üzerinde durulmuş idi.

Bunlardan birincisi olan (ağasa) sözü bize "kaçak, koşu, gece, gark" kelimelerinin etimolojisini tanıtmış, buradan da "kaş" ve "huşuğ" kelimelerinin öz anlamları çıkarılmış idi.

Örneklerde görülen ikinci kelime "arğa"dır ki "garba" anlamına gelmekte ve "garb" sözünün de aslını teşkil etmektedir. Bu söz ile bundan çıkan kelimeleri de aşağıda izah ediyoruz:

II. GARB

Arka, Gark, Kara, Geri

2 - (Arğa = garba): Bu iki kelimenin etimolojik şekillerini alt alta yazalım ve bunların altına (Arka), (Gark), (Kara), (Geri) sözlerinin etimolojik şekillerini de koyalım:

* Ulus, 30 Kasım 1935, Numara: 5154, s.1, 2.

1 Jeni (Fr. Génie): Dahi, deha. (Y.N.)

Garba: (ag + ar + ab + aĝ)

Arĝa: (aĝ + ar + aĝ + aĝ)

Arka: (aĝ + ar + ak + aĝ)

Gark: (ag + ar + ak + .)

Kara: (ak + ar + aĝ + .)

Geri: (eg + er + iĝ + .)

(1) *Ag, aĝ, ak, eg:* Köktür. Güneşi ve onun hareketini gösterir.

(2) *ar, er:* Hareket eden güneşin bir obje¹ üzerinde temessül edip karar kıldığını işaret eder. O obje, (I) ncide (*ab*), (II) ncide (*aĝ*), (III) ncü ve (IV) ncüde (*ak*), (V) ncide yine (*aĝ*), (VI) ncıda (*iĝ*) dir. Demek oluyor ki, güneş (*sabahley*) den kalktı; son bir noktaya geldi; orada son olarak kat'î bir surette temsil olundu, göründü. Bu yeri gösteren unsur, sondaki (*aĝ*) dır ("*ak*" gibi yerin ismini tesbit ve ifade ediyor). (IV) ncü, (V) inci ve (VI) ncıda bu son ek yoktur. Tabii manaları da farklıdır.

(*Aĝ*) eki ile tamamlanan kelimelerde mefhum isimlenmiştir. Fakat diğerlerinde, umumî anlamda, yani sıfat olarak kalmıştır.

Bu kelimeleri son morfolojik ve fonetik şekilleriyle alt alta yazalım:

(1) - Garba

(II) - Arĝa

(III) - Arka

(IV) - Gark

(V) - Kara

(VI) - Geri

Bu altı kelimedede farklı gibi görünen unsurlar (*k - ĝ - b*) dir. Halbuki (*ĝ = v*) dir; aynı zamanda (*v = b, m ...*) dir. O halde farklı gibi gördüğümüz unsurlar iki kategoride (*k*) ve (*b*) kategorilerinde, müşterek olan (*ĝ = v*) dolayısıyla daima birbirlerinin yerini tutarak

1 Obje (Fr. Objet): Nesne. (Y.N.)

herhangi bir obje veya süjenin¹ kendisini temsil ederler. [1]² Bir de son kelimede vokaller³ incelenmiştir.

Görülüyor ki (*arka*) kelimesi ne ise (*garba*) kelimesi de odur. Batıp kaybolmak manasına olan (*gark*), karanlığın sıfatı olan (*kara*), arkada kalmak manasına olan (*geri*) sözlerinin, hep güneşin kaybolma vaziyetinden çıkmış olduğu anlaşılıyor.

Not: 4 - Türk (sabahley) den çıkan güneşe bakarak ve (sabahley) i esas tutarak, cihetler tayin etmiştir. Güneşin son takarrür edip kaybolduğu noktaya (garba) veya zamanla ana kök olan (ağ) ı bırakıp (b) yerine (k) yi tercih ederek, (arka) demiştir. Fakat, yine zamanla bu kelimelerden (garba - garb) sözünü "batı" anlamında bırakmış, (arka) sözünü de kendisinin sırtını anlatmaya tahsis etmiştir. Pekarski'nin Yakut Dili Lûgatinde: (Arğa, Arğas, Arka) sözlerinin şu anlamlara geldiği görülmektedir:

1 - Sırt; arka; bir şeyin arka tarafı; *Garb, garba* git.

2 - Arkadaki; *garptaki*: "arğa öttö = garb cephesi (tarafı)"; "Arğala = garba doğru gitmek, meyletmek (güneş hakkında)": "Arğalî = Biraz garba doğru." "Arğalî seğuru diyeki = cenubu garba doğru".

Arkada kalan, eskiyen şeylerin sıfatı olan (*arkağ + ik = arkağık*) sözünün de orijini görülmüş oluyor: (ğ = y) olduğundan kelime (*arkayık*) şeklinde de söylenir.

Irak

Not: 5 - (Arakağ) sözünün yalnız (arak) parçasını alalım. Bunun uzak anlamında (Irak) şekli de malûmdur. Pekarski'nin Yakut Dili Lûgatinde "Arah (arak)" şekli vardır. Şu anlamlara gelir: "Ayrılmak, birisinden ayrılmak, uzaklaşmak, çıkıp gitmek, gitmek."

"Arağan tarğastılar = onlar ayrıldılar (evlerine dağıldılar)".

"Arağıs, Arahsar = muhtelif cihetlere gitmek, ayrılmak, birisinden boşanmak".

1 Süje (Fr. Sujet): Fail, özne. (Y.N.)

2 Etimoloji, Morfoloji ve Fonetik bakımından Türk Dili analiz yolları, sahife: 10-11

3 Vokal (Fr. Vocal): Sesli, ünlü. (Y.N.)

"Suol arahsara = yol ayıncı".

Hatıra: (Ağas) kelimesinin yukarıda yazdığımız birinci manalarından sonra şu manalarını da söyleyelim: [2]¹

II - Hududu geçmek, bir şeyi geçmek, bir şeyin arkasına geçmek.

III - Bir şeyi kaybetmek, bir şeyden mahrum kalmak.

"İki tuttar ılıbitten ağasım = iki tutan elimi kaybedeyim".

Akşamleyin

"Akşam" sözüne "*il + ey*" katılarak yapılan "*akşamley*", tamamen "güneşin battığı yer" (batı) demektir; (sabahley) gibi.

Akşamleyin: Güneşin (*akşamley*) de bulunduğu zamanı anlatır.

1 Bu birinci anlam dünkü sayımızda yazılıdır.

YATSI*

"Yatsı, yatmak, uyumak" ve "yok" sözlerinin etimoloji, morfoloji, fonetik bakımından analizi

Yatsı

Kelimenin etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3) (4)
(Ay + at + as + ıĝ)

(1) Ay: Köktür. Burada "*kuvvet, hareket, faaliyet*" anlamlarınadır.

(2) At: Kökün anlamlarını temsil eden, ona sahip olan unsurdur.

(3) As: "at" unsurunun temsil ettiği anlamların oldukça uzak bir sahaya intikalini gösterir ektir.

(4) İĝ: Kendinden önceki sözün anlamını tamamlayan, tayin eden ve onu isimlendiren ektir.

(Ayatasıĝ = Yatsı): Kuvvet, hareket ve faaliyetin bizden uzaklaştığının ifadesidir; hareketsizlik, sükûnet bildirir.

Not: 1 - "Yatsı" ile "yatım" arasında ufak bir nüans vardır: "Yatsı" sözünden, kuvvet, hareket, takat mefhumlarının uzaklaştığını anlıyoruz: fakat bunların henüz bitmiş, tükenmiş olduğu anlamı yoktur. Bu işaret ettiğimiz nüansı göstermek için "yatmak" sözünü de analiz edelim:

(1) (2) (3) (4)
Yatmak: (ay + at + ım + ak)

* Ulus, 1 Aralık 1935, Numara: 5155, s.1, 2.

(1) *Ay*: Köktür. Burada doğrudan doğruya "bitmek, nihayete varmak, kesilmek" anlamlarındadır. [1]¹

(2) *At*: Burada ektir. Bildiğimiz gibi kökteki mananın olmuş olduğunu bildirir.

(3) *ım*: Kök manasının olmuş olduğunu kendinde tecelli ettiren bir unsurdur.

(4) *Ak*: Ektir. Sözün anlamını tamamlar, tayin eder ve isimlendirir.

(*Yatımak* = *yatmak*): Kuvvet, takat, hareket, faaliyet, bitmiş olma neticesi yapılan hareketi ifade eder.

Not: 2 - "Yatsı" kelimesinin etimolojik ve semantik bakımından analizini yaparken kökün işaret ettiği anlamların kaybolduğunu ve nihayet kelimenin sükûnet ifade ettiğini kaydetmiştik. "Yatsı" kelimesi "*yatışı* (+ *mak*)" şeklinde aynı mana ile dilimizde kullanılmaktadır.

Yatışmak = Sükûn bulmak demektir.

Not: 3 - "Yatsı" kelimesinde işaret ettiğimiz gibi kuvvet ve takatın yokluğunu gösteren Türk kelimelerinden kolayca hatırlıyabileceğimiz bir ikisini daha gösterelim ve bu kelimelerin etimolojik şekillerini "yatsı" kelimesinin etimolojik şekliyle alt alta yazalım:

	(1)	(2)	(3)	(4)
I. - <i>Yatsı</i> :	(<i>ay</i> +	<i>at</i> +	<i>as</i> +	<i>ığ</i>)
II. - <i>Aydaşık</i> :	(<i>ay</i> +	<i>ad</i> +	<i>aş</i> +	<i>ık</i>)
III. - <i>Aydaş</i> :	(<i>ay</i> +	<i>ad</i> +	<i>aş</i> +	<i>.</i>)

Bu üç kelimenin kökleri birdir; hepsi de aynı anlamdadırlar: Kuvvet, takat, hareket. Kökten sonraki (*V. + d"t"*) ekinin rolünü bildiğimiz gibi, ondan sonraki (*V. + s "ş"*) ve son ek olan (*V. + ğ "k"*) nin de rolleri malûmdur.

1 Pekarski: *Yakut Dili Lûgati*.

Şimdi kelimeleri son fonetik şekilleriyle okuyalım:

I. *Yatsı* = İzah olundu.

II. *Aydaşık* = Âciz, zaifülbünye.

III. *Aydaş* = Mariz, zaifülbünye.

* * *

Uyumak

Kelimenin etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3)

(uy + um + ak)

(1) *Uy*: Bitmek, tükenmek (hareket, kuvvet, faaliyet, akıl mefhumları).

(2) *Um*: Kökün mefhumunu kendinde tecelli ettiren bir unsur.

(3) *Ak*: İşte bu manayı tamamlayan, muayyen kılan ve isimlendiren ektir.

(*Uyumak*) = Kuvvet, faaliyet, düşünce mefhumlarını kaybetmiş olmak ve yahut onların bizden uzaklaşıp kaybolmuş olması halini ifade eder.

Kelimede "uzaklaşıp kaybolmak" mefhumu sarihtir.

Not: 1 "Uzaklaşıp kaybolmak" anlamında aynı kategoriden başka Türk sözleri de vardır:

I. - *Uyakma* = Gurup [2]¹

II. - *Ayakmak* = Gurup etmek [3]²

III. - *Uyhu* = Hâb [4]³

IV. - *Uyku* = Hâb [5]⁴

V. - *Uyuk* = Hayal, hayalet, durgun [6]⁵

1 *Radlof. IV. I. "Uygır ve Çağatay lehçeleri"; Bursadaki Kuran tercümesi.*

2 *Çağatay Lûgati.*

3 *Radlof. I. "Azeri lehçesi".*

4 *Kamusu Türkî; Radlof. I. "Teleüt, Altay, Kırgız, Karakırgız, Şart lehçeleri".*

5 *Ahterii Kebir; Divanü Lûgat-it-Türk.*

VI. - *Uyunmak* = Sakin olmak [7]¹

VII. - *Uyuntu* = Faaliyetten mahrum

VIII. - *Uyur* = Uyuyan [8]²

Not: 2 - Pekarski'nin *Yakut Dili Lûgatinde* "*uğtuýt*" sözü vardır. Bunu "*uğtuýt*" şeklinde de yazar. Kelimenin başındaki kökün "*uğ* = *uy*" olduğu meydandadır. Bu kök "*uyku*" kelimesindeki "*uy*"un kendisidir.

(*Uğtuğt, uğtuýt*) = Uyumaya yatırmak, uyutmak, uyumak imkânını vermek, birinin uyumasını mucip olmak, ninni söyliyerek uyutmak; *söndürmek*.

Not: 3 - (Uyumak) kelimesinde kök olan "*uy*" işaretinin Yakut dilinde "*ah*" şekli vardır. Anlamı "durmak, birdenbire kesilmek v.s." dir.

İnsan uyku haline gelince âdeta sersem olur. Yakutlar bu anlamı ifade için "*ah - mah*" derler ki bunu da "ahmak, sersem, kendini ahmaklığa vurma" anlamlarında kullanırlar.

Arapça zannolunan "*ahmak*" kelimesinin de orijini budur.

Yok

Kelimenin etimolojik şekli:

(1) (2)

(ay + ok)

(1) *Ay*: Köktür. "Uzaklaşmak, bitmek, nihayete varmak, kesilmek."

(2) *Ok*: = Ektir. Kökün manasını tamamlar, anlatır, ifade eder.

Yok: Düşünülen herhangi bir süje³ ve objenin⁴, düşünenlerin muhitinden uzakta olduğunu, hazır bulunmadığını ifade eder bir sözdür.

Yok = Mağdum [9]⁵

1 *Divanü Lûgat-it-Türk.*

2 *Türk Dili Lûgati.*

3 Süje (Fr. Sujet): Fail, özne. (Y.N.)

4 Obje (Fr. Objet): Nesne. (Y.N.)

5 *Kamusu Türkî.*

Yokamak = Nihan olmak [10]¹

Yokatmak = Helak etmek [11]²

Not - Yakut lehçesinde konsonlar arasında daima vukua gelmekte olan tebadüllerden bir hatırayı kaydettikten sonra, bahis mevzularımızdan "yat", "yatmak" sözüne döneceğiz.

Yakut dilinde şu konsonlar birbirinin yerini tutar: y = s = c ...

"*Sıt*" (yıt): Yat, cat, yatmak, uzanmak";

"*Sıttıktâ*: birine yastık vermek";

"*Sıttıktan*: herhangi bir şeyi yastık yerine kullanmak, başının altına bir şey koymak".

* * *

Çok malûm ve anlamları her Türk için besbelli olan şu birkaç öz Türkçe kelimenin analizi, bize açık olarak gösteriyor ki Türk dili, Türk dimağının tam teşekkül ve inkişafından sonra düşünülerek kurulmuş akademik, sunğî bir dil değildir. Türk dili, Türk dimağı kadar tabiîdir. Türk dili, Türk dimağı ve jenisi³ kadar lojiktir⁴ yüksektir. Türk dilinin en küçük bir morfemi, Türk'ün tabiatı tetkikten aldığı en büyük mefhumun ifadesidir.

1 *Radlof. III. "Osmanlı ve Çağatay lehçeleri".*

2 *İstanbul'daki Uygurca Kur'an tercümesi.*

3 *Jeni (Fr. Génie): Dahi, deha. (Y.N.)*

4 *Lojik (Fr. Logique): Mantıklı. (Y.N.)*

TÜRK DİLİNİN ORJİNALİTESİNİ GÖSTEREN BİR ANALİZ*

Güneş - Dil Teorisine göre "Gün, gündüz, düz, öğün (me), ün, ön, yön, Hön" kelimeleriyle "Şark" sözünün analizi

Gün

(*Akşam*) sözünün etimolojik izahı münasebetiyle olan yazılarda (Not 4) demiştik ki "Türk (*sabahley*) den çıkan güneşe bakarak ve (*sabahley*) i esas tutarak cihetlerini tayin etmiştir". [1]¹

Bunu izah edelim:

Bu izahın kolaylıkla anlaşılabilmesi için, bir an, Türk'ün ilk ana yurdu olan Büyük Altay yaylalarında bulunduğumuzu kabul edelim. Oradan güneşin çıkmasını bekliyerek gözlerimizi (*Sabahley*)e diki-
lim. İlk göreceğimiz şey nedir? GÜN

Bu sözün Güneş - Dil teorisine göre etimolojik şeklini yazalım ve bu şeklin altına - son fonetik şekillerini hatırlatmaksızın - daha bazı kelimelerin etimolojik şekillerini ilâve edelim:

(1) (2)

I. (ög + ün)

II. (öğ + ün)

III. (öğ + ün)

* *Ulus*, 2 Aralık 1935, Numara: 5156. s.1, 2.

1 *Ulus*, No: 5154. - 30 Sontışrin (Kasım [Y.N.]) 1935 sayısı, sahife: I, sütun: 5.

IV. (öğ + ön)

V. (öy + ön)

VI. (öh + ön)

(1) Öğ, öğ, öh, öy: Köktür. Güneşin tam kendisini ifade eder.

(2) Ün, ön: (. + n) ektir. Güneşin yapışığındaki, yakınındaki sahada bir varlığın ifadesidir. O varlık "parlaklık"tır; "beyazlık"tır.

Şimdi (I) nci kelimeyi okuyalım: *Öğün*: Kelimeyi, baştaki vokal' düştükten sonra aldığı son fonetik şeklinde yazalım: GÜN.

Gün: Güneşin parlaklığı, aydınlığı demek olur. (*Gün doğdu*) dediğimiz zaman "güneşin aydınlığı görüldü" demek isteriz. (*Gün battı*) tabirinde de "Güneşin aydınlığının kaybolduğu"nu anlarız.

Gündüz

(*Gün*) sözünün, "güneşin parlaklığı, aydınlığı" anlamında olduğunu gördük.

(1) (2)

(Gün + üd + üz)

Sözünün orijin manası, (*gün*) sözüne gelen eklerin ilâve ettiği anlamlarla izah olunabilir.

(1) *Üd*: Bildiğimiz gibi "yapıcılık, yaptırıcılık, yapılmış olmaklık" anlamında bir faildir.

(2) *Üz*: "Genişlik" bildirir. Demek ki, güneşin parlaklığı (*d*) faili tarafından (*üz*) geniş sahasına yayıldıktan sonra görülen ve düşünülen manzaranın adı (*gündüz*) oluyor.

Düz

Sadece (düz) sözünün etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3)

(üğ + üd + üz)

(1) *Üğ*: Burada "genişlik, mesafe, imtidat" anlamındadır. Bu anlam;

(2) *Üd*: faili tarafından;

(3) *Üz*: sahasına intikal ettirildiği zaman düşünülen "geniş saha"ya: (*Üğüdüz = üdüz = düz*) denir.

Öğün

Şimdi, yukarıda "gün" kelimesi altına etimolojik şekillerini yazdığımız sözlerden II numaralısını okuyalım:

Öğün, "güneşin parlaklığı"dır. İnsan kendini öyle göstermek sevdasına düşerse bu parlaklığı (. + r) ekinin delâletiyle kendisinde tekrarrüt ettirmek ister, "*öğümür*".

Ün

(III) ncü kelimeyi okuyalım: *Öğün*.

Kelimede kök, ekin vokali ile kaynaşarak (*ün*) şeklini alır. Güneşin parlaklık anlamına bağlı olarak "nam, şöhrat" demektir.

Ön

(IV) ncü kelimeyi okuyalım: *Öğön*.

Kök, ekin vokali ile kaynaşarak (*ön*) şeklini almıştır. Güneşin çıkmasını, günün doğmasını beklerken baktığımız tarafı ifade eder. (Cephe) demektir.

Bakanın (*ön + üğ = önü*) demektir.

Yön

(V) nci kelimeyi okuyalım: *Öyön*.

Kökün vokali düşerek (*yön*) şeklini almıştır. Yine günün doğmasına bakarken o bakış yolunu ifade eder. "Yol, istikamet" demektir.

Hön

(VI) ncü kelimeyi okuyalım: *Öhön*.

Kökün vokali düşerek kelime (*Hön*) olmuştur. Gündoğusuna yakın tarafta oturmuş olan Türk Uluslarına verilmiş isimdir.

Bu isimde parlaklığı, büyüklüğü, kuvvet ve kudreti işaret eden anlamlar da mevcuttur. Çünkü kelimenin kökünde bu anlamlar vardır.

Şark

Türk, güneşin tamamen görüldüğü yere (*şark*) dedi.

Kelimenin etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3) (4)

(ağ + aş + ar + ak)

(1) Ağ: Güneşin kendisi.

(2) Aş: Güneşin bize nazaran oldukça uzak bir mesafede bulunduğunu işaret eder.

(3) Ar: Güneşin bu uzak mesafede belli, kat'i bir noktada tekrar-r ve temerküz bulunuşunu göstermeğe yarar. Bu kavramı tamam-layıp ifade eden ek:

(4) Ak tır.

(Ağ + aş + ar + ak = ağaşarak) sözünde kök kendinden sonra gelen vokalle kaynaşarak düştükten sonra hasıl olan fonetik şekil (*şark*) tır. Manası güneşin, onun doğmasını bekliylene nazaran oldukça uzakta görüldüğü yerdir.

Not: 1 - Araplar (şark) kelimesini Türkçeden almışlardır. Bu ke-lime ile hem güneşi, hem onun aydınlığını, hem onun doğduğu yeri murat ederler. "Yarmak, şak, kapı yarığından giren ışık, aydınlık..." ve böyle bir takım şeylere de Arap Şark der. Çünkü şark kelimesini gayet tabii bir görüşün anlamında olarak bulan ve kullanan Türkün bu kelimeyi nasıl, niçin koyduğunu düşünmemiştir ve bilmez. [2]¹

1 "Yarb" kelimesi "akşam" analizinde anlatılmıştır. "Şark" kelimesi de böylece analiz edildikten sonra, şimdi sıra "Cenup" kelimesine gelmiştir. Bu da yarınki yazıda ana-liz edilecektir.

TÜRK DİLİNİN ORJİNALİTESİNİ GÖSTEREN BİR ANALİZ*

Güneş - Dil Teorisine göre "Sağ, Sago, Sogdiyan, Söğüt, Seyhun, Ceyhun, Cenup, Süt, Siyah" kelimelerinin analizi

Sağ

Altaylardan doğuya bakan Türkün iki tarafını ifade için kullandığı kelimeler şunlardır:

1. SAĞ: Etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3)

(ağ + as + ağ)

(1) Ağ: Köktür. Türkün kendisini gösterir. (Burada Türk kendini güneşin yerine koymuştur.)

(2) As: (. + s) ektir. Oldukça geniş bir sahayı ve bu sahada bulunan süje¹ ve objelerle² asıl süjenin münasebetini gösterir.

(Ağas): "Türkün bulunduğu Altaylardan bir tarafında uzanıp giden saha ve o sahadaki her şey" demek olur.

(3) Ağ: (Ağas) mefhumunu tamamlayan, tayin ve ifade eden sözdür.

Kelimenin, kök ile ekin kaynaşmış morfolojik ve etimolojik şekli bildiğimiz (sağ) dır. Kelimenin (sog), (say), (sak), (sah), (sey), (siy), (cay), (cah) ve (süg) şekilleri de vardır.

* Ulus, 3 Aralık 1935. Numara: 5157, s.1, 2.

1 Süje (Fr. Sujet): Fail, özne. (Y.N.)

2 Obje (Fr. Objet): Nesne. (Y.N.)

Sog: Etimolojik şekli:

(oğ + os + og) = oğosog.

Son morfolojik şekli, (*sog*): Altay'da bulunan Türkün sağında uzayıp giden yerlerdir. Bu yerlerden belli ve tespit edilmiş olan bir yeri hatırlatalım:

Sago, Sogdiyan

(*Fergana*) nın garbında (*Sago*) ırmağının [Zerefşan ırmağı] cenubunda (*Sogdiyan*) kıt'ası.

Bu işaret ettiğimiz ırmak ve kıt'a sözlerinin etimolojik şekillerini (*sağ*) kelimesinin etimolojik şekliyle mukayese edelim:

(1) (2) (3) (4) (5) (6) (7)

Sağ: (ağ + as + ağ + .)

Sago: (ağ + as + ag + oğ)

Sogdiyan: (oğ + os + og + + ut + iy + an)

(1) Ağ, oğ: Köktür, esastır, Altaydaki Türk.

(2) As, os: Onun bir tarafında uzanıp giden her şey.

(3) Ağ, ag, og: Yukarıdaki mefhumu ifadeye yarayan ek.

Buraya kadar olan her üç kelime: (*Sağ, Sag, Sog*) aynı manadadır.

Analize devam edelim:

(4) Oğ: Sağ tarafta olan bir şeyi ifade eder.

Sag + oğ = sagoğ = sago: yukarıda söylediğimiz gibi bir ırmağın adıdır.

(5) Ut: (. + t-d) ektir. Kendinden evvelki kelimenin anlamını tamamlar, tesbit eder. (*Sogut*) sözü, Türkün sağ tarafının adıdır; (*Cenup*) demektir. Kelimenin (*Söğüt*) şekli de vardır. (*Süt "d"*) şekli (*Söğüt*) şeklinin hafifleşmişidir; "*Cenup*" demektir.

(6) İy: Cenupta bir yeri gösterir.

(7) An: Altaylara nazaran Cenupta muayyen olan bir yere yapışık olarak onun yakınında uzayan bir mntakayı işaret eder: (*Sogdiyan*) mntıkası.

Söğüt

Hatıra: Bizim (*Söğüt*) kasabasına verilmiş olan isim, Altayların cenubunda o isimdeki meselâ (*Sogut "d"*) un adıdır. Bilindiğine göre halk, (*Söğüt*) sözünü (*Soğut*) diye telâffuz eder. Fazla olarak "*Söğüt*" kasabasında ve civarında hiç bir söğüt ağacı da yoktur.

Not: 2 - Altayların cenubunda, Tibetin şimalinde bir kasaba vardır. Onun adı da (*Süt*) tür.

Seyistan

Not: 3 - Türklerden Altay cenubuna inen ulusların adı da (*Saka*) dır. Yani (*Sağ*), cenup Türkleri demektir. Bu Türklerin *Sogdiyan*'ın daha cenuba inerek yerleştikleri mıntakaya da (*Sakağ + astan*) = (*Sakastan*) veya (*Sey + istan = Seyistan*) derler.

Seyhun, Ceyhun

Kökün (*Sey*), ve (*Cey*) şekillerinin Türk dilinde kullanılışını canlı bir iki misalle gösterelim:

I- *Seyhun*

II- *Ceyhun*

Bu iki söz, Aral gölüne akan iki ırmak adıdır.

Etimolojik şekilleri:

(1) (2) (3) (4) (5)

1. Seyhun: (eğ + es + ey + eh + un)

2. Ceyhun: (eğ + ec + ey + eh + un)

(1) *Eğ*: Altaydaki Türkü işaret eden kök.

(2) *Es, ec*: (. + s-c) ektir. Oldukça uzak bir saha ifade eder.

(3) *Ey*: Kendinden evelki mefhumu tamamlar ve ifade eder ektir.

(*Eğ + es + ey = eğesey = sey*) ve (*eğ + ec + ey + egecey = cey*). Her iki kelime "uzaklık" anlamınadır. Buradaki (*cey*) sözüne tekrar temas edeceğiz.

(4) *Eh*: Uzakta bulunan bir objeyi tayin ve ifade eder.

(5) *Un*: Söylediğimiz obje ki Altaylara nazaran uzak bir yerdir; işte onun bitişiğinde bulunan bir şeydir.

Seyhun, Ceyhun: Yukarıda işaret ettiğimiz gibi Türkün (*cenup*) adını verdiği sahanın ittisalinde iki nehirdir.

Anadolunun cenubunda bulunan diğer iki nehre de Türk, (Seyhan) ve (Ceyhan) adlarını vermiştir. Her iki kelime aynı mefhumları gösterdiği halde, onları birbirinden tefrik için birinin başına (*s*) yi, diğerinin başına da aynı kategoriden olan (*c*) yi koymuştur.

Cenup

Şimdi yukarıda tekrar temas edeceğimizi söylediğimiz (*Cey*) sözüne bakalım. Bunun (*Ceğ*) şekli de vardır. Anladığımız gibi manası, uzaklıktır. Bu söze sırasıyla şu ekleri getirelim:

$$(1) \quad (2) \\ (ceğ + en + up)$$

(1) *En*: Kendinden evelki söze, yani uzaklığa yakın olan bir mefhumu ifade eder.

(2) *Up*: Uzaklığa yakın olan mefhumu tayin, tesbit ve ifade eden, ona isim veren bir unsurdur.

(*Ceğ + en + up = ceğenup*) [okunmayan "ğ" telâffuzdan düşerek kendinden evelki vokali biraz uzatır; kelimeyi öyle telaffuz edersek] *CENUP* olur. Manası "Altaylardaki Türkün sağında uzayan en son sahalara bitişik olarak uzayıp giden yerler" demektir.

Mülâhaza: Yukarıdan beri yaptığımız analiz bize gösteriyor ki Türk'ün, "*cenup*" mefhumunu anlatmak için ilk devirde ilk defa olarak kullandığı ilk söz: (*Sağ*) olmuştur. Bu sözün delâlet ettiği anlamda sınırlılık vardır. Bunun böyle olması pek tabiidir. Çünkü Türk, henüz Altaylardadır, tanıdığı saha mahduttur. Fakat dolaşmağa başladıktan sonra anlıyor ki bu saha tanıdığından fazla imtidat ediyor. Bu anlamı ifade için (*Süt "d"*) sözünü yaratıyor. (*Süt*) sözünün anlamında "vüsat, hayret ve kaybolmak, mahvolmak" mefhumları vardır. Bu da pek tabiidir: İlk yuvasından, Altaydan cenuba yayılan Türkler, düşündüklerinden çok fazla geniş sahalarda bütünü bu vaziyetleri geçirmişlerdir.

Pekarski'nin *Yakut Dili Lûgatinden*:

Süt: "Kendini kaybetmek, şaşalamak, kaybolmak (eşya hakkında), yok olmak" demektir. Meselâ: "*ot süten*" (süt + en) *erer* = ot yok oluyor."

Burada (*süten*) kelimesini analiz edelim:

Süt: Altaylardan Türkün sağına doğru uzanıp giden sahanın adıdır.

En: Bu sahaya yakın olan diğer bir sahayı gösterir; demek ki bu sahaya yaklaşan her şey Altaylılar için kaybolmuş, yok olmuş sayılır.

Süt kelimesinin aynı anlamda olmak üzere birçok müştaklarını Pekarski'nin *Yakut Dili Lûgatinde* görmek mümkündür.

Türkler, Altaydan çok uzak zannettikleri (*Süt*) mıntakasını tanıdıktan sonra gördüler ki düşündükleri mefhumu ifadeye (*Süt*) kelimesi de kâfi gelmedi. İşte ondan sonradır ki (*cenup*) kelimesini yarattılar. Yoksa bu kelimeyi asla cenupta hazır bulmadılar. Çünkü, zaten cenupta gözünü açmış olan bir mahlûkun (Cenup) mefhumunu anlayabilmek için ondan uzaklaşarak Altaylara kadar gitmesi lâzımdır. Halbuki tarih böyle bir vak'ayı bugüne kadar kaydetmemiştir.

Araplar *cenup* kelimesinin manasını bilmezler. Onlar sadece: "*Elcenup* = *Mütekabili şimal*" derler.

"*Cenup*" sözü Arabin olsaydı, Türke nazaran cenupta bulunduğu için (Ceyhun) denilmiş olan nehre Arabin şimal mefhumu ile alâkadar bir isim vermesi icap ederdi.

Siyah

Not: 4 - (Cey) sözünün arkadaşı olan (*Sey*, *Siy*) sözünden de (*siyah*) kelimesi çıkmıştır. Bu Türk kelimesinin manası Altaylara nazaran "görülmiyen, tanınmayan"; orada her şey Türkün gözünden "kaybolan, mahvolan" mefhumunu ifade eder.

(*Siyah*) sözünün orijin manası güneş ve ışıkla alakalı değildir. Bunda asıl "uzaklık" mefhumundan doğan müphemlik anlamı vardır. Tabii cenubu bilmiyenler şimali de bilmezler. O kelimeyi de yaratan yine Altaylardan dünyayı seyreden Türklerdir. [1]¹

1 "Şimal" ve onunla alâkalı sözlerin analizini yarın yazacağız.

TÜRK DİLİNİN ORJİNALİTESİNİ GÖSTEREN BİR ANALİZ*

Güneş - Dil Teorisine göre "Sol, Şimal, Saha, Nort, Honnör, Onur" kelimelerinin analizi

Sol

Şimal kelimesinin orijin şekli (*sol*) dur. İzah edelim:

Yukarıda söylediğimiz gibi Altayda gün doğusuna bakan Türk bir tarafına (*sağ*) dedi.

(ağ + as + ağ)

Diğer tarafına da (*sol*) dedi. Bu orijinal Türk sözünün etimolojik şekline bakalım:

(1) (2) (3) (4)
(oğ + as + oğ + ol)

(1) Oğ: Altayda Türk demektir.

(2) Os: Ondan uzaklaşan oldukça geniş saha anlamınadır.

(3) Oğ: Bu anlamı tamamlayıp ifadeye yarayan ektir.

(Oğosoğ) - kelimeyi kökün ekle kaynaşarak hasıl olan şeklinde yazalım - (*soğ*): Türk'e nazaran *uzayıp giden sahanın adıdır*. Tıpkı (*sağ*) gibi.

Bundan anlaşılıyor ki Türk ilk devirde her iki tarafındaki sahayı farksız olarak bir sözle ifade etmiştir: (*Sağ, sog; say, sak, sah, sey, siy, cey, cay, cah*).

* *Ulus*, 4 Aralık 1935. Numara: 5157, s.1, 2.

Netekim (*yan*) kelimesini bugün dahi farksız olarak her iki taraf için kullanmaktayız. Bu kelimedede:

(*Ay*) = herhangi bir sje¹ ve objedir².

(*An*) = onun bitişişindeki sahayı ifade eder.

Türk, Sibiryaya doğru yayıldığı zaman gözleri önünde dümdüz bir enginlik gördü. Türk dehası derhal bunun adını koydu:

(*Soğ + ol = soğol*)

(4) *Ol*: (. + l) nin uzak, geniş, belli olmayan, engin, şümul gibi mefhumlar ile objeyi vasıflandırdığını biliyoruz.

(*Soğol*) = Geniş, engin saha, uzaklık demektir.

şimal

Etimoloji, Morfoloji ve Fonetik Bakımından Türk Dili Analiz Yolları broşürünün 10 uncu ve 11nci sahifelerini gözden geçirelim: (*ę = v = b = m...*) olduğunu görürüz. Yine aynı sahifelerde (*s = ř ...*) olduğu gösterilmiştir.

şimdi: (*Soğol*) sözünü, (*s*) yerine (*ř*) ve (*ę*) yerine (*m*) kullanan bir Türk ağzı ile okuyalım: "*şomol*"... Kelime bizim ağzımıza gelinceye kadar uğradığı morfolojik ve fonetik tekamül ile "*şimal*" olmuştur.

"*şümul*" kelimesi de aynı kelime ve mefhumdan ıkmiş bir Türk sözüdür.

"*Sol*" sözünün "*şol*" şekli malmdur; uzak bir şeyi anlatmak için "*şol şey*" deriz.

Not: 1- Büyük Altay dağlarından (*sol*) a, yani yakın şimale baksak, derhal esas kelimenin (*say*) şeklini görürüz: *Sayan Dağları*. Burada (*Sayan*) sözünün anlamı "oldukça uzak ve geniş bir sahaya yapışık" demektir. Bunlardaki ve daha ilerdeki Türklerin taşıdığı unvanda kelimenin (*Saha*) şeklini görürüz.

Saha = Yakut kabilesi, Altayın şimalinde hl yaşamakta olan Türk Uluslarından bir kabile, demektir.

1 Süje (Fr. Sujet): Fail, zne. (Y.N.)

2 Obje (Fr. Objet): Nesne. (Y.N.)

Yukarıda bilmünasebe işaret etmiştik ki Altayın cenubundaki Türklere de (*Saka*) derler. Görülüyor ki Altay cenubunda (*k*), Altay şimalinde ise (*h*) hâkim oluyor. Bugün dahi Yakutlar daima (*k*) yerine (*h*) kullanırlar. Meselâ: "*Harah - ulah*" derler; "*karak - ulak*" demezler. Kelime bildiğimiz (*karakulak*) tır. (*Karak*), Türkçede "*göz*" demektir. (Uğ) Türkçede "*su*" demektir. (*Uğlak - ulak*), "*sulak*" demektir. Yoksa zannolunduğu gibi kelimenin (*kara*) ile hiç bir alâkası yoktur.

Saha

Not: 2 - (Sağ, sah ...) sözleri üzerinde iken yabancı zannolunan bir Türk kelimesinin de ne kadar asîl bir Türk sözü olduğunu göstermiş olalım:

Gördük ki (sak-sah) sözleri "genişlik, vüs'at" anlamınadır. (*Saka-saha*) sözleri de bu genişliklerde oturan Türklerin adıdır. Bu kelime aynı zamanda, o genişliklerin de adıdır. O genişliklere Türk (*sâha*) demiştir. Nasıl ki (*il*) sözü hem kavimdir, hem de o kavmin oturduğu memleketidir.

Coğrafik Bir Bakış

Yukarıda bir an için kendimizi büyük Altay dağları yaylalarına yerleştirmiş idik. Oradan cenuba bakalım. Nazarlarımız birbirini müteakip, meselâ *Tanrı* dağlarıyla, sonra *Altın*, *Üstün* dağlarıyla, *Pamir*in yüksek dağlarıyla, daha sonra *Himalaya* dağlarıyla kesilecektir. Demek ki Türk, Altaydan baktığı zaman (*sağ*) dediği mıntıka, *Tanrı* dağlarına kadar görebildiği mahdut mıntakadır. *Tanrı* dağlarına çıktıktan sonra bakışlarını ve o hizada bulunan dağlar kesti. Yine dar bir saha. Ona da (*sağ*) dedi. Fakat *Himalaya* yaylalarına çıktıktan sonra bu kelimeyi, düşündüğü mefhumu ifadeye gayrikâfi buldu. Daha ilerisindeki saha için (*süt "d"*) dedi. Daha sonra bu sahaların bitip tükenmediğini anlayınca (*cenup*) dedi.

Halbuki (*şimal*) için tabîî hâdise böyle olmadı. Meselâ *Sayan* dağları ve *Angora* [1]¹ yaylalarına kadar olan sahaya (*soğ*) denildik-

1 Bu isim kadimden beri Baykal gölünden çıkıp (Yenisay) ırmağına dökülen (Angora) nehrinin bulunduğu mıntakaya denirdi ve bugün de adı budur.

ten sonra, birdenbire, ufuk kesilmeksizin, engin bir saha ile karşılaşıldı. (Şimal) kelimesinin orijini olan (*soğol*) sözü yaratıldı. Ancak Türk Sibiryaya, Rusyaya yayıldıktan sonra, bu kıt'aların ta son uçlarına yaklaşıp ta bembeyaz buz kütlelerini görünce şimale yeni bir isim verdi: (*nort "d"*) dedi.

Nort

Kelimeyi analiz edelim; etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3) (4)
(oğ + on + or + ot)

(1) Oğ: güneşin parlaklığı.

(2) On: güneşin parlaklığına yakın bir mefhum işaret eder.

Oğon = on: tıpkı "ön, ün" gibidir.

(3) Or: (on) sözünün işaret ettiği parlaklık mefhumunu bir obje bitişğinde tekrarrür ektir. O objeyi ifade eden unsur:

(4) Ot: tur.

O halde: *Onorot* = (baştaki vokal düşerek) evvelâ (*Nort*) = (*nur*): Beyazlığın, parlaklığın adı; ondan sonra da (*Nort "d"*): Parlaklığı haiz olan sahanın adı çıkmış oluyor.

Not: 1 - Sibiryaya ve Rusya şimaline giden ve İsveç, Norveç kıtalarına geçen Türk ulusları artık *şimal* kelimesini unutmuş, onun yerine (*nort - nord*) sözünü ikame etmiş bulunuyorlardı. İşte bunun içindir ki İskandinavya'dan Almanyaya inen ve bu yolla Avrupaya yayılan Türklere (*Nordik*) derler.

Honnör

Not: 2 - (Honnör) kelimesinin menşeyini de, temas ettiğimiz son söz münasebetiyle izah edelim. Kelimenin etimolojik şeklini ve onun altına - manasını söylemeksizin - diğer bir Türk sözünün etimolojik şeklini yazalım:

I. *Honnör*: (oh + on + oğ + ör)

II. : (oğ + on + uğ + ur)

(1) *Oh*, *oğ*: "Güneşin parlaklığı, yüksekliği" anlamındadır.

(2) *On*: O parlaklığa, yüksekliğe ve büyüklüğe yakınlık bildirir.

(3) *Öğ*, *uğ*: Parlaklığın, büyüklüğün kendine yapıştığı süjenin manasını tamamlar ve ifade eder.

(4) *Ör*, *ur*: Süjede parlaklığın tekrarrüt etmiş olduğunu işaret eder.

I. (*Oh* + *on* + *öğ* + *ör* = *ohonöğör*)

Bu kelimedeki üçüncü ek, (*öğ*), kelimenin telâffuzuna sıklet verdiği için kendinden evvelki (*n*) ile tebadül eder, (*honnör*) olur. Manası: "Parlaklık, yükseklik", yani "şeref" demektir.

Onur

II. (*oğ* + *on* + *uğ* + *ur* = *oğonuğur*)

Bu kelimedeki (*ğ*) ler kelimenin bütün bünyesi içinde kaynaştıktan sonra (*ONUR*) çıkar. Bunun da manası "parlaklık ve yükseklik" mefhumlarından çıkan "şeref ve itibar, haysiyet, izzeti nefis, namus" demektir. [2]¹

1 *Kamusu Türkî.*

SES - SUS*

Şekilce bir olan iki kelimenin analizde gösterdiği semantik fark
neden ileri geliyor?

Konson¹ Değişimleri

Pekarski'nin *Yakut Dili Lûgatindeki* bazı sözlere bakalım:

1. - *Sis*, (eski Türkçede) *Yıs* = ormanlık demektir.
2. - *Sas*, (eski Türkçede) *Yaşın* = gizlemek manasınadır.
3. - *Sas*, (eski Türkçede) *Yaş* anlamınadır.

Bu üç örnekte Yakutça "s" harfinin başka Türk lehçelerindeki "y" yerine geçtiği görülüyor.

4. - *Sâs* (*sağs*) = *Yaz*, *jaz*, *ças* = ilkbahar demektir.

Burada da Yakutça "s"nin başka Türk lehçelerinde "y, j, ç" yerini tuttuğunu görüyoruz.

5. - *Sem* = *Yem* (bildiğimiz yemdir).

Burada "y = s" müsavatı göze çarpıyor.

6. - *So* = *ho*: Korku nidası.

7. - *Sısık* = *hıhı* (hihi); *Sâsah* = *hâhâ* = ünlem.

Bu iki örnekte de "s = h" müsavatını buluyoruz.

8. - *Sesen* = *çeçen* = *şecen* = hikâye, nakil, rivayet.

Sesenneğ = anlatmak

* *Ulus*, 7 Aralık 1935, Numara: 5161, s.1, 2.

1 Konson (Fr. Consonne): Sessiz, ünsüz. (Y.N.)

Sesennes = görüşmek

Burada da "ş, s, ç" eşitliği vardır.

Not: 1 - Güneş - Dil teorisini izaha çalışan notlarda görülmüştür ki, (V. + K.) formülünün başında hangi vokal bulunursa bulunsun ve ondan sonra gelen konson hangi konson olursa olsun, ana kök mefhumunu temsilen onun yerini tutabilir.

Pekarski'nin *Yakut Dili Lûgatinden* aldığımız yukarıki misaller - ki, başka Türk diyalektlerinde de türlü görür - bilhassa "ğ" ve ondan türeyen "y, h" gibi aynı kategoriden olan konsonların "s, c, ç" ve "j" ile değişimini açıkça göstermektedir.

Not: 2 - Güneş - Dil Teorisi'nin kelimeler üzerinde tatbikatı yapılırken düşülmesi muhtemel bazı tereddütlerin izalesi için, derhal yukarıda işaret ettiğimiz konson değişimlerini göz önüne getirmek kâfidir.

Bu noktayı, hep bilinen bazı kelimeleri semantik bakımından düşünerek, izah edelim:

I. Ses, II. Söz, söy, soy, suy;

III. Sav; IV. Say; V. Saz, caz.

I. Ses

Kelimenin etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3)
(eğ+ es + eğ)

(1) Eğ: Ana köktür. Burada "sada" anlamıdır.

(2) Es: (. + s) ektir. Merkezden oldukça uzakta sada mefhumunun varlığına işaret eder; yani "ego"dan, "iç"ten gelen bir kavramı hariçte tebarüz ettirir. Bu tebarüz edenin adını koyan, onun anlamını tamamlıyan da

(3) Eğ: dir.

(Eğ + es + eğ = eğeseğ = eseğ = seğ); insanın düşündüğünü hariçte herkesin kulağına gidecek kadar aksettiren bir mefhumun ifadesidir. Kelimenin eski Türkçede orijinal şekli budur. Kelimenin

tarihi kadîmdir. Onu kullanan cetlerimiz de çok eskiden garpta, Avrupada tesadüf ettikleri yerlere bu orijinal Türk kelimesini şu şekillerde hediye etmişlerdir:

1. - Bugün Alman namı altında mevcudiyet gösteren insanlara "sag - zag - zagen = söylemek, yani ses çıkarmak" şeklinde;

2. - Fransızcaya: "caus (koz) + er"¹ olarak.

Bu son sözün etimolojik şekli:

(eğ + es = ok + oz + eğ) olduğu düşünülürse; Almancada "zag" ve Fransızcada - ana kökün "ğ"sini "k" şeklinde muhafaza ederek - "koze" denmiş olduğunu kolaylıkla anlayabiliriz. Halbuki bu Türk kelimesi, Türk ağzında gelişerek "Ses" şeklini almıştır. İşte yukarıda gösterdiğimiz konson değişimlerinin manası bu son müttekâmil Türk sözünde görülür. Sözün Avrupada intişarını temin eden Türkler, kelimenin müttekâmil fonetik şeklini yaratan Türklerden çok evel Avrupaya gitmiş Türk uluslarıdır.

II. Söz

Kelimenin kuruluşu; "ses" kelimesinin kuruluşunun aynıdır. Mana itibariyle de ona yakındır. Fakat ufak bir nüansı da vardır:

Burada bahis mevzuu sadece bir sadadan ibaret değildir; bir düşüncenin, bir geçmiş hatıranın sesle ihyasıdır. Onun için "söz, hadis, fıkra, ifade" demektir. [1]²

Kelimenin orijinal şekli de müttekâmil Türkçede şu kelimelerde mahfuzdur: Söy, Soy [*]³, Suy.

Bu monosilaplardan⁴ şu sözler çıkar:

Söy + *lemek* = hikâye etmek, ifade etmek, ihbar etmek [2]⁵:

Soy = Hikâye [3]⁶;

Soy + *lamak* = irat etmek, tahkik etmek, tavsif etmek [4]⁷.

1 (Fr.) Cause: Neden, sebep. (Fr.) Causer: Neden olmak, sebep olmak. (Y.N.)

2 Mukaddime-tül-edep; *Kamusu Türkî*.

3 "Soy sop" terimindeki "soy" ile buradaki "soy"u karıştırmamalıdır.

4 Monosilap (Fr. Monosyllabe): Tek heceli. (Y.N.)

5 *Kamusu Türkî*.

6 *Dede Korkut Kitabı*.

7 *Dede Korkut Kitabı; Ahterii Kebir; Cami-ul-hikâyat*.

III. Sav

"Sav" ve "savıt" kelimeleriyle "Sada" sözünü etimolojik şekillere koyarak mütalâa edelim:

(1) (2) (3) (4) (5)

Sav: ağ + as + av + +

Savıt: ağ + as + av + ıt +

Sada: ağ + as + ağ + ad + ağ

(1) ağ: Her üç kelimede köktür. Anlamı "sada"dır

(2) as: "sada" mefhumunun oldukça geniş sahada tezahür ve tecellisidir.

(3) av, ağ: Uzak sahada tecelli eden "sada" mefhumunu tamamlayan, tayin eden, onu isimlendiren bir ektir.

(Ağ + as + av = ağasav = sav): Oldukça geniş bir sahada sadanın tezahürünü ifade eder. (Sav) sözüne yeniden ekler katılarak (savt) ve (sada) kelimeleri de kurulmuştur.

(4) ıt, ad: (sav) kavramının müspet ve kat'i olarak yapılmış olduğunu ifade eden (. + t "d") ekidir.

(Sav + ıt + savıt = savıt): Arapça sanılan bu sözün Türk orijininin geldiğini gösterir. Böylece teşekkül eden söz de, Türk dilinin kelime kuruluş kanunlarına göre eksiktir. Bunu tamamlayan, tayin eden:

(5) ağ: ekidir.

Kelime (sadağ sada) olur.

IV. Say

Yukarıda analiz ettiğimiz "söy, soy, suy" kelimelerinin aynı olan "say" sözü de, genel olarak "ses, sada" demektir.

Arapça sanılan "sayha" kelimesinin başındaki "say" da bu orijinel Türk sözünden başka bir şey değildir.

Bu kelimenin anlamını tam gösterebilmek için etimolojik şeklini yazalım:

(1) (2) (3) (4) (5)
(ağ + as + ay + ah + ağ)

(1) ağ: Ses, sada mefhumunu anlatır ana köktür.

(2) as: Bu ana kökteki mefhumun oldukça geniş sahada tezahürünü ifade eder.

(3) ay: Bu mefhumu tamamlayan, tayin eden ve onu isimlendiren afikstir¹.

(4) ah: Yükseklik, genişlik, vüsat anlamındadır. Burada sadanın yüksek ve geniş sahalara intikal mefhumunu anlatmaya yarar.

(5) ağ: Bu mefhumu tayin eden, tamamlayan ve isimlendiren ektir.

V. Saz, Caz

"Saz" kelimesinin yukarıda analiz ettiğimiz "söz"den bir farkı yoktur. Vokal² değişimi ile mananın aldığı nüans sonradan iki kelime arasında semantik bir fark yapmıştır.

"C" harfinin "s" ile değişebilmesi, "caz" sözünün de "saz"ın tam kendisi olduğunu göstermeye yeter.

Susmak

Şimdi dilimizin pek ince orijinalitelerinden birine temas etmiş oluyoruz. "*Susmak*" sözünün ilk cüzü olan "*sus*", semantik bakımından, yukarıdaki "*ses, söz, söy* v. s." sözlerinin ifade ettikleri anlamın menfisine delâlet eder. Halbuki, fonetik ve morfoloji bakımından, "*sus*" ile "*ses*" aynı kelime olmak lazım gelir.

Bunu nasıl izah etmeli?

Burada ilk önce hatırlanmak lâzım olan nokta, "*ses*" sözünün analizinde anlattığımız gibi son "*s*"nin "*ğ*"den değişme olduğudur.

Bunu iyice anlatmak için "*susmak*" sözünün etimolojik şeklini

1 Afiks (Fr. Affixe): 'Ön veya sonek, takı. (Y.N.)

2 Vokal (Fr. Vocal): Sesli, ünlü. (Y.N.)

"ses" in etimolojik şekliyle alt alta yazarak analiz edelim:

(1) (2) (3) (4) (5) (6)

Susmak: uğ + us + uğ + us + um + ak

Ses: eğ + es + eğ + + +

Görülüyor ki ilk üç parça her iki kelimede müşterektir.

Şimdi "*Susmak*" sözünün analizine bakalım:

(1) *Uğ*: ana köktür. Buradaki anlamı "sada"dır.

(2) *us*: (. + s); ektir. Kök anlamının oldukça geniş bir sahada tezahürünü gösterir.

(3) *uğ*: Yukarıki mefhumu tayin ve ifade eden, isimlendiren ektir.

(uğ + us + uğ = uğusuğ = suğ)

tıpkı (eğ + es + eğ = eğeseğ = seğ) gibi "ses, sada" demek olur.

İşte "*ses*" ile "*sus*"un birliği burada kendini gösterir. (*Sus* + mak) sözüne menfi anlamı veren unsuru bundan ileride aramalıdır:

(4) *us*: Yukarıda izah edilen (*ses*) mefhumunun daha uzak bir sahaya intikalini gösterir. Böylece yeniden uzaklaşan (*ses*) artık işitilmez, duyulmaz bir hale gelmiş olur. İşte menfi manayı veren bu (. + s) ekidir.

(5) *um*: Bu menfi mefhumu kendinde tecelli ettiren süjeyi¹ gösterir bir unsurdur.

(6) *ak*: Bunun ifade ve tayinine yarayan, mefhumu isimlendiren bir ektir.

(*Suğ* + *as* + *um* + *ak* + *suğusumak* = *susmak*): Sadanın duyulmıyacak kadar uzak bir sahaya intikalini, yani ses vermenin zıddını anlatan bir mefhumdur.

1 Süje (Fr. Sujet): Fail, özne. (Y.N.)

**ATATÜRK'ÜN
EL YAZISI NOTLARI**

ULUS GAZETESİNİN
ETİMOLOJİK VE MORFOLOJİK ANKETİYLE İLGİLİ
NOTLAR*
(1935)¹

1 - Philologie: (1) Science qui envisage les œuvres littéraires et les langues sous le rapport de l'érudition de critique des textes et de la grammaire.

2 - Morphologie: (2) Histoire de la forme des mots et de leurs transformations.

3 - Étymologie: (3) origine d'un mot, science qui s'occupe de l'origine des mots.

(1) Edebi eserleri ve dilleri geniş ilim bakımından, münasebetlerin tenkidi noktasından ve gramer yönünden inceleyen ve araştıran ilim.

(2) Kelimelerin şekillerini ve şekillerinin tarihi değişimini

(3) bu kelimelerin kökeni; kelimelerin kökenlerini araştıran ilim.

* * *

* *Atatürk'ün Türk Dili Belgeler* (Haz: Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu, Ankara, 1992, s.231-241.) kitabında fotokopi olarak yayımlanmıştır.

Atatürk'ün Bütün Eserleri'nde (ATABE) de sadeleştirilmiş olarak yayımlanmış olan bu bölümü aynı şekilde aktarıyoruz. (*Atatürk'ün Bütün Eserleri*, cilt: 28, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010, s.113-118) (Y.N.)

1 Atatürk'ün bu notları üzerinde tarih bulunmamaktadır. Ancak notlarda ele alınan sözcüklerin çoğunun Ulus'un etimolojik ve morfolojik anketinde sorulan sözcükler olduğu görülmektedir. Bunlardan "akşam, gündüz" sözcükleri 4-11 Ekim 1935; "diş, dudak, alın, göz, burun" sözcükleri 26 Ekim - 3 Kasım 1935; "garp" sözcüğü 22-24 Kasım 1935; "göz, gör, kör" sözcükleri 8 Aralık 1935 tarihli anketlerde sorulmuştur. (*ATABE'nin Notu.*)

Buğuna (V) Karş (Türk. Buğ) = uzun müddet burundan nefes almak, burunla nefes almak, fısıldamak, mırıldamak.

Bur - Bur = Tütsü sütunu

Bur = Tütsü

Buran - Biran = Miran - Miran = Tepe, dağ, dağlar.

Dağ silsilesi; kayalı dağ silsilesi (Af.); Biran sesi - Tepeli yer;

Burguçay (V)

Nefesle dışarı çıkmak, yahut dışarı çıkmış olmak, nefes alırken dışarı çıkmak (su buharı hakkında)

Burguçuyu (burguçay'dan) = Nefes çıkarma, nefes alırken su buharlarının dışarıya çıkması, nefes alma (D.P).

Buru (krş: burulğan) = Suyun akıntısı, dalganın sahile çarpması (N.) (Krş.: Hamam)

Burna = Tütsü; Buğ, Buhar, is.

* * *

Alın = alt, aşağı kısım, en yukarıdakinin altı

al + ın

burun =

göz: ög = ışık

+ öz = uzaklık

göz = ışığı uzaktan alan uzuv

gör (mek): ög = ışık

+ ör = belirli ve somut bir noktada tecelli

gör= gözden çıkan ışığın belirli bir noktada tecellisi

* * *

Kör: ök = Güneş (keskin ışık)

+ ör = belirli bir noktada tecelli ve toplanma

Kör = Keskin ışığın veya Güneş'in belirli bir nokta olan gözde doğrudan doğruya tecellisi

Hatıra: K r sözünde keskinlik anlamını "k" veriyor. "G z, g r" sözlerinde ışıkta keskinlik yoktur, bilakis yumuşaklık vardır. Bu anlamı da veren "g"dir.

* * *

Dudak

1) Tut = muhafaza et (bir nesneyi), yakalamak, kapmak, h kimi-yet altına almak.

2) Tutak = Tutan veya salıvermeyen şey.

Tutak - Dudak = 1) Yenilecek şeyler kapan;

2) Ağızın içinden hiçbir şey salıvermeyen.

3) Ağız h kimiyeti altında tutan ve onu muhafaza eden.

Etimolojisi: Kelime    unsurdan olmuştur:

d + ud + ak Kök, vokali düşmüş ", + d"dir; ki "ud"dur; manası:

ud = sahip, h kim

kökün ilk eki de "ud"dur, bu ekteki "-d" yaptırıcılık rolünü yapar.

o halde (u)dud = h kimliğini gösterir.

* * *

Son ek olan "ak"taki "-k" konsonu kendinden evvel gelmiş söz-deki anlamı katileştirerek tespit eder; bu ekin vokali olan "a" yakın mesafe gösterir. O halde:

Dudak = yakından h kim ve sahip olan şey. Bu şey "dudak" denilen uzuv; yakından h kim ve sahip olduğu da ağızdır.

Diş:

1) Tus - Tuş = Karşı yanda bulunan mahal, karşılaşma. Bir nesnenin karşısında bulunan taraf, münasebet, temas.

2) Tes, tis = Delmek, deşmek, yırtmak.

* * *

ag + ar + ap

Kam = Karanlık yer

Ak + ış + am

ıs + um

ic + um

iç = is = es = iş

içeri

ak +

d + üz

* * *

Teşkilat

T + eş + ik + il + at

Teskil/Taskul/- Çekilmiş, topluluktan (cemaatten) çıkarılmış. (169)

Şekil / sek = şey

eş =

+ ek =

+ il =

* * *

as: 1 - Sıhhat; sag

2 - Katılık, kırıklık, küçük parça

saksa = Kuru, katı (Yak.)

aç: 3 - Ziya:

Çakmak

as: 4 - Adet: Sak (Uyg.), sag (Çağ.)

5 - Vervese, dikkat: Sakınmak (Uyg.)

ağ + as + aç

* * *

Bunu da izahatın başına koymalı!

Asker: "asik + er"dir.

Asik, ğ = fayda, istifade...

Asiker = Faydalı er (Devlete, yurda, ulusa).

Terkip haline geçince "asik"teki "i" düşer.

* * *

Hatıra: "Asik + er" menfaatlenen, kâr eden, faydalanan manasına alınırsa tam "solda"¹ karşılığı olur.

* * *

Pekarski, s.1104

"Kirciğim tusugar andagayabım"

"Hakikatim için ant içerim"

"Haklı olduğumdan dolayı yemin ederim"²

1 Soldat (Fr.): Er, asker. (*ATABE'nin Notu.*)

2 Pekarski'nin Yakut Dili Lügati'nden alınmış bu kısım, Atatürk'ün "Ulusun Dil Yazıları" köşesine yazdığı "Her - Eger - Gerçi" sözlerinin etimolojik, morfolojik ve fonetik analizi yazısının sonunda yer alan "kircik" (hâkikat) sözcüğünün izahıyla ilgili tutulmuş bir not olmalı. (*ATABE'nin Notu.*)

C. R. CONDER'İN *ALTAIC HIEROGLYPHS AND
HITTITE INSCRIPTIONS* KİTABINDAN
ALINAN NOTLAR*
(1935)¹

1. Cp. Ko. = acc.² Ku, Haut³, éleve⁴
2. Pa = Pa, sceptre⁵.
3. Zo = zü, zi, esprit⁶, vie⁷

(Hayatın, esprinin esası olan Güneş'ten intikal)

-
- * *Atatürk'ün Türk Dili Belgeler* (Haz: Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu, Ankara, 1992, s.231-241.) kitabında fotokopi olarak yayımlanmıştır.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri*'nde (*ATABE*) de sadeleştirilmiş olarak yayımlanmış olan bu bölümü aynı şekilde aktarıyoruz. (*Atatürk'ün Bütün Eserleri*, cilt: 28, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010, s.113-118) (Y.N.)
- 1 Atatürk'ün bu notu üzerinde tarih bulunmamaktadır. Türk dilinin etimolojik ve morfolojik analizine ilişkin yazılarının Ulus'ta yayımlandığı günlerde tutulmuş olabilir. Claude Reignier Conder (1848 - 1910) Filistin'de ve Anadolu'da yapılan arkeolojik kazılara katılarak Hitit hiyerogliflerini çözmeye çalışmış bir İngiliz subayıdır. İlk baskısı 1887'de yayımlanan *Altaic Hieroglyphs and Hittite Inscriptions* adlı kitabında Hititçenin Türkçe, Akadca ve Protomedceyi de dahil ellği "Ugor-Altay" dil grubuna ait olduğunu ileri sürmüştür. Atatürk'ün notları Conder'in kitabının 72, 73 ve 74. sayfalarında verdiği sözcük listeleri üzerinedir. (*ATABE'nin Notu.*)
 - 2 Conder, çözümünü Kıbrıs hiyerogliflerinin sesleri ile benzer sesleri taşıyan Akadca ve Protomedce sözcüklerin anlamlarına dayandırmıştır. Bu bakımdan listedeki sözcüklerin başında yer alan ve tam olarak okunamayan "Cp", "Cop" ya da "Cıp" kısaltması büyük olasılıkla "Cypriote" (Kıbrıs'a ait) sözcüğünün, "acc." ise "Accadian" (Akadca) sözcüğünün kısaltmalarıdır. (*ATABE'nin Notu.*)
 - 3 Haut (Fr.): Yüksek (makam). (*ATABE'nin Notu.*)
 - 4 Élevé (Fr.): Yüksek (makam). (*ATABE'nin Notu.*)
 - 5 Sceptre (Fr.): Asa, saltanat. (*ATABE'nin Notu.*)
 - 6 Esprit (Fr.): Ruh. (*ATABE'nin Notu.*)
 - 7 Vie (Fr.): Yaşam. (*ATABE'nin Notu.*)

4. mi = et prometed¹, ma, me, pey²
5. üa, ou, a = " a, eau³
6. ri, re = acc. re, ra, couler⁴
7. ü, serpen au dragon⁵
8. ni = acc. n, protection⁶
9. me = me, ma, être⁷, faire⁸
10. ta = tan, clairement⁹
11. mo = mü, prono. p. de ler p.¹⁰
12. ni = na, ni, " 3em "¹¹
13. zu = zü, lui, il¹²
14. re, li= li, [...] ¹³

1 Ve Protomedce. (ATABE'nin Notu.)

2 Pays (Fr.): Ülke. (ATABE'nin Notu.)

3 Eau (Fr.): Su. (ATABE'nin Notu.)

4 Couler (Fr.): Akmak. (ATABE'nin Notu.)

5 Serpenta dragon (Fr.): Yılan veya ejderha. (Y.N.)

6 Protection (Fr.): Koruma, himaye, muhafaza. (Y.N.)

7 Être (Fr.): Olmak. (ATABE'nin Notu.)

8 Faire (Fr.): Yapmak. (ATABE'nin Notu.)

9 Clairement (Fr.): Açıkça. (ATABE'nin Notu.)

10 Pronom possessif de ler personne (Fr.): 1. şahıs iyelik zamiri. (Y.N.)

11 Pronom possessif de 3em personne (Fr.): 3. şahıs iyelik zamiri. (Y.N.)

12 Lui (Fr.), il (Fr.): O. (ATABE'nin Notu.)

13 Birkaç sözcük okunamadı. (ATABE'nin Notu.)

"MERİÑOS" VE "SUNĞİPEK" KELİMELEİNİN FABRİKA ADI OLARAK SEÇİLMESİ VE KÖKENLERİ HAKKINDA EKONOMİ BAKANİ CELAL BAYAR'A NOT*

(26 KASIM 1935)

B. Bayar'a

- 1) Merinos Fabrikası
- 2) Sunğıpek Fabrikası

İzah:

- 1) Merinos emerinos
 eb +
 ip +

kelimenin kökü görüldüğü gibi ince demektir.

* *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'nde (ATABE) de sadeleştirilmiş olarak yayımlanmış olan bu bölümü aynı şekilde aktarıyoruz. (*Atatürk'ün Bütün Eserleri*, cilt: 28, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010, s.113-118) (Y.N)

El yazısı belge klişesini aktaran: *Tan*, 3 Aralık 1935, Numara: 225-3528, s.1; *Sümerbank*, Kasım 1961, Sayı: 5, s.8; *Atatürk ve Türk Dili Belgeler*, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Türk Dil Kurumu, Ankara, 1992. s.216. (ATABE'nin Notu.)

Bu konuda 28 Kasım 1935 tarihli Akşam'da şu haber yer almaktadır:

"Bursa'da kurulacak fabrikanın adı Türk kökünden geldiği sabit olan 'Merinos' ve Gemlik'te kurulacak fabrikanın adı da yine Türk kökünden geldiği ilmen izah edilmiş olan 'suni ipek' olacaktır."

Bkz. Akşam. 28 Kasım 1935. Numara: 6148, s.2. (ATABE'nin Notu.)

Yakutçada, ibir, ebir şeklindedir; ince demektir. "İbir samıgır = İnce yağmur" demektir. (Yakutçada s = y'dir)

Merinos = uzunca incelik (ince uzunca yün).

"Merinos" soyu İspanya'ya giden İber Türkleriyle oraya intikal etmiştir. Bu Türk ulusunun oraya götördükleri koyunlara, onların yünlerine ve bu yünlerden yapılan kumaşlara isim olmuştur (Mu châle de merinos).

2) Sunğıpek:

Sun'i/Sunuğığ'dir, ustalık eseri, yapma demek. Kelime kaynaşarak "sunğı" olur; "ğ" okunmaz, "sun"dan sonra durma ve "n"yi uzatma işaretidir.

"Sunğı + ipek", kaynaşınca "Sunğıpek" olur.

K. Atatürk

26.11.1935

"APPAREİL" SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE ANALİZ*

(1935)¹

Appareil: Aparey sözü Fransızca *Larousse*'ta "Bir şeyi yapmaya mahsus enstrümanların birleşigi" anlamınadır. Bu kelimenin Latince "apparaus" (apparatus da okunabilir)dan geldiği işaret olunmaktadır.

Apparatus için *Larousse*'un verdiği mana "hazırlık, eşya, katile, tezyinat, debdebe, arayış"tır.

Şimdilik apparatus'u izah için kullanılan bu kelimeler üzerinde durmaya lüzum görmüyoruz.

Appareil kelimesinin Latince orijinden geldiğini anlayınca Meillet ve Ernout'nun *Etymologie de la langue latin* kitabına müracaat ettik. Kelimenin aslını aradık. Karşımıza çıkan sözlerin birincisi şu oldu: Paro: 1 préparer, se préparer, fairdespréparatifs.

Bu izahlardan sonra şöyle bir kayda tesadüf ediyoruz: Roman dilleri, üzerinde durduğumuz kelimeyi "imporo" olarak farz ederler.

* Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınları Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*. 2. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 1997, s.26 1-263. (Y.N)

1 1936 yılında Saray'da Atatürk'ün huzurunda tutulan notlardan biri de "Atatürk'ün Saray'da diktelerinden" notunu taşımaktadır. Özel arşivimizde bulunan ve şimdiye kadar hiçbir yerde yayımlanmamış olan bu notlarda aynen şunlar yazılıdır: (Sadi Borak'ın notu.)

(Bu yazı hakkında *Atatürk'ün Bütün Eserleri* 28. Cildinde yer alan not: Sadi Borak, kitabında "1936" yılında Atatürk'ün huzurunda tutulan notlardan birinin de 'yukarıdaki yazı olduğunu belirtmekte ve yazıya "'Rab' Sözcüğü Üzerine Analiz" notlarının hemen ardından yer vermektedir. Bu notlar da "'Rab' Sözcüğü Üzerine Analiz" notları gibi "1935" yılı içinde dikte edilmiş olabilir. [Y.N.]

Yani prendre en position -sahip-lenmek- (Hatıra olarak alıp, sahiplenip götürmek olan aparmak'ı şimdiden okuyucuların dikkat nazarna koymalıyız.)

Appareil sözünün *Larousse* izahında gördüğümüz enstrument sözünü de inceleyelim.

Instrument: Latince instrumentum. Bu kelime de Latince instruiere'den geliyor ve construire manasınadır. Bundan başka *Larousse* kelimeye şu manaları veriyor: Outil, machine apperail servant un certain travail.

Escart Black diksionerinde¹ "instrument équiper" ... cihazlandırmak manasını veriyor.

Instrument'i izah için kullanılan outil sözü karşılığı olarak gördüğümüz instrument de travail izahında Latince ustensile kelimesi yazılıdır.

Outil kelimesi için dikkate değer şu işaret de vardır: Bu kelime Latin populaire de usitibium denildikten sonra bu kelimenin usutibia'dan geldiğidir.

Bu yazıyı yazan eser sahibi veya ...² uyar görmüyoruz. Nihayet kelimenin orijinini açık olarak öğrenememekten ümitsizliğe düşüyor.

Biz Türk Türkologları bu yeise, bu ümitsizliğe asla iştirak edemeyiz; bilakis meys ve naümit olanları teselliye davet eden izahta bulunacağımıza kanaatimiz tamdır.

İzahımızı şimdilik çok kısa yapacağız; çünkü yazılarımız Türk dili ve Türk dili orijinine yabancı olanlara değil, Türk öğretmenlerine özel gütbetik³ içindir.

Türkçede aparmak sözü vardır. Bu kelimenin bütün Türk lehçelerinde kapsal anlamı "kapıp götürmek"tir; yani sahiplenmek ve istediği tarafa sevk etmek, götürmek.

1 Diksioner (Fr. Dictionnaire): Sözlük. (Y.N.)

2 Tutulan notlarda iki kelimenin yeri boş bırakılmıştır. (Sadi Borak'ın notu.)

3 Guide (Fr.): Kılavuz. Gütbelik: Kılavuz kitap. (ATABE'nin Notu.)

Bu mana yukarıda geçen "Prendre enposition" demektir. Aparmak kelimesi Türk memleketlerinde üzüm vesair meyveleri devşirme, yani "iktıfat etmek, toplamak" anlamında kullanılmaktadır. Başlıca Kars'ta, Gaziantep'te, İzmir'in Bornova'sında kelime yaşamaktadır, canlıdır.

Türkçede "ihtimam etmek" manasına başta vokal düşmüş "apramak", yani "ziyade dikkatle çalışma" anlamında "paramak" vardır. Ne yazık ki, bu kelimeyi ve anlamını bize öğreten Radloff namındaki bir zattır. Onun dördüncü kitabında bunun Tele-üt lehçesi olduğunu bütün dünya görebilir. Ve yine Sinop gibi eski Türk şarlarında temin etmek, sağlamlaştırma anlamına olarak "apramak" bugün dahi kullanılmaktadır.

Aparut kelimesinin manasını anlamadan erginini bulmaya çalışan Garp âlimlerinin kitaplarındaki kendi itiraflarını gördükte, hazinesinden zerre kadar istifademizi gösteren aydınlıklarıyla karşılaştıktan sonra yeni bir dil hakikatiyle karşılaştığımızı cesaretle beyan edebiliriz.

Aparmak = Toplamak = Aparag - Apra - Aparay - Paramak - Parak - Parag - Pura - Paray.

Aparmak - Aparak - Aparag - Apra - Aparay.

Not: Aparay: Toplanma, ihtimam etme, çok dikkatle çalışma, ustalığa, ustalara ait bir nesne manalarını konkre¹ olarak derhal vermektedir.

Abstre² olarak da en kabadan başlayarak en ince şeylere kadar bir işi yapmaya mahsus olan şeyleri aletlerin, makinelerin kuvvetlerinin beraber çalışmasının, ahenkli bir surette birleşmiş olmasının ifadesidir. Bütün bu vasıflara sahip olan teknik aletler dahi bu ismi bugün almış bulunuyorlar.

1 Konkre (Fr. Concret): Somut. (Y.N.)

2 Abstre (Fr. Abstrait): Soyut. (Y.N.)

"RAB" SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE ANALİZ*

(1935)

Rab - Köylü kullanıyor.

Türk Dil Kurumu tarafından ortaya konmak üzere bulunan eser şudur: "Osmanlıcadan Türkçeye" ve Endeks "Türkçeden Osmanlıcaya" Kılavuz.

Ne kadar memnun olacağımız nokta! Türk Dil Kurumu bize bunu hediye ederken eskiyi empoze etmediğini çok ilmi bir duygu ile bildirmiştir. Tam aksi, bu yeni kılavuzlar üzerinde bir defa daha Türk jenesinin¹ uyanmasını tahrik ediyor. Bu derin, kadim, yüksek jenesinin yeni buluşlarını ve bu buluşların izahını yüksek Türk milletinden rica ediyor. İşte biz bunu yeni yapılacak Türk lügati için çalışmalarımızda bu esası direktif olarak kabul etmeliyiz. Bu direktif ki, Türk aklımıza, zekâmıza tam genişlik, serbestlik veriyor. Onu kullanarak yeni bir çalışma devrine giriyoruz.

Ortaya atılan teori herkesçe malumdur. Türk dili, Türk kültürü, Türk'ün kendisi gibi en asil, en kadim bir orijinaliteye sahiptir. Dünyada eski diller ve yeni diller diye sayılan diller bugünkü Türk jenesinin tekrar kavradığına göre en asil ve esasî Türkçedir.

Bugünkü Cumhuriyet'in aydın Türklerine düşen başlıca vazifelerden biri de bu hakikati ilim dünyasına bütün teknik ve lojik²

* Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, 2. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul. Şubat 1997, s.258-261. (Y.N.)

1 Jeni (Fr. Génie): Deha. (Y.N.)

2 Lojik (Fr. Logique): Mantıksal. (Y.N.)

tarzlarda göstermektir. Bunda biz Türklerin asla şüphemiz yoktur. Tereddüt noktası hariçte değil, içimizdedir. İçimizi anlamayanlardır. Biz kendi içimizi (iç = iç = eğ = ego) egomuzu anlamış olduğumuzu idrak etmişsek bizim ortaya koyacağımız büyük hakikatleri reddetmek çok küçük, manasız şeyler olacağına vatandaşlarımızın bütün kalpleriyle inanmalarını rica ederiz.

Rab

Bu kelime Türkçedir. Kökü/. + r (eki) + ap, asıl kök:

Ay = Hayat vermek

Ay + Ar = Hayat veren

Ayar + ap = Yaradan

Bu küçük tahlilde hepimizin gördüğümüz şudur ki, "Rab" kelimesinin kökü ve eki Türkçede mükemmelen mevcuttur. Kullanışta "a" düşüyor, "rab" kalıyor.

Bunun gibi başka bir Türk kelimesini alalım:

Çalap = + ç + al + ap

Bu kelimeyi yukarıdaki kelimeyle karşılaştıralım: Bunu yaparken bilmemiz lazım gelen Türk esaslarından bir şey:

ac, aj, ay

y + ar + ap

ç + al + ap

Aynı bünye, aynı mana.

Not: Ayu = Ya başkaca bir nidadır.

Emir, Umur

Şimdiye Kadar Türk dili(nden) başka bir dilin koyu manalı bir kelimesi olarak tanıdığımız bu kelime üzerinde duralım:

Tetkikimiz(in) herkesin anlayabileceği gibi olması için dikkat ediyorum ve çok Arapça sanılan bu *emir*, *memur*, *emîr*, *âmir*, *mamur* kelimeleri üzerinde münevver vatandaşlarımızı tenvir(i) bir vazife saydığım içindir ki, bu esaslar üzerinde izahlarda bulunacağım.

"Emir"den başlayalım:

Türkçe "em" = hayat, gayret, kuvvet, alâmet, işaret, derman.

Em + ek = emek = cehd, gayret, sây, çalışma, vazife.

Em + ir = "emir" yapılması, cehd edilmesi, hayat ve kuvvet sarfı
lazım gelen şey.

Memur = Aynı şey.

Emîr (eme ğir) =

Emeg + ir = Kuvvetli ve yukarıdaki manalara sahip olan.

Âmir:

Ağa + em + ir

Ağam = Efendilik

Ağaer = Efendilik sıfat ve salahiyeti olan kimse.

Mamur:

Em + eĝ + m + ur

Emek:

e + m + ek = Cehd, gayret, mesai, ücret, zahmet.

İmek

Emekem + Emekemek =

Emkemek = Mihnnet çekmek, hizmet etmek v.s..

Emeĝem = Çalışma

Emeĝem + Ur = Daima çalışan kimse.

Meĝimur

Memur

Ben, Türk dili etimolojisini araştırmayı Türk kültürünün bir vesikası gibi bilen Türklere işaret olur diye bulabildiğim ve onların orijinalitesinden bahsetmekten başka bir şey yapmış değilim. İddiam büyük değildir. Kendimi ve Türkleri siyantifik¹ ve psikolojik eski hakikatlere ulaştırmaktır.

1 Siyantifik (Fr. Scientifique): Bilimsel. (Y.N.)

Benim yirminci asır adamı olarak kanaatim şudur ki, siyans¹ ne kadar yükselmiş halde olursa olsun, onu bir defa en büyük sevgimle, anlayışım ile alırım.

Fakat benim ve benim gibi bütün insanlık mevcudiyetinin henüz kavrayamadığı ve ona filozofi dediği şeyin de bence esası insan psikolojisi olduğu noktasında hâlâ durmaktayım. Ve zannediyorum ki, bu noktadan daha büyük, yüksek ve derin, kadim, geniş bir mebd e bulmak, kimseye, akıllıyım diyen hiç kimseye nasip olmayacaktır.

1 Siyans (Fr. Science): Bilim. (Y.N.)

GÜNEŞ-DİL TEORİSİ HAKKINDA PERİHAN ELDENİZ'E DERS*

(25 EKİM 1935)

"Yeni evlerine taşındıkları zaman, bir gün annemle ikimiz oradayken Nazife Abla telaş içinde yukarı geldi.

'Atatürk gelmiş. Hikmet Bey de evde yok [...]'

[...]

Atatürk şunları söylüyordu,

'Geçende grip oldum. Bir hafta yatmaya mecbur oldum. Bu sırada hep dil meselesini düşünmüştüm; insanlar konuşmaya nasıl başladılar? Her halde ilk söylenen ses ve söz, (A) olacak' dedi ve önündeki iki sahifelik (eser-i cedit) kâğıdının ortasına bir (A) harfi yazdı. Sonra,

'İnsanın dikkatini en çok çeken de güneş olmalı' diye (A)nın çevresini bir daire içine aldı.

Atatürk, Güneş-Dil Teorisini buluşunu anlatıyordu.

'İnsanlar, sesle söylenen her harfi bir aşamada bulmuşlardır, diye düşündüm ve her milletin dilinde, her sözde müşterek bir harf bulunması gerektir diye düşündüm. T harfi bir yere tutunmaya işaret eder. Tutmak, Fransızcada Tenir, İngilizcede Take'de olduğu gibi. A

* El yazısını belge fotokopisiyle birlikte aktaran: Av. Perihan Arıburun (Eldeniz), Hikmet Bayur, *Yusuf Hikmet Bayur Armağanı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1985, s.76-77. (Y.N)

harfî ve sesli harfler, sessizler arasında aracı olmaya delalet eder' anlamında söyleyerek, içinde A harfî bulunan dairenin çevresine, her harfle birer yuvarlak çizerek daireyi büyötmeye başladı.

'İlk söz, A ile başlayan Ağ olacaktır. Dikkat edersek bizim Türkçemizin sesli harfle biten her kelimemizin ucunda, hissedilir edilmez bir yumuşak ğ vardır' diyordu Atatürk. Kapı'yı kapuğ şeklinde yazıp, kâğıt üstünde onu bölerek tahlil ediyordu. Atatürk'e göre en son bulunan harf, M harfî olacak. İnsan medeniyeti bu dairede başlıyordu. Her harf güneş kursu çevresinde bir daire kuruyordu. Dikkat kesilmiştim. 'Yeni bir şey öğreniyorum ve Atatürk'ten' diye gözlerimi açmıştım. Atatürk,

'Her harf, insanın medeniyetle ilerlemesini gösteren bir aşamadır' diyordu. Koca kâğıdın iki sahifesi de şemalar, harfler ve sözlerle doluvermişti.

Hikmet ağabey Tarih Kurumu'nda bulunup eve koştığında Atatürk, işte bunları söylüyordu. Güneş-Dil teorisine o gün bugün inanırım. Ama bizim dilcilerimiz o zamanlar önemsememişlerdi. Önemsemedikleri daha çok şeyler de olacaktı.

O gün Atatürk'ü uğurladıktan sonra, Nazife abla bu kâğıdı ikiye bölüp yansını bana vermişti. İmzalı olanını almıştım ve saklıyorum."

+ aǵ + aç

t + aş

ot

uT + ut + ak

aǵ + ız

aB + aǵız

o x K + ap + uǵ

porte

+ op + or + ot + eǵ

* * *

ey + in

16

(iǵ) (8 x 21)

üg + ün + eş

- aǵ, ay, ag, ak, ah

2 aǵ, av, ab, ün, p, f

en

s, ş, c, ç, j, z

l

r

T

- 1- philologie (1) science qui embrasse les œuvres littéraires et les langues, sous le rapport de l'évolution, de la critique des textes et de la grammaire.
- 2- morphologie (2) histoire de la forme des mots et de leurs transformations.
- 3- étymologie (3) ~~est~~ origine d'un mot, science qui s'occupe de l'origine des mots.

- (1) *edebi eserleri ve dilleri; geniy ilim bakanligi*
tektirbir tenhidi X se gramer cihetinden tetkiki ve
intakata eden ilim. *serinin tarama*
- (2) *kelimelerim şekillerinin ve şekillerinin dağılımı*
- (3) *bu kelimelerin masyen; kelimelerinin*
şekilleri arasından ilim.

Büginä (v) Kars (Türk. Dağ) =

(127) *uğun müddet kurnu*
nişes almak, kurnu nişes
Almak, Fasal durnak
Alındurmak

Bar - Bar = Tütsü Sütcü

Bar = Tütsü

Baran - Biran = Baran - Biran =

Tape, Dağ, Dağlar
Dağ silsilesi; Kuzeli Dağ silsilesi (1/1); Biran
Sarı - Tepeli Yer

Burgucay (v)

Nişes le durnu çikmek, yohut durnu çikmek
almak, nişes alırken durnu çikmek (sarı kurnu)

Burgucay (Burgucay'ın)

Nişes çikmek, nişes alırken
su buharının durnu çikmek (sarı kurnu)
isme, nişes alma (O.P.)

Bürin (Kri: kurnu)

uğun alıntı, dalganın sehil
çapman (N. (Kri: kurnu))

Barna =

Tütsü, Bar, Bar, is

alın = alt, aşağı kısım,
en yukarıdakının altı

al + in

burun =

göz : öğ = uzak

+ öz = uzaklık

• göz = işiği uzaktan
alan uzur

gör (mek) : öğ = uzak

+ ör = muayyen ve
müsbet bir

• gör = gözden çıkan işiğin
muayyen bir noktada tecelli

Kör : öK = güneş (keskin ziya)
+ ör = muayyen bir nok-
tada tecelli ve
temerküz

• Kör = Keskin ve iğn
veya güneşin muay-
yen bir nokta olan
gözde doğrudan doğ-
ruya tecellisi

Hatıra :

Kör sözünde keskinlik anlamı
(K) veriyor. Göz, gör söz-
lerinde çokta keskinlik
yoktur, bilakis yumuşaklık
vardır. Bu anlamı da veren
(g) dir.

son ek olan, (ak) ²²¹ tükü(-k) kansan
kendinden evvel gelmiş olan sözcük
ki anlamsı katılaştırarak
tespit eder; bu ekteki vokali
olan (a) yakın mesafa gös-
terir. ~~Ö~~ Ö Halde:

Dudak = yakından Hakim
ve sahib olan şey.
bu şey dudak denilen
uzun; ^{yakından} Hakim ve sahib
olduğu da ağız olur.

Dis

1) Tüs-Tüz = karşı yanda
bulunması mahul,
karşılaşma.

Bu mesnevin Karşı-
sında bulunan tuz-
minaselet, temas.

2) tes, tis = delmek, dezmek
sirtın at.

Dündak

1) Tüt = mühafaza ed (bir nesneyi)
yakalamak.
Kapanmak,
Hakimiyet altına alınmak.

2) Tütak = tutan, veya salıvermiş
şey.

Tütak - Dündak = 1) Kapan,
2) ağır sından bu
bir şey salıvermiş
3) ağır Hakimiyet
altında tutan ve
onu mühafaza
eden.

Etimolojisi: Kelime 3 maddeden oluşmuştur,

$D + nD + ak$

Kök vokali diğmisi (- + D) dir, Ki
(nd) tir, manası

id = sahip, Hakim

Kökün ilk eki de

(id) tir, 2. len e'taki (-D),

yaptırımcılık rolü n ifa eder,

o halde, dnd =

Hakimlik
~~görevi~~ gösterir.

ag + ar + ap

Kom = Karanlık yer

ok + $\ddot{e}\ddot{s}$ + om
| is + um | 1
| ie + um |

— $\ddot{i}\ddot{s} = is = es = \ddot{i}\ddot{s}$ —

icci

ok +

~~ok + $\ddot{i}\ddot{s}$~~

Teskilat²³⁷

T + e₃ + ik + il + at

Teskil / Taskul / - Çekilmiş,
Topluluktan (Cemaatten)
Çıkarılmış. (109)

sekil / sek = say

$\left\{ \begin{array}{l} \text{es} = \text{~~es~~} \\ + ek = \\ + il = \end{array} \right.$

as:

ak: 1 - aikkat; say

2 - katilik, kırık el, küçük parça
saksa = karm, kark (yık.)

ag: 3 - gıya | sakmak.

as: 4 - alet | sak (yığ.), say (gag)

5 - vesvese, dikkat: sakınmak (yığ.)

ag + as + ag

tam Golda
l'arsiliq oliv.

Bunun da ^uijetm
 lazima koymali!

Asker: (Asik + er)
 dir.

Asik, o = fayda,
 istifade...

A	17-17-d
D	71
F	19

Asker = Faydalı
 er (Devlete,
 yurda, ulusa).

terkip haline gelince
 (asik) ta ki (i) düşer

Hatua: (asik + er); intifa,
 Kâr eden, faydalanan
 manasına alınır ve

29
Fekadisi S. 1104

"Kırcığım tussuzar andagayabın"

"Hakikatim için an ıcerim"

= "Haklı olduğumdan
dolayî yemin ederim"

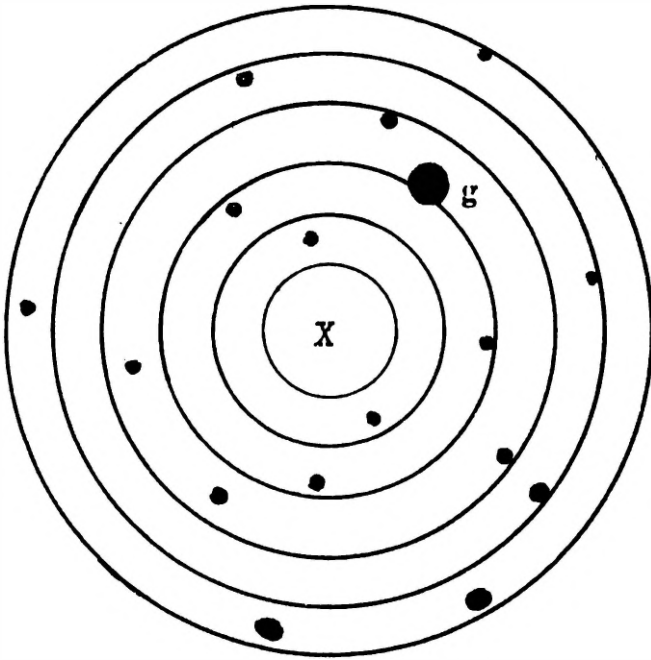
(1)
M. Consider

1. Cpi. Ko = acc. Ku, Haut, élevé
2. " Pa = " Pa, accepté
3. " zo = " zo, zi, esprit, vie
(Hayatin, esprit, essence)
(dans quing ten intikal)
4. " mi = " et moten. ma, me, pay
5. " na, ou, a - a, eau
6. " ni, re = acc. re, ra, couler
7. " i, serpen au dragon
8. " mi = acc. m, protection
9. " me = " me, ma, être, fuir
10. " Ta = " tou, clairement
11. " MO = " Mi, p. no. p. de. 1re H.
12. " mi = " na, ni, q. u. 3re u.
13. " yu = " yu, lui, il
14. " re = " li, origina. et, adu. et

NOTLAR

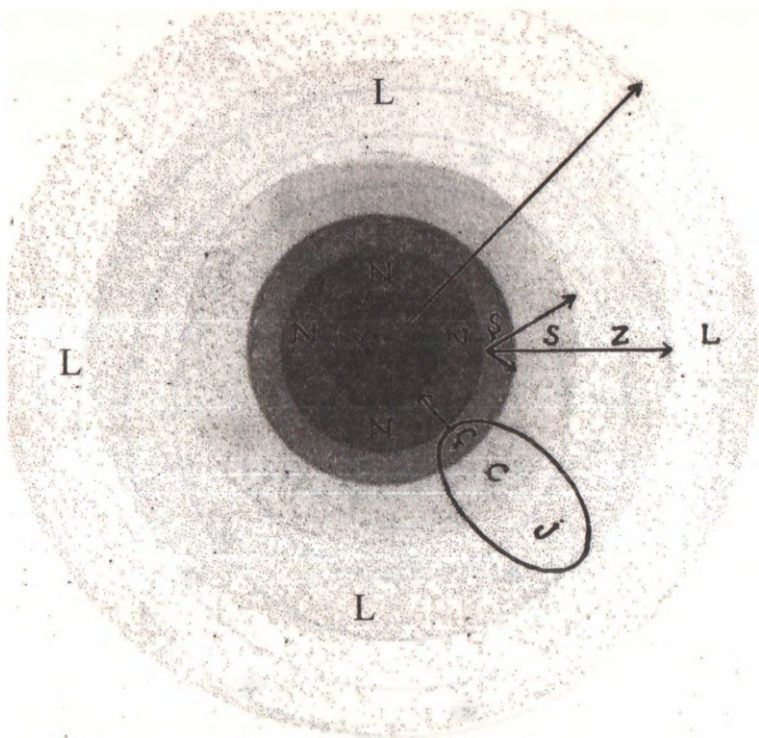
**Etimoloji, Morfoloji
ve Fonetik Bakımından
TÜRK DİLİ**

Ulus Basımevi,

Şekil - 1

- 1 — *X: İlk insanın bulunduğu mıntaka ; bura-
dan kendistni saran haricî âlemdeki (obje)
leri temaşa ve tetkik ediyor. (G) güneştir ;
ilk insanların bütün dikkat ve alâkasını
üzerine çeken güneş oluyor.*
- 2 — *Haricî âlemi teşkil eden (obje) ler, insanın
bulunduğu yere göre büyüklük, küçüklük,
parlaklık veya sönüklük, yakınlık veya
uzaklık itibariyle farklı bulunurlar. Başka
başka dairelerdeki noktalar onları gösterir.*

Şekil - II

Şekil — II. nin izahı

- 1 — İnsan haricî âlemdeki (obje) lerin farklarını ve her birinin bulunduğu sahayı, bu sahaların birbirleriyle ve kendi ile olan münasebetlerini gösterebilmek gayreti neticesinde türlü vokalleri ve konsonları icat ediyor.
- 2 — I. (a, e, ı, i) vokalleri yakın, (o, ö, u, ü) vokalleri uzak hatları gösterirler.
- II. (ğ, y, g, k, h, m, b, p, v, f) konsonları, (süje) nin veya (obje) nin tam kendini, içini gösterirler.
- III. (n) konsonu, (süje) veya (obje) nin en yakın sahasını, kendine bitişik olan sahayı gösterir.
- IV. (z) konsonu, oldukça geniş bir sahayı gösterir ; (s) ve (ş) sahaları (z) sahası içindedir ; (ş) sahası (n) sahasının en yakın dar bir mntakayı gösterir.
- V. (c, ç, j) konsonları esas olarak (z) sahasında (ş, s) gibidir, fakat (süje) ve (obje) yi gösteren konsonlar yerine de geçebilir.
- VI. (l) konsonu, en uzak mntakalara kadar, her sahadaki (obje) leri ve hareketleri gösterir.
- VII. (r) konsonu (süje) veya (obje) nin gayet muayyen, müsbet ve kat'î bir sahada olmuş olduğunu gösterir.
- VIII. (t - d) konsonları, çok kuvvetli yapıcı ve yaptırıcı hâkim unsurdur.

Not — (Süje) ve (obje) anlamlarına, her türlü abstre anlamları ve hareket, düşünce anlamlarını da ilâve etmek lâzımdır.

Güneşdil Teorisi

Esası ve Kaynakları

1 — “Etimoloji, morfoloji ve fonetik bakımından Türk dili, hakkındaki şu notların ifade ettiği fikirler, 26 Eylül 1932 tarihinde toplanmış olan Birinci Dil Kurultayından beri geçen üç sene içinde, Türk Dili üzerinde ve bu münasebetle diğer dillerde yapılan tetkik ve araştırmalardan ve dille alâkadar olan filozofi, psikoloji, sosyoloji bahislerinin gözden geçirilmesinden doğmuştur. Bu doğuş, filolojide yeni bir teori olarak görülebilir. Bu teorinin temeli, insana benliğini **güneşin** tanıtmış olması fikridir.

İnsanın güneşle ilk alâkası ve bütün mefhumları ondan, onun türlü görünüşlerinden veya kayboluşundan, yürüyüşünden alması ve düşünüşünün inkişaf ve kuvvet peyda et-

mesiyle, nihayet güneşe de, bütün kâinata da hâkim olabilmesi... Bu, elbette üzerinde durulması ve düşünülmesi çok gerekli bir meseledir. İşte biz, bunu en tabii ve en lojik bulduğumuz içindir ki yukarıda işaret ettiğimiz inancı göstermiş bulunuyoruz.

Yeni dediğimiz teorinin temelini tevsik için, şu eserleri gözden geçirdik:

A) Büyük Rus Alimi *Pekarski*'nin Petrograd'da 1907 den 1930 a kadar parça parça basılmış "*Slovar Yakutskaja Yazıka*,, , yani " Yakut Dili Lûgatı „ adlı eseri;

B) *Hilaire de Barenton*'un 1932 de Paris'te basılmış olan "*Etudes orientales No. 7 — L'origine des langues, des religions et des peuples, I. partie, Les radicaux primitifs des langues conservés dans le sumérien ou lexique sumérien-français*„ adlı kitabı;

C) Aynı zatın 1933 te basılmış "*Etudes orientales No.8 — L'origine des langues, des religions et des peuples, II. partie, Les langues, leur dérivation du sumérien; les religions, leur origine dans le sacrifice; les*

peuples, ils se différencient par leurs rites,
kitabı;

Ç) B. Carra de Vaux'nun 1911 de Paris'te basılmış " Etrüsk dili, diller arasındaki yeri, bazı tekstlerin incelenmesi = *La Langue étrusque, sa place parmi les langues, étude de quelques textes.* „ adlı eseri;

Not: Sümerlerin ve Etrüsklerin Türk olduklarını ve dillerinin Türkçe olduğunu tarih ispat edegelmektedir.

D) İspanyanın şimalinde ve Fransanın cenubunda kâin Pirene dağlarında yaşayan ve bir parçası da Meksikada olan Baskların dillerine ait "Meksiko-Çapultepe,,de bulunan üyelerimizden Tahsin Mayatepek'in yerinde yaptığı tetkiklere ait raporları;

Not: Bunlar Bask diline ait olduğu gibi, ondan başka Peru'da konuşulan Keşuha ve o kıtalardaki muhtelif yerli unsurların, - ki başlıcası Mayalardır [*] - dillerine ait raporlardır.

Bütün bu eserler üzerindeki tetkiklerimiz, buluşumuzu kuvvetlendirici mahiyette görölmektedir.

[*] Bu dillerde çok Türkçe unsurlar vardır. Selânik civarında "Maya+dağ=Mayadağ, adlı Yürük mintakası hatırlanmalı.

2 — Şimdi gayet mühim bir noktayı ifade etmek lâzımdır. Dil bu buluşla, tamamen câmit olmaktan kurtulamamıştır. Ona can ve hareket vermek lâzımdır. İşte bu nokta üzerinde düşünmeğe ve tetkike başladık. Dil Cemiyetimiz ve kompetanları bu mesele üzerinde derin tetkikler yaptılar ve oldukça düşüncemizi izaha yardımcı elemanlar buldular. Bu buluşlar bizi, temel buluşun izahına yardım vâdeder elemanlarla karşılaştırdı. Fakat panseyi alâkadar etmeksizin âdeta şekil ve kalıp halinde bir takım eklentilerden ibaret olan bu elemanları yeniden incelemek lâzım geldi.

Bu çalışma neticesinde, bütün konsonların ek olarak başlı başına birer anlayış ve hareket işaretleri olması lâzım geldiği kanaatine vardık. Bu varışımızı kendi kendimize izah için ilk baş vurduğumuz menba yine Türk dili camiası olmuştur.

Türk diline ait lûgat kitaplarını önümüze aldık. Bu kitaplardaki tam ve belli anlamlar ifade eden sözleri ve bu sözlerde ek olarak köke yapışmış konsonları birer birer gözönünde tutarak, bunların kökte yaptıkları mana nüanslarını etüt ettik.

İşte bu etüdümüz bizi aydınlığa götürmeğe başladı. Artık Türk dili câmit olmaktan kurtuluyordu. Bu sırada "*Dr. Phil. Orient. H. F. Kvergitch* „ in "*Psychologie de quelques éléments des langues turques* „ adlı basılmamış kıymetli bir eserini okuduk. Türk dilindeki süfikslerin gösterici manalarını bulmak için *Dr. Kvergitch*'in bu nazariyesini Türk Dil Kurumunun ekler hakkındaki geniş ve çok misalli çalışmaları sayesinde anlıyabildik ve istifade ettik.

" **Güneşdil teorisi** „ adını verdiğimiz bu notları sunarken ricamız şudur :

- 1 — *Tenkit ediniz;*
- 2 — *Reddediniz;*
- 3 — *Tadil ediniz;*
- 4 — *İkmal ediniz;*
- 5 — *Tavzih ediniz.*

Not: " Tavzih ediniz „ den maksadımız, müsbet veya menfi tavzihtir. Yani "*Bu olamaz* „ diyorsanız, niçin ? izah ediniz ve buna karşı teorileriniz varsa onunla mukabele ediniz. "*Olur* „ diyorsanız, niçin? bunu izah ediniz.

Türk Dilinde Kökler

Dil, psikolojik ve sosyolojik kanunlara bağlı olarak meydana gelmiştir.

Fikrî hayatın en ince teferruatı, haricî dünyadan gelen levhalar veya içimizde doğan ruhi cereyanlar şeklinde tezahur eder. İnsan bunları dil vasıtasıyla tesbit etmiye muvaffak olur.

Dil, haricî dünyayı temsil eden ve bize onu hatırlatan bir çok gösterici işaretleri, ince farklarla birbirinden ayırma çabalamasından ibarettir.

Dilin fonksiyonu, açlığı bildirmek, kuvveti göstermek, zevk hislerini ifade etmek ve bütün fena hislerden ve hayat tehlikesinden nefsi vikaye etmektir.

İnsan , benliğini, kendini saran harici âlemdeki objeleri tesbit fikrine eriştiği zaman anlamıştır.

İlk insanların her şeyin üstünde tanıdığı ve her şeyin üstünde tuttuğu ilk obje, **güneş** olmuştur; güneş, onlar için her şey idi. Güneşi tetkik ede ede onun vasıflarından ve hareketlerinden, maddî ve sonra ruhî, fikrî mefhumlara intikale başladılar. Ondan aldıkları başlıca mefhumlar şunlardır:

- 1 — Güneşin kendisi ;
- 2 — Güneşin saçtığı ışık, aydınlık, parlaklık ;
- 3 — Güneşin verdiği sıcaklık ;
- 4 — Ateş ;
- 5 — Yükseklik, büyüklük, çokluk, kuvvet, kudret, esas, sahip, Allah, efendi ;
- 6 — Hareket, imtidat, zaman, mesafe, hayat, gıda, büyüme, çoğalma ;
- 7 — Renk, su ;
- 8 — Yer, kara, toprak ;
- 9 — Ses, söz ;

İlk insanlar, bütün bu maddî ve fikrî

varlıkları, güneşe verdikleri isimle birbirine anlatırlardı.

Türk dilinin kökü olan bu isim: **a (ağ)** olmuştur.

Türk dilinde orijinal kök, vokale, konson gelerek teşekkül etmiştir. Bunu şu kısa formülle gösterelim: (V. + K.).

Türk dilinde mana ifade eden ilk vokal " a ,, dır; ilk konson " ğ ,, dir; " ğ' ,, " a ,, ya " a ,, lar gelmesiyle doğmuştur:

a , aa , aaa = ağ = a + ğ = . + ğ = ğ

Denilebilir ki, dilin bütün kökleri, bu ilk **ağ** köküne, insanların boğaz ve ağız cihazı tekâmül ettikçe söylemeye muktedir oldukları konsonların ve vokallerin ilâvesiyle, teşekkül etmiştir:

ağay, ağag, ağak, ağah... gibi

Bu kompoze sözlerin, yavaş yavaş, başlarındaki asıl kök (ağ), kendinden sonra gelen süfiks ile kaynaşarak :

ay , ag , ak , ah...

olmuştur.

Bu suretle ilk konuşma devrinin ilk konsonları, (ğ) ve bunun inkılâp ettiği (y) , (g) , (k) , (h) olmuştur.

Türkler, ilk tanıdıkları ve taptıkları güneşe ve yukarda söylediğimiz gibi ondan çıkardıkları maddî ve manevî bütün mefhumlara (ağ) dan başlayarak (ay), (ag), (ak), (ah) demişlerdir. Yani, esasa (güneşe) verdikleri ismi, maddî ve manevî mefhumlara da vermişlerdir.

İnsanlar, birbirlerine güneşi göstermek veya anlatmak için:

ağ, ay, ag, ak, ah

dedikleri gibi, meselâ parlaklığı, meselâ ateşi, meselâ suyu, meselâ toprağı, meselâ büyüklüğü.. v. s. yi anlatmak için dahi aynı sözleri kullanmışlardır.

Her obje ve her düşünüş için, o objelerin ve o düşünüşlerin aralarındaki farkları gösterecek farklı sözleri tesbit için insanlar, binlerce sene çalışmışlardır; bir dereceye kadar da muvaffak olmuşlardır.

İlk insanlar, aralarında türlü jestler yaparak anlaşmak devrinden, gayet basit ve mahdud bir kaç manalı söze jestlerini katarak anlaşma devrine geçmiş oluyorlar.

Dillerin bugünkü tekâmülünde bile insanlar, tam fikir ve maksatlarını anlatabil-

mek için sözlerine jestler katmaktadırlar. Düşünüş ve dilin mükemmeliyeti derecesinde jest azalır.

* * *

Dil, vokallerden ve konsonlardan kurulmuştur.

I — Vokaller : İnsanların kalın ve ince olmak üzere çıkarabildikleri sesler çoktur. Fakat bu seslerden dilimizde tesbit olunanlar (8) dir:

A — İ
E — Ğ
O — Ö
U — Ü

II — Konsonlar (21) dir; dört kategoriye ayırıyoruz :

- 1) ğ, y, g, k, h
- 2) v, f, m, b, p
- 3) d, t, r, l, n
- 4) s, z, c, ç, j, ş

* * *

Türk dilinde orijinal kökler, yukarıda işaret ettiğimiz gibi:

ağ, ay, ag, ak, ah
tır.

Bu orijinal kökler, görüldüğü gibi, vokallere konsonların birinci kategorisinin yapışmasıyla teşekkül etmiştir. Vokallere diğer (2, 3, 4 No. lu) kategorilerdeki konsonların yapışmasıyla teşekkül etmiş gibi görünen sözlerorijinde kök değillerdir, kompozedirler. Meselâ :

av = ağ + av = ağav'dır. Zamanla asıl kök sūfiksle kaynaşıyor, av kalıyor ve manaca da kökün yerine kaim oluyor .

ot : oğ + ot = oğot ot

ar : ağ + ar = ağar .. ar

as : ağ + as = ağas as

heceleride böyledir.

* * *

Türk dili orijininde, konsonla başlayan kök kelime yoktur. O şekilde görülen sözler, konsonun başındaki vokalin, zamanla düşmesiyle hasıl olmuştur. Meselâ: " ku (ses), kulak,, orijinde

ku = uk (ses) + uğ

dur.

Kökün „u” su düşmüş, „ğ” nin telaffuzu da büsbütün bırakılmış, „ku,, olmuştur. Fakat ukuma, ukumak sözlerinde kök tamam olarak kendini gösteriyor.

İşte bu hadisedendir ki, doğrudan doğruya (v. + k.) şeklinde olan orijin kökü karşısında, (k. + v) şeklinde kökün manasını ifade eden ve kök sanılan şekillere tesadüf olunur: uk — ku... gib Hakikatte kök, “uk,, tur; “ku,, kök değildir, mürekkep bir sözünbasit şekil almasından vücut bulmuştur.

Konuşulan bütün dillerde orijinal esas, dediğimiz gibidir. Fakat bu, zamanla unutulmuş, bırakılmıştır; ve “k.+v.,” şeklinde, asıl kök olan (v. + k.)nın tersinin de aynı manada bir kök olduğu zehabına düşülmüştür.

Şimdi, ana köklerden sonra kompoze şekilde basitleşerek kök şekline giren ve onun manasını alan kökler hakkında bir fikir edinmek için aşağıdaki tabloları gözden geçirelim:

Tablo : I

ağ + ağ = ağağ (ağa)	âğ
ağ + ay = ağay	ây
ağ + ag = ağag	âg
ağ + ak = ağak	âk
ağ + ah = ağah	âh
ağ + av = ağav	âv
ağ + af = ağaf	âf
ağ + am = ağam	âm
ağ + ab = ağab	âb
ağ + ap = ağap	âp
ağ + ad = ağad	âd
ağ + at = ağat	ât
ağ + ar = ağar	âr
ağ + al = ağal	âl
ağ + an = ağan	ân
ağ + as = ağas	âs
ağ + az = ağaz	âz
ağ + ac = ağac	âc
ağ + aç = ağaç	âç
ağ + aj = ağaj	âj
ağ + aş = ağaş	âş

Tablo : II

$1\check{g} + 1\check{g} = 1\check{g}1\check{g}$	$1\check{g}$
$1\check{g} + 1y = 1\check{g}1y$	$1y$
$1\check{g} + 1g = 1\check{g}1g$	$1g$
$1\check{g} + 1k = 1\check{g}1k$	$1k$
$1\check{g} + 1h = 1\check{g}1h$	$1h$
$1\check{g} + 1v = 1\check{g}1v$	$1v$
$1\check{g} + 1f = 1\check{g}1f$	$1f$
$1\check{g} + 1m = 1\check{g}1m$	$1m$
$1\check{g} + 1b = 1\check{g}1b$	$1b$
$1\check{g} + 1p = 1\check{g}1p$	$1p$
$1\check{g} + 1d = 1\check{g}1d$	$1d$
$1\check{g} + 1t = 1\check{g}1t$	$1t$
$1\check{g} + 1r = 1\check{g}1r$	$1r$
$1\check{g} + 1l = 1\check{g}1l$	$1l$
$1\check{g} + 1n = 1\check{g}1n$	$1n$
$1\check{g} + 1s = 1\check{g}1s$	$1s$
$1\check{g} + 1z = 1\check{g}1z$	$1z$
$1\check{g} + 1c = 1\check{g}1c$	$1c$
$1\check{g} + 1\check{c} = 1\check{g}1\check{c}$	$1\check{c}$
$1\check{g} + 1j = 1\check{g}1j$	$1j$
$1\check{g} + 1\check{s} = 1\check{g}1\check{s}$	$1\check{s}$

Tablo : III

eğ + eğ = egeğ	eğ
eğ + ey = egey	ey
eğ + eg = egeg	eg
eğ + ek = egek	ek
eğ + eh = egeh	eh
eğ + ev = egev	ev
eğ + ef = egef	ef
eğ + em = egem	em
eğ + eb = egeb	eb
eğ + ep = egep	ep
eğ + ed = eged	ed
eğ + et = eget	et
eğ + er = eger	er
eğ + el = egel	el
eğ + en = egen	en
eğ + es = eges	es
eğ + ez = egez	ez
eğ + ec = egec	ec
eğ + eç = egeç	eç
eğ + ej = egej	ej
eğ + eş = egeş	eş

Tablo : IV

iğ + iğ = iğig	iğ
iğ + iy = iğiy	iy
iğ + ig = iğig	ig
iğ + ik = iğik	ik
iğ + ih = iğih	ih
iğ + iv = iğiv	iv
iğ + if = iğif	if
iğ + im = iğim	im
iğ + ib = iğib	ib
iğ + ip = iğip	ip
iğ + id = iğid	id
iğ + it = iğit	it
iğ + ir = iğir	ir
iğ + il = iğil	il
iğ + in = iğin	in
iğ + is = iğis	is
iğ + iz = iğiz	iz
iğ + ic = iğic	ic
iğ + iç = iğic	iç
iğ + ij = iğij	ij
iğ + iş = iğiş	iş

Tablo : V

oğ + oğ = oğoğ	oğ
oğ + oy = oğoy	oy
oğ + og = oğog	og
oğ + ok = oğok	ok
oğ + oh = oğoh	oh
oğ + ov = oğov	ov
oğ + of = oğof	of
oğ + om = oğom	om
oğ + ob = oğob	ob
oğ + op = oğop	op
oğ + od = oğod	od
oğ + ot = oğot	ot
oğ + or = oğor	or
oğ + ol = oğol	ol
oğ + on = oğon	on
oğ + os = oğos	os
oğ + oz = oğoz	oz
oğ + oc = oğoc	oc
oğ + oç = oğoç	oç
oğ + oj = oğoj	oj
oğ + oş = oğoš	oš

Tablo : VI

öğ + öğ = öğög	ög
öğ + öy = öğöy	öy
öğ + ög = öğög	ög
öğ + ök = öğök	ök
öğ + öh = öğöh	öh

öğ + öv = öğöv	öv
öğ + öf = öğöf	öf
öğ + öm = öğöm	öm
öğ + öb = öğöb	öb
öğ + öp = öğöp	öp

öğ + öd = öğöd	öd
öğ + öt = öğöt	öt
öğ + ör = öğör	ör
öğ + öl = öğöl	öl
öğ + ön = öğön	ön

öğ + ös = öğös	ös
öğ + öz = öğöz	öz
öğ + ök = öğök	ök
öğ + öç = öğöch	öch
öğ + öj = öğöj	öj
öğ + öş = öğöş	öş

Tablo : VII

uğ + uğ = uğuğ	uğ
uğ + uy = uğuy	uy
uğ + ug = uğug	ug
uğ + uk = uğuk	uk
uğ + uh = uğuh	uh
uğ + uv = uğuv	uv
uğ + uf = uğuf	uf
uğ + um = uğum	um
uğ + ub = uğub	ub
uğ + up = uğup	up
uğ + ud = uğud	ud
uğ + ut = uğut	ut
uğ + ur = uğur	ur
uğ + ul = uğul	ul
uğ + un = uğun	un
uğ + us = uğus	us
uğ + uz = uğuz	uz
uğ + uc = uğuc	uc
uğ + uç = uğuç	uç
uğ + uj = uğuj	uj
uğ + uş = uğuş	uş

Tablo : VIII

$\ddot{u}\check{g} + \ddot{u}\check{g} = \ddot{u}\check{g}\ddot{u}\check{g}$	$\ddot{u}\check{g}$
$\ddot{u}\check{g} + \ddot{u}y = \ddot{u}\check{g}\ddot{u}y$	$\ddot{u}y$
$\ddot{u}\check{g} + \ddot{u}g = \ddot{u}\check{g}\ddot{u}g$	$\ddot{u}g$
$\ddot{u}\check{g} + \ddot{u}k = \ddot{u}\check{g}\ddot{u}k$	$\ddot{u}k$
$\ddot{u}\check{g} + \ddot{u}h = \ddot{u}\check{g}\ddot{u}h$	$\ddot{u}h$
$\ddot{u}\check{g} + \ddot{u}v = \ddot{u}\check{g}\ddot{u}v$	$\ddot{u}v$
$\ddot{u}\check{g} + \ddot{u}f = \ddot{u}\check{g}\ddot{u}f$	$\ddot{u}f$
$\ddot{u}\check{g} + \ddot{u}m = \ddot{u}\check{g}\ddot{u}m$	$\ddot{u}m$
$\ddot{u}\check{g} + \ddot{u}b = \ddot{u}\check{g}\ddot{u}b$	$\ddot{u}b$
$\ddot{u}\check{g} + \ddot{u}p = \ddot{u}\check{g}\ddot{u}p$	$\ddot{u}p$
$\ddot{u}\check{g} + \ddot{u}d = \ddot{u}\check{g}\ddot{u}d$	$\ddot{u}d$
$\ddot{u}\check{g} + \ddot{u}t = \ddot{u}\check{g}\ddot{u}t$	$\ddot{u}t$
$\ddot{u}\check{g} + \ddot{u}r = \ddot{u}\check{g}\ddot{u}r$	$\ddot{u}r$
$\ddot{u}\check{g} + \ddot{u}l = \ddot{u}\check{g}\ddot{u}l$	$\ddot{u}l$
$\ddot{u}\check{g} + \ddot{u}n = \ddot{u}\check{g}\ddot{u}n$	$\ddot{u}n$
$\ddot{u}\check{g} + \ddot{u}s = \ddot{u}\check{g}\ddot{u}s$	$\ddot{u}s$
$\ddot{u}\check{g} + \ddot{u}z = \ddot{u}\check{g}\ddot{u}z$	$\ddot{u}z$
$\ddot{u}\check{g} + \ddot{u}c = \ddot{u}\check{g}\ddot{u}c$	$\ddot{u}c$
$\ddot{u}\check{g} + \ddot{u}\check{c} = \ddot{u}\check{g}\ddot{u}\check{c}$	$\ddot{u}\check{c}$
$\ddot{u}\check{g} + \ddot{u}j = \ddot{u}\check{g}\ddot{u}j$	$\ddot{u}j$
$\ddot{u}\check{g} + \ddot{u}\check{s} = \ddot{u}\check{g}\ddot{u}\check{s}$	$\ddot{u}\check{s}$

Vokalleri değiştirerek konsonların yalnız birinci kategorisiyle yaptığımız sekiz tablodan kompoze yolu ile çıkan köklere dair (1 A.) Not Tablosu ile, monosilâp sözleri gösteren (1 B.) Not tablosunu aşağıya koyuyoruz :

Not Tablosu: (1 A.)

İlk kök I dir: (a ğ)

1)	21 kompoze kök: (4 Kt.)	— (a + .) *
2)		— (ı +)
3)		— (e + .)
4)		— (i +)
5)		— (o + .)
6)		— (ö +)
7)		— (u + .)
8)	„	— (ü + .)

Not Tablosu : (1 B.)

1)	20 (monosilâp söz).	(y + a + .)	} I
2)		(g + a +)	
3)		(k + a +)	
4)	„ „	(h + a + .)	

* (+ .) daki sıfır konsonlarıdır.

5)	20	(monosilâp söz).	(y + ı + .)	} II
6)		„	(g + ı + .)	
7)	„	„	(k + ı + .)	
8)	„		(h + ı + .)	
-

9)	20	(monosilâp söz).	(y + e + .)	} III
10)			(g + e + .)	
11)	„		(k + e + .)	
12)			(h + e + .)	
-

13)	20	(monosilâp söz).	(y + i + .)	} IV
14)	„		(g + i + .)	
15)			(k + i + .)	
16)	„		(h + i + .)	
-

17)	20	(monosilâp söz).	(y + o + .)	} V
18)			(g + o + .)	
19)	„		(k + o + .)	
20)	„	„	(h + o + .)	
-

21)	20	(monosilâp söz).	(y + ö + .)	} VI
22)	„	„	(g + ö + .)	
23)		„	(k + ö + .)	
24)	„		(h + ö + .)	
-

25)	20 (monosilâp söz).	(y + u + .)	} VII
26)	„	(g + u + .)	
27)	„	(k + u + .)	
28)		(h + u + .)	

29)	20 (monosilâp söz).	(y + ü + .)	} VIII
30)		(g + ü + .)	
31)	„	(k + ü + .)	
32)		(h + ü + .)	

Hatıra: Aynı tabloları konsonların (2, 3, 4) üncü kategorileriyle de düşündükten sonra yapılacak tetkikten şu neticeler çıkar:

1 — Ana kök dediğimiz (ağ), vokal-lerin tekemmülü ile - 8 - tip teşkil ediyor. 8 (+ ğ) yani:

Ağ, ığ, eğ, iğ, oğ, öğ, uğ, üğ

2 — Kompoze yolu ile teşekkül eden köklerin sayısı 168 oluyor. $(8 = V.) \times (21 = K.) = 168$

3 — İkinci maddedeki köklere bir silâp ilâvesiyle dilimizde teşekkül edebilecek iki silâplı sözlerin adedi 3,528 olabilir.

<u>kök</u>	<u>silâp</u>		
(V. + K.)	+ (V. + K.)		
<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 50%; padding: 5px; vertical-align: top;"> V. = 8 K. = 21 </td> <td style="width: 50%; padding: 5px; vertical-align: top; border-left: 1px solid black;"> Kök 168 </td> </tr> </table>		V. = 8 K. = 21	Kök 168
V. = 8 K. = 21	Kök 168		

Kök ve silâptaki (V.) leri bir tutuyoruz. Onun için adet üzerinde tesiri olmayacaktır. Binaenaleyh

$$\underline{168 \times 21 = 3,528.}$$

Hatıra: Kök sonundaki (vokal) ile silâp başındaki (vokal) gayrimüsavi tasavvur edildiği takdirde, teşekkül edecek olan kelime adedinin ne kadar çok olacağı düşünülebilir.

4 — Kökün başındaki (vokal)ler düşerek (konson)larla başlayan monosilâp sözlerin adedi 3360 olabiliyor;

“ Başta, K. = 20 (çünkü - ğ - başta bulunmıyor; (r) yi alıyoruz.)

$$K. + V. + K. : 20 \times 8 \times 21 = 3360 ,,$$

5 — Köklere ana kök olan (ağ) gelmekle vücut bulan “ Ters kökler „ :

$$\begin{array}{c} V. + K. + V. + Ğ \\ \hline . + K. + V. + . \end{array}$$

- 26 -

Ş Baştaki (V) düşüyor, sondaki (ğ)
telâffuz edilmiyor :

$V. + K. = K. + V.$ oluyor.

Ters köklerin sayısı :

160 olabilir.

(Konsonlardan başta okunamıyan (ğ)
yi bırakıyoruz)

Türk Dilinde Ekler

I. — Türk dilinde (vokal) ler ek olmaz. Ek gibi görünen (vokal)ler ana kök olan (v. + ğ) nin ek olması ve (ğ) nin okunmadan düşmesi demektir. Örnekler :

arta = artağ
tepe = tepeğ
kaya = kayağ
anı = anığ
güdü = güdüğ
batı = batığ
yüce = yüceğ
acı = acığ
duru = duruğ
arı = arığ
katı = katığ

— 28 —

**II — İsim veya sıfat yapan (söz türeten)
ek sesler (16) dır :**

A) İsim şekilleri:

1 — (v. + p - b):

yalap, çalap, dolap, yelep.

2 — (v. + ç - c):

**Amaç, anaç, topaç, tıkaç, gereç,
konaç, çekiç, avuç.**

3 — (v. + t - d):

**öğet, donat, tokat, basat, büket,
yönet.**

4 — (v. + f):

Kuraf, eğef, yalaf, yulaf.

5 — (v. + ğ):

Sorağ, sınağ, kaçag.

İhtar : “ ğ „ ile biten sözlerde, «ğ» nin yerine ya “v„ ve yahut «k» konulmalıdır; «g» ile biten sözler için de aynı mülâhaza gözönünde tutulmalıdır; “f„ nin kalacağı sözler de vardır.

6 — (v. + h):

Sabah, harah.

- 7 — (v. + k) :
Anak, köçek, dilek, orak, ölçek,
konak, durak, başak, konuk, açık.
- 8 — (v. + l) :
Kural, çatal, ağıl, çakıl, davul, gö-
nül, çapul.
- 9 — (v. + m) :
Tutam, atım, dilim, takım, alım, sa-
tım, bakım, sürüm.
- 10 — (v. + n) :
Saman, çimen, özen, düzen, seren
- 11 — (v. + r) :
Tomar, damar, keser, semer, şamar
çadır, onur, bakır, çukur, sınır.
- 12 — (v. + s) :
Göğüs, ulus, uras.
- 13 — (v. + ş) :
Savaş, güleş, üleş, salaş, güneş, di-
kiş, atış, bakış, barış.
- 14 — (v. + v) :
Sınav, saylav, söylev, sulav, ırgav.
- 15 — (v. + y) :
Kurultay, altay, kartay.

16 — (v. + z) :

Gündüz, boğaz, minez, talaz.

B) Sıfat şekilleri :

1 — (v. + p-b) :

Ap — Apaydın (çokluk ve muba-
lağa ifade eder)

2 — (v. + ç-c) :

Güleç, olgaç, inaç, dinç, gülünç.

3 — (v. + t-d) :

Bayat, onat, ezit, yaşıt.

4 — (v. + f) :

Kof.

5 — (v. + ğ) :

Arığ, katığ.

6 — (v. + h) :

Ulah.

7 — (v. + k) :

Kaçak, kıyak, soyak, topak, açık
tutuk, düşük.

8 — (v. + l) :

Çaral, tükel, emül, kızıl, tırıl, ye-
şil, içkil.

9 — (v. + m) :

Bilem, kösem.

10 — (v. + n) :

Yaman, yavan, bütün, çetin, kalın
astın, açan.

11 — (v. + r) :

Anar, yazar, alır.

12 — (v. + s) :

Ayas.

13 — (v. + ş) :

Yavaş, geniş, sırtış, öğüş.

14 — (v. + v) :

Bütev, yırav, yayav, verev.

15 — (v. + y) :

Güney, güzey.

16 — (v. + z) :

Gövez, uyaz, ölez, ikiz, üçüz, semiz,
ucuz.

Hatıra :

1 — Sesin esası olan (vokal) 8 olduğuna
göre Türk dilinde ek sesler ($8 \times 16 = 128$)
şekil alır.

2 — Esas kökler 168 olduğuna göre Türk dilinde, iki silâplı veya bir silâplı: $168 \times 128 = 21,504$ söz olabilir.

Eklerin rolleri: Objeler veya düşünceler, süjeye nazaran, yakın, uzak başka başka sahalarda bulunabilirler. Her saha ayrı bir sada (V. + K.) ile anılır.

Vokaller uzak, yakın istikametlere konsonları tahrik eder:

a, e, ı, i = yakın;

o, u, ö, ü = uzak, büyük sahayı ihtiva eder.

1) m: En yakın sahayı, mülkiyeti, ve taayyün sahasını gösterir.

p — b;

v — f;

ğ — y de bu sahadadır.

2) n: Mahdut sahayı gösterir; “ m „ nin sahasına bitişik olan sahadaki objeleri ve düşünceleri gösterir. Her hangi bir sahada bulunan obje veya düşünceyi “ m „ sahasına yaklaştırır. Umumiyetle her hangi bir sahada bulunanları merkez olan süjeye yaklaştırır veyahut o şeyle-

rin süje ile münasebetlerini ve o andaki zamanı gösterir. Süjenin mülkiyetini işaret eder.

3) s : Oldukça geniş bir sahayı, bu sahada bulunan " obje " veya " panse " nin yerini, süje ile bu panse ve objenin münasebetini gösterir.

z : (" s ,, den çıkmıştır) :
İçine çok obje veya panse alan, " s ,, den farklıca, - " s ,, yi de içine alan - büyük saha.

ş : " s ,, kategorisindendir : " s ,, den farklı, dar saha, mütemadiyen değişir; faili kaldırır, beraberlik, umumiyet, şümül gösterir.

ç : (ç, c), m ile yerini değiştirebilir. Muayyen, mahdut bir saha içinde genişlik, şümül gösterir. (Haricî dünya olmaksızın, iç mefhumu ve fikri yoktur.)

c, j : İdem.

4) l : Uzak, büyük, müteaddit, belli olmıyan, tesbiti kabıl olmıyan, gayri şahsî, belli bir sahaya bağlı değil, her sahada bulunur, her şey, en-

ginlik, şümül, doluluk anlamlarını gösterir ; ve bu şümül içinde her obje ve düşünceyi vasıflandırır.

5) t - d : Umumiyetle yapıcılık, yaptırıcılık, yapılmış olmaklık.
Bu anlamlarda katiyetle bir saha tesbit ve tayin eder.

6) k : Her türlü " obje „ ve düşünceyi tamamlar, manayı tayin eder. Her türlü düşünceye hareket ve faaliyet verir. Rolü oldukça şamildir. Dilde genel âmil rolünü oynar.

g, h : " k „ rolünü yapar.

7) r : Yakın, muayyen, kat'i bir sahay ve o sahadaki hareketi gösterir. Fark ve temyize yarar. İstenilen şeyin olduğunu ifade eder.

Not : 1 — Türkçede fiil denilen ve hareket ifade eden sözlerin teşkilinde, diğer sözlerin teşkilinden ayrı, başkaca bir hususiyet yoktur. Şema olarak alınmış olan " mek, mak „ , em + ek = emek ; am + ak = amak sözlerinden başka bir şey değildir.

Bu söz, hakikaten, “yapmak, istemek, etmek, kuvvet sarfetmek, işlemek, anlamlarına gelir.

Sözün kökü “em „ dir. Hareket ve faaliyet “ em „ dedir. Bu hareket ve faaliyeti tesbit ve ifade eden “ k „ dir.

Not: 2 — Şimdiye kadar ek olarak kullanıldığını gördüğümüz “bak, baka, ban, bar, bız, büz, aca, çak, açak, çım, lağan, mer, arı, rak, paze, sar, cik, acak, cel, ıntı, ılı, ra, rak, ram, sak, sal, sam, anta... v. s. „ gibi şekiller, Türk dili kök ve eklerinin hakiki orijinleri ve Türk sözlerinin teşkilindeki tabii ve lojik kanun unutulduktan sonra ortaya atılmış kalıplardır. Bunlar incelenince, hepsinin mürekkep birer söz olduğu meydana çıkar. Bu kalıpların alınışında hâkim olan ilmi bir usul olmayıp, bozulmuş kelimelerde teker-rürlerinin aynı manaya geldiklerinin sezilmesidir. Dilimizin ıslahı sırasında bu gibi bellennesi güç bir alay yapma sözleri bir tarafa bırakmak lâzımdır. Mürekkep ekler teşkili ancak bir usul dahilinde ve işi, anlayışı, belleyişi kolaylaştıracak tarzda olmak gerektir.

Türk Dilinin Genişliği

Bu genişlik Türk dilinin orijinindeki hususiyetten ileri gelmiştir. Şöyleki :

A — Türk dilinde aynı bir “obje,,yi veya aynı bir “düşünce,,yi gösterebilen türlü söyleniş ve şekilde çok kök vardır. Burada şunu bilmeliyiz ki, bu, herhangi bir anlam için, ayırtsız olarak herhangi bir kök gelişigüzel kullanılır demek değildir. Bir de, aynı “obje,,-yi veya aynı “düşünce,, yi anlatabilen türlü kökler, o“ obje „ veya “düşünce,, nin ayırtlı bir halini, vasfını nüanslandırır. Bu, primitif devirdé olmasa bile, sonradan böyle olmuştur.

B — Anlatmak istediğimizi ikinci bir yönden aydınlatalım. Türkçede, aynı bir

**“kök,, , materyel veya abstre, türlü anlam-
lara gelir.**

§ Bu meseleyi nasıl aydınlatmalı? Ve bir söz karşısında, kökün hangi anlamı üzerinde durmalı? Bunun için, sözün bütün türeme şekillerini ve onun bulunduğu cümledeki yerini dikkatle göz önünde tutarak incelemek lâzımdır. Bundan başka kesin bir metod yoktur.

§ Aynı bir “obje,,yi veya bir “düşünce,,yi türlü köklerin anlatabilir olması nasıl yol almıştır? Bunun için Türk dili köklerinin orjinine gitmek ve, Türk dilinin kuruluşundaki natürel ve lojik kanunu bulmak lâzımdır. Bunda Türk jensisini iyice kavramak şarttır.

§ 1) — Türk dilinin ana kökü ve onun doğurduğu esas kökler vardır. O köklerden zamanla bir silâplı ve çok silâplı sözler türemiştir. Bunların fonksiyonları, materyel ve abstre anlamaları nüanslandırarak berkitmek olmuştur. Bununla beraber en modern sözlerin anlamları, orijinal ana ve esas köklerin anlamını içlerinde saklamaktadırlar Türk sözlerinin noblesi de bundadır.

2) — Türk köklerinin geniş ve kapsal kapasitelerinden dolayı aynı bir “ide,yi anlatmak için başka şekillerde görünen dil elemanlarından, başka başka şekil ve söyleyişte kelimeler türemiştir. Bu, Türk dilinin ne kadar geniş ve riş olduğunu göstermektedir.

Morfoloji

1) Türk dilinin etimolojisi anlaşıldıktan sonra, morfoloji bakımından tetkiki kolaylaşır.

Türkçe sözler ya :

A — Köklere ekler gelerek teşekkül etmiştir (basit sözler) ;

Veya :

B — İki, veya üç sözün birleşmesiyle olmuştur (mürekkep sözler).

2) Mürekkep sözlerde, hemen daima birinci veya ortadaki söz, (kök) olan sözdür.

3) Mürekkep sözlerde başa gelen kök sözün ekseriya vokali düşer; sözün konsonu sade bir prefiks şeklinde bulunur.

4) Türkçe sözler etimoloji bakımından şu sıra üzere teşekkül eder: (v. + k. + v. + k. + v. + k....); fakat fonetik kanun

— 40 —

ıcabı olarak kelime büyüdükçe, baştaki vokal düşebilir; kelime içinde de ekseriya konsondan sonra onu sadalandıracak vokal gelirse, konsondan evvelki vokal düşer. Bu suretle iki konson yanyana bulunmuş olur.

5) Türkçe sözlerin etimolojisinde aynı cinsten iki konson yanyana bulunmaz

Bu şekilde görülen konsonlardan birincisi bir uzatma sözünün, morfoloji icabı, yerini tutmak üzere, ondan sonraki konsonun tekrerrüdür :

Belli = beğeli dir;
l = ğe

Not:

- A) Vokallerin vazifeleri, uzak ve yakın mesafe ve hareketleri göstermektir; asıl manayı tespit eden konsonlardır.
- B) Şekil olarak (8 Vokal $\times$ 21 Konson) 168 kök vardır. Ancak :
- C) Kökler orijin ve etimoloji bakımından (7) kategoriye ayrılabilir :

- I. — V. + ğ (g, y, k, h)
II. — V. + b (p, f, m, v)

- III. — V. + c (j, ç, ş, s, z)
 IV. — V. + d (t)
 V. — V. + n
 VI. — V. + r
 VII. — V. + l

Bu kategorilerin tetkikinden şu netice çıkar :

- 1) Birinci kategoride görülen harfler, bir takım nüanslar yapmakla beraber, hemen hepsi aynı rolü ifa eder.
 II inci, III üncü, IV üncü kategorilerde de aynı hal vâkidir.
- 2) Kök halinde (7) kategori, ve, hattâ (168) şekildeki kökler, evvelâ, müştereken orijindeki (9) manayı ihtiva ederler. Bu manalar şunlardır :
 - 1 — Güneşin kendisi ;
 - 2 — Güneşin saçtığı ışıık, aydınlık, parlaklık ;
 - 3 — Güneşin verdiği sıcaklık ;
 - 4 — Ateş ;
 - 5 — Yükseklik, büyüklük, çokluk, kuvvet, kudret, esas, sahip, Allah, efendi ;

6 — Hareket, imtidat, zaman, mesafe,
hayat, gıda, büyüme, çoğalma ;

7 — Renk, su ;

8 — Yer, kara, toprak ;

9 — Ses, söz

Manaların nüanslanması, materiyel, kon-
kre ve abstre anlamların çoğalıp şümullen-
mesi, köklere gelen eklerin ilâve ettikleri
anlamlarla taayyün eder.

* * *

Bu notları bir kaç örnekle izah edelim:

Ağ = yükseklik (5 inci mana, not, C 2)

+ ım = ağıım = irtika, yükselme (“ağ,, ,
obje veya süjenin mefhumunun
kendisi; buna hareket veren “ım,,
dır.)

Ak = hareket (6 ncı mana, not, C 2)

+ ım = akım = cereyan (“ak,, , obje
veya süje, ona hareket veren “ın,,)

Ap = büyük (5 inci mana, not, C 2)

+ ağ = apağ = apa = cet (“ ap,, , kö-
kündeki büyüklük manasını, süjede
aydınlatıp tespit eden “ğ,, konso-
nudur.); “ apa,, = mabut, put ma-
nasına da gelir (Radlof).

Ar = imtidat (6 ıncı mana, not, C 2)
+ ağ = arağ = ara = mesafe (izahı
evvelki gibi)

Ir = imtidat (6 ıncı mana, not, C 2)
+ ak = irak = uzak

Is = ateş (4 üncü mana, not, C 2)
+ ıg = ısıg = ısı = sıcak, hâr

İl = kudret (5 inci mana, not, C 2)
+ ik = ilik = melik, kral

İr = kudret (5 inci mana, not, C 2)
+ ez = irez = şecaatli (“ ir „ i yani
kuvvet ve kudreti meydana çıkaran “ z „
konsonudur. Bu tecelliyi sūjeye yaklaştıran “ e „
vokalidir).

Öz = ışıık (2 inci mana, not, C 2)
+ en = özen = dikkat (ışıgı, sūjenin
bitişiginde harekete getiren “ n „
konsonudur).

Ur = hareket (6 ıncı mana, not, C 2)
+ uş = uruş = harp, mücadele (“ ur „
fiilini kendi muhitinden çıkarıp gös-
teren ve sūjenin dışında müşterek

bir mıntıkada harekete getiren “ş,,
konsonudur.

Ut = ateş, hararet (4 üncü ve 3 üncü mana-
lar, not, C 2)

+ an = utan = hicap (“ ut „ u, süjenin
bitişiginde belirten “ n „ konso-
nudur).

Ûr = büyüklük, çokluk (5 inci mana, not, C 2)

+ em = ürem = faiz, çoğalma (“ ür „
anlamını obje veya süjede hare-
kete getiren, “ m „ konsonudur).

Kapu: kelime mürekkeptir :

k + apuğ

uk = . k = büyük, kudret, hâkim (5 inci
mana, not, C 2)

+ ap = ışık (2 inci mana, not, C 2)

+ uğ = ışığın geldiği yer

ap + u . = apu

kapu = ışığın geldiği yeri tutan, ora-
ya hâkim olan.

Akıl = ak = kudret, hâkimiyet (5 inci ma-
na, not, C 2)

+ ıl = herşey, bütün harici ve dahili
âlem, şümül.

akıl = herşeye hâkim olan

Orijinal köklerin genişlemiş mefhumları

I — V. + ğ (g, y, k, h) = Aile, akşam, alev, atmak, anlamak, ateş, ayak, ayırmak, baba, bağ, bağırmaq, bina etmek, bir yıldızın kursu, bitirilmiş olmak, büyük, büyüklük, çehre, çinko, dağ, deniz, doğruluk, dolu olmak, efendi, el, elbise, eski, eyilik, ezmek, feryad etmek, fışkırmak, geniş, gök, görmek, götürmek, göz yaşı, gün, güneş, hakikat, halat, hararet, hayat, hayvan, hiddet, hiddetli olmak, himaye etmek, hizmet, idare etmek, istikamet, iş, işletmek, kalabalık, kalın, kalın bir şey, kapatmak, kapu, kazmak, kızarmak, kurşun, kuvvet,

— 46 —

kuyu, liyakat, lûtuf, lûtufkârlık, nefî, nehir, nida, noksan, parlamak, resim, sabah, sahip, sanat, servet, sevkedici, sıhhat, söz, su, sürü, şekil, şişman, taganni etmek, tasavvur, temellük, tesahüb, tesis etmek, tevessü etmek, tutuşturmak, urmak, ücret, ülûhiyet, yağmur, yağ sürülmüş, yakmak, yapmak, yaratıcı, yaşamak, yemek yemek, yerleşmek, yığın, yükselmek, yürüme, zekâ, zıya.

II — v. + b (p, f, m, v) = Büyük, çağırmaq, deniz, düzeltilmiş, eğilmek, ehemmiyetli şahıs, eşik, ev, halat, himaye etmek, ince, iplik, kırılmış şey, kıvrımlar, kullanılmış, kuşun tepeliği, mebzulen bulunmak, oda, oğulmuş mahal, su, şişmanlık, şualanma, tazimkâr unvan, toz, yağmur, yayla, yeni yuvarlaklaşmış şey, zürriyet.

III — v. + c (j, ç, ş, s, z) = Açık yer, açılan yer, ağız, (ak) taki manalar, ateş, ayrılmak, boş, büyü, çağırmaq, çıkmak, delik, deniz, doğurmak, efendi, gök, göz-

yaşları, güzellik, hububat ambarı, ısırmak, ilk, ilim, işitmek, kaide, kapı, kırmızılık, kızartmak, koku, nefes, pişirmek, ruh, sahip, sanat, serbest, serinlik, sıcaklık, su, şekil, tasavvur, tecerrüd, toz haline komak, vahşi, yakmak, yardım, yatak, zekâ, zıya.

IV — v. + d (t) = Akıllılık, aşınma, atmak, ayırmak, baba, bir şeyi kontrol ederek ona nezaret etmek, büyük, delik, efendi, el, evvel, feryad, geçilen yer, gürültü, hararet, hayat, hilkat, himaye etmek, ısıtmak, işitmek, kâhin, kanat, kenar, kovmak, kudret, kullanma, kuvvet, nehir, nida, oda, ot, oyuk mahal, papas, parlamak, sahip, sevketmek, sihirbaz, söz, su, tesis etmek, urmak, uymak, valide, yağmur, yakmak, yapmak, yardım, yatak, yayılmak, yol, yüksek mevkide olan şahsiyet, zaman geçmek, zekâ, zıya.

V — v. + n = Adam, av, azlık, birlik, büyük, efendi, esnasında, gıtmek, gök, göz, içinde, ilk, inlemek, istimdad, iş, işitmek, kadar, mahal, meyil, mükem-

mel, oğul. saadet, sada, üstünde, vahdet, vazife, yüksek, zaman.

VI — v. + r = Adam, aile, akış, ateş, ayır, mak, bağırmaq, beyaz, büyük, çekilip-gıtme, dağıtmak, demir, doğurmak dua etmek, düğme, erkek, gece, gün, güzel, hararet, hasad, hayat, hendek, ikmal olunmuş, ilkbahar, imtidatlı, insan, ivicac, kabîle, kahraman, kalabalık, karanlık, kavim, mayi, nehir, nida, oğul, parlaklık, rabıta, sabah, saf olmak, seyahat etmek, soğuk, söz, su, sürü, takip etmek, taravet, temiz, tesis etmek, tomurcuk, tulû, türkû, vermek, yakmak, yar, yıkmak, yürümek, zaman, ziraat etmek, zıya, zürriyet.

VII — v. + l = Aldatmak, alıkomak, alıp kaldırmak, ateş, bağlamak, beyaz, büyük, çitle muhat arsa, değiştirmek, deniz, dolu, düşman, feryad, getirmek, göl, gün, hâkim, halk, hararet, himaye, ihata etmek, ittifak, kanal, kütle, millet, muhafaza, muhterem, orman, rütubet, rüzgâr, sabah, sada, söz, şehir, tulû, yabancı, yabani, yakalamak, yüksek, zaman, zıya, zürriyet.

Hulâsa

İnsan, benliğini, kendini saran harici âlemdeki objeleri tesbit fikrine eriştiği zaman anlamıştır.

İlk insanlar için ilk tanılan obje güneş olmuştur. İlk insanlar, maddî ve abstre mefhumları, güneşi tetkik ede ede bulmuşlar ve bütün bu mefhumları, ona isnad ederek ifade etmişlerdir. İlk insanların bu yönden tesbit edebildikleri evvelâ maddî ve çok sonra abstre manaların başlıcaları şunlardır:

- 1 — Güneşin kendisi ;
- 2 — Güneşin saçtığı ışık, aydınlık, parlaklık ;
- 3 — Güneşin verdiği sıcaklık ;

. — 50 —

- 4 — Ateş ;
- 5 — Yükseklik, büyüklük, çokluk, kuvvet, kudret, esas, sahip, Allah, efendi ;
- 6 — Hareket, imtidat, zaman, mesafe, hayat, gıda, büyüme, çoğalma ;
- 7 -- Renk, su ;
- 8 — Yer, kara, toprak ;
- 9 — Ses, söz

İlk insanlar, bütün bu materiyel ve abstre varlıkları güneşe ilk ve son verdikleri isimle birbirine anlatırlardı.

Türk dilinde, güneşe ve güneşten alınan yukarda saydığımız mefhumlara verilmiş olan ilk ana isim A dan başlayarak:

A + A,

A + A + A,

A + A + A + A = Ağ olmuştur.

O halde ilk ana kök (ağ) dır. Bu kök, hem güneşin hem ondan anlaşılan mefhumların müstereken adı olarak kullanılmıştır.

İnsanın boğazı, gırtlığı, ağzı, dili, diş ve dudakları insanlığa lâayık bir şekil aldıkça, bu (a) vokali bir çok söyleyiş

şekli bulmuştur. Bugünkü Türkçemizde biz bunları sekiz vokal olarak tesbit etmiş buluyoruz.

Bu sekiz vokal önüne bir okunmaz (ğ) getirdiğimiz zaman hasıl olan sekiz tip kök, aynen ilk ana kök olan (ağ) mahiyetindedir.

Bunların arasında hiç fark yoktur denilemez. Çünkü vokaller yakınlık ve uzaklık gösterir. Fakat daima ana kökün yakınında ve uzağında mevcudiyetini değiştirmez.

İlk insanların ilk devrinde bu okunmaz ğ: y, k, g, b, v, m, b, p, f olmuştur. Bunlar dahi Türk dilinde esas kökler olarak kabul olunur. Bu dilin mucidi olan Türkün düşünce kuvveti yükseldikçe kendisini saran harici âlemin muhtelif tabakalarındaki yakın, uzak objeleri birbirinden ayırt etmek için çabalamış ve bunun neticesinde boğazından sonra dilini, dişini, dudağını kullanabilecek hale geldikçe S, R, T-D, N, L... gibi türlü kategorilerden, konsonlara türlü vokalleri yardımcı kılarak kökler yaratmıştır. Bütün bu kökler-ki bugün türkçemizde en vazıhları tesbit olunmuştur 168 dir. Bu 168 kök hep beraber bir defa güneşin adı olmuştur. Sonra, güneşten alınmış olan ilkin anlam-

ların da adı olmuştur. Bu gün her hangi bir Türk dili lûgatı açınız, orada bu dediğimizin hakikat olduğuna şahit olan namütenahi sözlerle karşılaşacaksınız.

Şimdiye kadar olan ifademizden çıkan da şudur:

Bir çok şekilde ve tipte öz sözler, ayırtmaz aynı obje veya süjeleri müştereken ifade etmiştir.

Bunu başka türlü ifade edelim :

Aynı obje veya düşünce, bir çok tipte köklerle ifade olunmuştur.

İşte Türk dilinin etimolojik safhası budur.

Tabii, Türk dili bu ilklkte kalmamıştır: düşünüş, binbir müşahede ve tecrübe ve bir de sosyal hayatın icbarıyla dil ikinci tekemmül devrine geçmiştir. Bu devirde artık en büyük tanıdığı güneşi yerinde bırakmış, gözünü ve aklını güneşten aldığı ışıkla kâinata teşmil etmiştir. Bu şümul devresinde, ana kökü ve esas kökleri göz önünde bulundurmakla beraber, artık şuurunu gördükleri üzerinde hâkim kılmağa başlamış,

yani **kendisini**, taptığı güneşin yerine koymuştur. Bu kadar değil, kendisinden maada tesbit ettiği her objeyi de güneşin yerine koymuştur. İşte ancak bu geniş düşünce ve hareket kabiliyeti sayesinde ki dil denen varlık vücut bulmuştur. Dil, düşüncenin yanında yer almış, tabii, lojik bir varlıktır. Esas âmil, düşüncedir. Bu, asla unutulmamalıdır.

* * *

Bu hakikatı olduğu gibi tanıdıktan sonra şu izahlar kolayca anlaşılır :

1 — Türk dilinde ana ve esas kök şekli (V. + K.) dır : “ağ ak, ah, ay, ab...” Bunlar güneş ve güneşten aldığımız mefhumların ifadesidir.

2 — “Ka, ha, ya, ba...”, aynı mefhumun ifadesi gibi alınmıştır. Hakikatta doğru olmayan bu şekiller, esas kök yerine kalm olmuştur. Derhal söylemeliyiz ki bunlar şu mürekkep sözlerin basitleşmiş şekilleridir :

ağ + ak + ağ = kağ

ağ + ah + ağ = hağ

Yumuşak (g) ler düşünce “ka, ha...”, kahyor.

3 — “ Kap, hap, maç, yat ...” gibi monosilâp Türk sözleri de, daima, etimolojisinde mürekkep olan ilk Türk sözünün morfolojik şeklidir. Bu sözleri etimolojilerine irca edelim.

ak + ap = akap = kap (kökün vokali düşmüştür)

ah + ap = ahap = hap (kökün a'sı düşmüştür)

ağ + am + aç = maç (burada kökün kendisi düşmüştür; onun yerine geçen hecenin vokali de düşüyor, maç oluyor)

ay + at = ayat = yat (kökün vokali düşmüş, yat olmuştur.)

Bu küçük izahtan anlaşılmak ve üzerinde durulmak lâzımdır ki, “ yap yak, yat ...” gibi sözler asla kök değildirler. Etimoloji ilminin emri budur. Amma bunlar birer şekildir, bu şekli izah eden morfolojidir.

Bu söz şekli üzerinde evvelâ hakimiyeti gösteren etimoloji ilmi olmuştur. Morfoloji ilmi, etimolojiyi gücendirmeksizin bu aslı alıyor ve onu, etimolojinin de hoşuna gidecek şekillere sokuyor. Etimoloji bunu beğeniyor, çünkü, en nihayet, gerek etimo-

loji, gerek morfoloji, o dili yaratan insanın tabii ve lojik seyrinin tatbikatına hizmet etmekten başka bir şey yapmıyor.

Morfoloji, etimolojiyi şekilden şekile koyuyorsa, bu, tesadüfî bir şey değildir. Bu da ayrıca, müstakil bir ilmin icabıdır. O ilim, fonetik ilmidir. Fonetik ilmi, etimoloji ve morfolojiyi gözönünde tutmakla beraber, kelimeleri kulağa hoş, gelecekyolda, tam ve toplu manasına getirmeğe hizmet eden bir ilimdir. Bu ilim şuna dikkat eder:

Kelimenin ifade etmek istediği mefhumu kısa, toplu, kaynaşmış bir şekil ve ahenkte tezahür ettirmek.

Fonetik ilmi aşağıdaki rolü yapar: Orijinal sözleri bir defa morfolojiye verir, ondan çıktıktan sonra da onları kontrol eder, lüzum görürse morfolojik sözler üzerinde tadiller yapar. Yaptığı tadillerin başlıcaları şu suretle izah olunabilir:

Etimolojide, vokalsiz gelemiyen konsonlara dikkat eder: vokal + konson, vokal + konson, vokal + konson... İşte bu teker-rürleri görünce morfolojiyle birleşerek şu kararı verir: Kelimelerdeki konsonları okutabilmek şartıyla vokalleri mümkün olduğu

kadar kaldırmak. Bu iki ilim, bu noktada ittifak eder ve karar verir. Kararları şudur :

Sözün ilk parçasından ziyade son parçasında konsonların okunmasına yardımcı vokaller geldikçe, lâzımdır ki konsonlar kendi vokallerini bıraksınlar. Örnek :

Ayıpılamak — ayıplamak

Karışılmak — karşılamak... v. s.

Bizim üzerinde durduğumuz nokta şudur ; yeni Türk dili âlimleri bu noktalara ehemmiyet vereceklerdir :

Türk sözlerinde kök : (V. + K.) dır. Bu monosilâptır: “ ak, ar, al, as, aş..., gibi. Fakat, yine monosilâp olan “yok, çok, göz, göl..., sözleri asla kök değildirler. Bunların mürekkep sözler olduğunu derhal dikkat nazarına almak lâzımdır. Bu gibi monosilâp görülen mürekkep sözlerde dikkat edilecek nokta şudur :

Bunlar birer kelime midir, yoksa mürekkep bir söz müdür? Çünkü her ikisi de olabilir. Meselâ : akıl ; bu söz bir kök ve bir ekten mürekkep tek sözdür. Amma “yağmur,, mürekkep bir sözdür. Bunu ve benzerlerini şöyle ikiye ayıralım :

Yağmur = ay + ağmur

Çamur = aç + ağmur

Hamur = ah + ağmur

Bu kelimelerdeki ikinci söz (ağmur), akar su manasına gelir. Kelimeye prefiks gibi girmiş görünen köklerden, (ay), yüksek demektir ve sūje veya objenin kendisinden sonraki mıntakayı gösterir; (aç), yer demektir; (ah), yiyecek, hububat demektir, un demektir ki o da hububatın ezilmiş şeklidir. Şimdi yağmurun yukardan gelen su, çamurun toprak mefhumunda olan bir şeyle karışmış olması, hamurun da hububatın insanların yiyeceği bir tarzda üğütülmesine karışması mefhumları kolaylıkla anlaşılır sanırız.

* *

Şimdiye kadar verilen izahat, Türk dilinin ilkinliğine ve ondan sonraki şüurlu vaziyetin inkişafına ait bulunmaktadır. Şüphesiz bu birinci ve ikinci devreden sonra Türk dili yaratıcılarının yüksek şuur ve kabiliyetlerinin eserlerini, yine yaratıkları dilde görmek mümkündür. Artık bu son ve yüksek sahada Türk, geçen devirleri unutmamakla beraber, jenisinin kuvvet ve kudretini, yarattığı dilin yüksek

— 58 —

kabiliyeti ile mezcederek yepyeni ifadeler, terimler yaptığını ve yapabilir olduğunu göstermiştir. İşte bu yüksek jeni eseriyledir ki dünya yüzünde konuşulabilen en yüksek diller, insan zekâsının, düşüncesinin yüksek ifadesini tesbite yarayabilmiştir.

*** * ***

Eğer biz, bugünkü Garp Türkleri, kendimizi bu mertebede dilce muvaffak görmüyorsak bu, yalnız bizim, (bizimizi) görmemekliğimizden başka bir şey değildir.

Gözümüzü aklımıza raptederek açarsak ve ilkin devirden başlayarak içinde bulunduğumuz zamana kadar Türkü ve Türk dilini mütalâa edersek, ondan sonra aklımızla beraber gözümüzü yükseklerle ve bütün âleme teşmil edebilirsek, işte o zaman kendimizin ve dilimizin ne olduğunun farıkı oluruz.

Tatbikat :

Türk Dilinde Nefi Edatı

1) Türk dilinde söze bağlanan nefi edatı, esas olarak, birdir: “ V. + Z „. Nefi edatı olarak kullanmakta olduğumuz (mez), mürekkep bir sözdür; etimolojisi şöyledir: (Em + ez). “ Em „ kök olarak Türkçede kuvvet, hayat, hareket manalarına da gelir. “ Ez „, ek olarak uzaklık, tebaüd, yokluk anlamını gösterir: em + ez = emez; Baştaki vokal fonetik icabı olarak düşebilir: “ mez „, kuvvet ve hareketin uzaklığını, yokluğunu, yani kuvvet ve hareket mefhumunun aksini bildirir. “ Mez „ sözünün, “mey„, “meğ„, ve (ğ) düşerek sadece “me„ şeklleri de vardır.

“Eğ„ ve “ey„ sözleri, kök olarak, uzak-

laşmak, nihayete varmak, bitmek, kəsilmek anlamlarına da gelir; yani “ez „ ekindeki manayı haizdir. Bundan dolayı “ meğ, me, mey = mez „ dir. Ufak bir şekil fakiyle, aynı anlamı ifade ederler ve aynı rolü yaparlar.

İzah :

(Gel - me - m) de “me (ğ), i görürüz.

(gel - mez - sin)	} bu kelimelerde de “mez,, şeklini gö- rüyoruz.
(gel - mez)	
(gel - mez - siniz)	
(gel - mez - ler)	

(gel - mey - iz)	} s ö z l e r i n d e d e “mey,, şekli gö- rülüyor.
(gel - mey - iniz)	
(gel - mey - orlar)	

(gel - iy - orum) sözünün karşısında, (gel - meğ + iy - orum) şeklinin morfolojik ve fenetik icabı olarak kaynaşmış şekli olan, (gelmiyorum) şekli pek tabiidir.

2) İsimlerin sonunda görülen nefi edatı da birinci maddede anlattığımız (V.+Z) den başka bir şey değildir. Sanıldığı gibi (siz, süz...) değildir. Bu şekli nasıl aldığını kısaca anlatalım. Mesalâ:

“Evsiz, parasız, susuz, ormansız, kitap-sız, odasız... „ gibi kelimelere bakılınca nefi edatı olarak (siz, siz..) gibi bir şekil görünüyor ve bu ek her kelimenin sonunda aynı rolü ifa ediyor. Ancak; “ ev, para, su, orman, kitap, oda..., kelimelerini ele alınca düşünülmek lâzımdır ki, bu sözlerin sonunda “ tayı ve ifade „ elemanı ya yoktur, yahut ek-sik olarak vardır. Meselâ “ para, su, oda,, kelimelerinde bu elemanın “ğ,, si düşmüştür. Bu “ğ,, nefi manası veren (V. + Z) nin başında “s,, ye çevrilmektedir. Bu halde:

Para = parağ; parasız = parağ (s) + ız

Su = suğ ; susuz = suğ (s) + uz

Oda = odağ ; odasız = odağ (s) + ız

olarak izah olunur.

Buna mukabil “ ev, orman, kitap,, gibi kelimelere nefi eki olan (V. + Z) yi getirmek için önce bu kelimelere tayı ve ifadeye yarayan bir (V. + ğ) koyarız. Bunun sonundak (ğ) de yine (z) nin tesiriyle (s) ye çevrilir. Böylece:

Evsiz = ev + eğ (s) + ız

Ormansız = orman + ağ (s) + ız

Kitapsız = kitap + ağ (s) + ız

şekillerinde izah edilmiş olur.

3) Türk dilinde müstakil olarak kullanılan nefi edatı, (ne) dir. Bu söz, orijininde şu suretle mûrekkeptir: (en + eĝ).

“En,, kökü, Türk dilinde “em,, köküne bitişik bir mahiyette olup hemen hemen, yakın anlamları gösterir.

“En,, , bilindiği veçhile, saha ve hareket anlamlarına da gelir.

“Eĝ,, (1) inci madde de gösterildiği gibi, uzaklaşmak, nihayete varmak, bitmek, kesilmek, yani yok olmak anlamında olarak “en,, köküne yapışınca, (en + eĝ) = eneĝ = hareket, kuvvet, faaliyet, hayat yok demektir. İşte bu şekil, morfolojik değişme ve fonetik icablarla basit olan (ne) şeklini almış ve nefi gösterir biredat olmuştur :

Ne yazar, ne okur ;

Ne yer ne içer... gibi.

(Ğ), “ne,, şeklinde düştüğü gibi, “nah,, şeklinde de (h) kılığıyla kendini göstermiştir: (nah sana), (nah ona) sözlerinde görüldüğü gibi, ki (sana yok), (ona yok) demektir.

Farsça zannolunan (nâ = nağ) şeklinde “a,, , uzatılarak, “ğ, ye yeri veriliyor. Söz tamamen Türkçedir. Yakut dili lûgatinde:

nâ = yokluk anlamındadır:

“nâduruk,, = bir şey kalmaksızın.

Görülüyor ki “nâ,, Türkçe, hem nefi edatıdır, hem de başta kullanılmıştır. Aynı anlamda “nayduruk,, şekli de vardır.

Yakutçada (nay nay) = yapma anlamındadır.

İhtar:

Bu edat, istifham edatı da olmuştur. Onu da ayrıca izah edeceğiz.

Tatbikat :

Türk Dilinde Sorucu Sözler

1) Türk dilinde genel sorucu söz : “ne?” dir. Bu söz, orijinde mürekkeptir; şu suretle: (en + eğ).

“En,, süjeyi doğrudan doğruya saran, ona bitişik sahayı gösterir. Bu sahada herhangi bir hareket veya mevcudiyet, süjeyi şiddetle alâkadar eder. Meselâ, herhangi bir alâmet, işaret, yüz, ses, renk, ı ışık, hakikat bu sahaya girdiği vakit süjenin kuvvetle dikkatle alâkasını çeker.

“Eğ. sözü, (Nefi edatı) bahsinde saydığımız bütün anlamları ihtiva eden orijinal bir Türk köküdür.

“En,, ve “eğ,, sözleri birleşince: en +

eğ = eneg: süjenin, genel olarak nazarı dikkatini celbeden, anlamak lüzumunu duyduğu keyfiyetin ifadesi olur. Bu söz, morfoloji ve fonetik icabı olarak, son “ne, kısa şeklini almış bulunuyor.

2) Gene sorucu söz olarak kullanılan “mi?,, nin etimolojisi de şudur :

“Em,, sesi ve sözü, süjenin kendisidir : (men, ben) de de görüldüğü üzere, “b = m,, dir.

“İğ,, (1) inci maddede izah olunan anlamdadır. Bu iki söz birleşince : (em + iğ = emiğ), süjenin doğrudan doğruya alâkalandığı, behemehal anlamak lüzumunu duyduğu keyfiyetin ifadesi olur. Bunun basit şekil “mi?,, olmuştur.

Görülüyor ki “mi?,, , “ne?,, den daha çok kuvvetlidir. Çünkü, “mi?,, , süjenin doğrudan doğruya kendi içinde hasıl olan alâkanın, “ne?,, ise yakınında hasıl olan alâkanın ifadesidir.

3) İnsanları sormak için kullanılan “kim?,, işaretini de gözden geçirelim. Bu söz de, görüldüğü gibi, mürekkeptir. Orijinde şekli (ik + im) dir.

“İk,, kökü, bundan evelki (1) inci ve

(2).inci maddelerde şümullü anlamaları gösterilen “iğ, kökünün aynıdır.

“İm, bundan evelki (2) inci maddede mahiyeti anlatılan “em, in kendisidir.

Görülüyor ki “kim?, sözü, “miğ, sözü-
nün ters şekildir. Aynı rolü ifa eder.

4) Hem canlı ve hem cansız şeyleri göstermek için kullanılan: “ hangisi ? „ ,
“hangimiz?„ , “hanginiz?„ şekillerindeki so-
rucu sözler mürekkeptirler. Şöyle :

(han + gisi) ; buradaki (gisi), (kişi)
nin kendisidir.

(han + gim + iz) ; bu sözün ortasın-
daki (gim), yukarıda terkip anla-
mını ve rolünü izah ettiğimiz (kim)
dir.

(han + gin + iz) ; bu sözün ortasın-
daki (gin), (kim + in) dir ; (m)
düşmüştür ; kimin = kin = gin ol-
muştur.

Bu sözlerde etimolojisi araştırılacak
bir söz kalıyor : “han „. Bu söz de mürek-
keptir : (h + an =han). Kök, (h) dir ; Türk
dilinde orijinal kök, (vokal + konson) dur.

Onun için (h) konsonunun başına, vuayeli-
lini koyalım: “ah,, Bu kök, anlam itibarıyla,
“ak,, ve “ağ,, köklerinin aynıdır. Bu itibarla
evvelki maddelerde anlamı izah olunmuştur.

“An,, 'a gelince, madde (1) de gördüğümüz
müz “en,, den başka bir şey değildir.

Anlaşıyor ki “ ah + an ,, ın hafif ve
kısa şekli olan “ han ,, , (1) inci maddedeki
(en + eğ) ın ters şeklidir ve manası da
aynen onun gibidir. Fakat bu şekilde müsta-
kil olarak değil, “ kim ,, ve “ kişi ,, ile be-
raber insanlar hakkında sorucu söz olmuş
bulunuyor,

Hatıra : Geçen sözlerde, vokallerin te-
beddülünün izahına lüzum görülmemiştir. Bu
hususla genel olan (V. + K.) formülü göz
önünde tutulmalıdır.

Notlarımızı anlatan

1- " Etimoloji, morfoloji ve fonetik bakımından Türk dili" hakkındaki ga-
notların ifade ettiği fikirler, 26 Eylül 1932 tarihindeki, Dil Kurulta-
yından beri geçen, üç sene içinde, Türk dili üzerinde ve bu münasebetle
diğer dillerde yapılan ~~münasebet~~ tetkik ve araştırmalardan ~~ve bu vasile~~
~~ile filelojiiye dair muhtelif meseleyelerin~~ ve dille alakadar olan file-
zofi, psikoloji, sosyoloji bahislerinin gözden geçirilmelerinden doğ-
muştur. Bu doğuş, filelojide ~~şeyeni~~ bir teori olarak görülebilir. Bu
teorinin temeli, bugüne kadar hiç bir nazariye ve ilimde sarh olarak
~~ifade edilmiş değildir. O, bütün bu tetkik ve tahlillerin neticesinde~~
~~intikal edilmiş olan bir esastır. O eses, insanın, benliğinin tesakime~~
~~ve~~ ~~insan~~ ^a ~~insan~~ ~~benliğinin tesakime~~
~~insan~~ ~~benliğinin tesakime~~ ^a ~~insan~~ ~~benliğinin tesakime~~
fikiridir.

İsta

ve düşünülmesi çok gerekli olan bir meseledir. ~~Peki~~ biz, bunu en tabii ve en lojik bulduğumuz içindir ki yukarıda işaret ettiğimiz inancı ~~ve~~ ~~gösterebildi~~ göstermiş bulunuyoruz.

Leahigissir

Yeni ~~diye~~ ~~teşkilatlandırılmış~~ ~~teorinin~~ ~~temelini~~ ~~bulduğumuz~~

İçin

~~kabul ettikten sonra buna bütün tevsike medar olacak tekliflere giriş~~

~~Bu meydana teklif edilmiş olan başlıcalarına öykünmüştür.~~

Şu eserleri gözden geçirelim:

a) Büyük, mühterem Rus dil alimi Pekarski'nin Petrograt'da

1907 den 1930 a kadar parça parça basılmış

"Slovar Yakutskago Yazıka"

yani Yakut dili lûgatı adlı eseri.

b) Hilaire de Barenton'un 1932 de Parişte basılmış olan

"Étude orientale no: 7. L'origine des langues, des religions et des peuples" I. partie " Les radicaux primitifs des langues conservés dans le sumerien ou lexique sumerien - français" adlı kitabı;

c) Aynı zatın 1933 te "Étude orientale no: 8- l'origine des langues des religions et des peuples; II. partie, Les langues, leur dérivation du sumerien ; les religions, leur origine dans le sacrifice; Les

peuples, ils se différencient par leurs rites" kitabı

~~Not: Sumerlerin Orta Asya'da cembura gelmiş oldukları~~
~~olduğunu tarih ispat edegelmiştir. Kaldı bunların kanıgı taprağı altın-~~
~~da ve onun komşusu olan Eilan ülkelerinin devlet merkezi Sus toprak bazı~~
~~halatında bulunan yazıtlar ve yazıtlı objeler onların türk olduğunu ve dilleri~~
~~nin türkçeliğinin red ve inkar kabul etmez canlı şahitleridir./~~

c) Etrusk dili, diller arasındaki yeri, bazı tekstlerin incele-

mesi

/ La langue étrusque, sa place parmi les langues, étude de

quelques textes Par B. Carra de Vaux (Paris, 1911)

Sumerlerin ve

/ Not : Etrusklerin Türk ~~olduğu~~ tarih ispat edegelmiştir.

olduklarını ve dillerinin

~~Etrusklerin de Türkçe olduğunu bu kitap ve eserinde Türk olan akurak-~~

~~ta ve güncel tarih~~ *Tarih ispat edegelmek-*

tedir.

lastireli

temiz

~~Şöyle ki, kâğıt, kâğıt orijin münasibine göre birer birer~~
~~sonra, çok basit olarak ve fakat panseyi alâkadar etmeksizin âdeta~~
~~den ibaret olan~~
~~kil ve kalıp halinde bir takım eklentiler/ bu ilk gümüşle bir çok~~
~~lin eklenmeler i yeniden incelemek~~
~~laylık verdiği için hemen kabul etmek temayülünde bulunduk. Meselâ~~
~~layışın g. eldi.~~
~~Şöyle ki, kâğıt, kâğıt orijin münasibine göre birer birer~~
~~bilinir. O münasibinde birer birer, meselâ "ay" "il" "ayıl", "aklım~~
~~disidir. il bir eklentidir, birer birer gramatikal olarak dediler.~~
~~bu il sefat yapar, kör yapar, emir yapar" gibi inlemek için büyük~~
~~haluk gösterdik. Çünkü kolaylık var, "ayıl" dediğimiz zaman bugün~~
~~sarih bilinen bir mefhumu, bir ayılmak fiilinin emri hâziri kâğıt~~
~~gibi muhtemel anlıyoruz ve anlıyorlar.~~

"Seyal" dediğin zaman ona da hiç müşkilata uğuluyorlar. İk-
lini karpaz gibi bir şey...

Ancak "seval, seval" dediğin zaman bunu da anlıyorlar ona, bun-
daki il- eklerle bundan evvelki sözlerde ki "il" ekinin "seval" ve "il-"
masebetini anlıyorlar ve bittiriyorlar...

Şimdi bütün bu muhtelif kelimelerde "il" ekini kendine mah-
sus bir mana gösteriyor mu, gösteriyor mu, bunu şimdiye kadar hiç
kimse anlamamıştır...

Başka bir misal:

"Kızgın" ... bunu bütün türkçe bilenler anlar...
tır. Bu sözün esasını, terekibini, bundaki yükleme kuralları, kaanunun
düşünmedin olduğu gibi aldım. Derakap bu kelime hizada yunus
hatırıma geldi: "Kızgın, kızgın, kızgın, kızgın" v. v.

Şimdi "kızgın" sözü ile diğer sözler arasında bir münasebet
var mı?

Yar, dediler ve diyenler eski gramerciler.

Ve dediklerini de gayet güzel izah ediyorlar.

"Gid, gid" türkçede bir ektir, giddetle tutuklar beyan eder:
kızgın, giddetle kızgın, kızgın çok kızgın, kızgın çok kızgın.

İşte bu gibi sözler karyasındaki düşünceler bile...
nla başla başla birer mana, birer mefhum, birer hareket gösterir
alâmetler, alâmeti lâzım geldiğini iltaz etti. Çünkü "gid" ve "gid"...

Bu çalışma ~~ve~~ noticesine,

olduğu gibi bütün konsonların ek olarak başlı başlarına bir anlayış ve hareket işaretleri olması lâzım geldiği kanaatine vardık. Bu varışımızla kendi kendimize izah için ilk bağ vurduğumuz menba, yine Türk dili camiası olmuştur.

Türk diline ait ~~sehrer~~ lûgat kitapları ~~varsa~~ ¹¹² hepini ömümüze aldık. Bu kitaplardaki tam ve belli anlamlar ifade eden sözleri ve bu sözlerde ek olarak köke yapılmış konsonları birer birer gös ömünde tutarak bunların kökte yaptıkları mana ~~manalarını~~ ¹¹³ etüd ettik.

İşte bu etüdümüz bizi aydınlığa götürmeğe başladı. Artık Türk dili osmit olmaktan kurtuluyordu. ~~En~~ bu sırada "Dr. Phil. Orient. R. P. Kvergitch" ¹¹⁴ ~~adında bir eserin~~ "Psychologie de quelques éléments des langues Turque" adlı basılmamış kıymetli bir eserini okuduk. ~~Bu sat bu eserinin başında "M. le Professeur Orientaliste, V. Gershak, chef des cours d'egyptologie, de hamitologie et d'africanistique à l'université de Vienne" den ve "Les données de la psychanalyse du Professeur Sig. Freud de Vienne" den ilham aldı.~~ ¹¹⁵ ~~Bu, Türk dilindeki süfiklerin gösterici manalarını bulmak için bu yüksek profesörlerin eserlerine dayandığını gösterir. Bu Dr. Kvergitch'in bu eserini de okuduk. Dr. Kvergitch bu nazariyesi ~~ni birer naklele nakletmek olmasın, birer birer ¹¹⁶ ~~okuduk~~~~ ve ~~günümüze~~ ¹¹⁷ ~~etüdümüz~~ ve Türk Dil Camiyesinin ekler hakkı ~~hakkına~~~~

1- Butun tarihî devirlerde ve bilhessa XX nci asırda klâsik olmaş filolojî ve bahusus etimoloji esasları nedir?

2- Bu husustaki nazariyelerin bağlıcaları, bunların istinad ettikleri ilmi dokumanlar ve bu teorilerin tatbikatta gösterdikleri ilmi neticeler.

3- Bu muhtelif nazariyeler ve tatbiki neticeleriyle (Güneş-Dil) teorisinin psikolojik, sosiolojik ve natürel mahiyetinin ve bu teorisinin tatbikatta inkişaf ettirebildiği neticelerin science noktasından isahı

/Not- Tavsih ediniz'den maksadınız müspet veya menfi tavsihtir. Yani "bu olamaz" diyorsanız niçin⁶ izah ediniz ve buna karşı teorileriniz varsa onunla mukabele ediniz. "Olur" diyorsanız niçin⁷ bunu izah ediniz/.

SÖZLÜK

Abid: İbadet, kulluk eden.
Alâkavlin: Bir tarife göre.
Âmil: Etken, etmen.
Behemahal: Mutlaka.
Bilmünasebe: Yeri gelince, sırası geldiğinde.
Câmit: Cansız.
Cem'i: Çoğulu.
Cenup: Güney.
Cenup: Güney.
Cihet: Yön, taraf.
Delâlet: İşaret, gösterme.
Derhatır: Hatırlanmak.
Dimağ: Beyin, bilinç, zihin.
Düçar: Uğramış, yakalanmış, maruz kalmış.
Ekseriya: Çoğunlukla, çoğu kez, çokluk.
Evveli yevm: Günün başlangıcı.
Fecir tutluğ: Güneşin doğuşu.
Gayri muayyen: Belirsiz, belli olmayan.
Gussa: Kaygı.

Gütbetik: Kılavuz, rehber.
Haiz: Sahip, bulunduran.
İcbar: Zorlama.
idem: Onun gibi, keza; yukarıda-kiyle aynı.
İdgam: Birbirinin aynı olan veya aynı cinsten olan (birbirlerine yakınlığı olan) harflerden sakın, ikincisi harekeli olarak geldiğinde, birincisini ikincisine katmaya (birinci harfi ikinci harfe çevirerek ikinci harfi şeddeli imiş gibi okumaya) denir.
İhtiva: İçine alma, içinde bulundurma, içirme.
İhya: Canlandırma.
İkmal: Tamamlama, bütünleme.
İlâl: Arapçada içinde "elif, vav, ye" harfleri bulunan bir fiilin asıl şekli ile aldığı şekle nasıl girdiğini kurala bağlama; İdgam: Arapçada birbirine benzeyen iki harfi bir yazıp şedde ile okuma.
İmtidat: Mekân.

İnkılâp: Dönüşmek, değişmek.
İnkışaf: Gelişme
İntişar: Yayılma.
İptidai: İlkel.
İptihal / İbtihal: Yalvarıp yakarma.
İrtika: Yükselme.
İtlak üzere: Genel olarak.
İttisal: Bitişik.
İzale: Giderilmek, giderme.
Kâin: Bulunan, olunan.
Kebir: Büyük.
Kesafet: Yoğunluk.
Kompese (Fr. Compesé): Bileşik.
Kompetan: Uzman.
Konkre (Fr. Concret): Somut.
Mahdut: Sınırlı.
Marız: Marazlı.
Maşrık: Doğu.
Materiyel (Fr. Matériel): Maddi.
Mazii şuhudi: Gözle görülen veya görmüş gibi bilinen bir şeyi anlatan fiil kipi (-di"li geçmiş).
Mebde: Başlangıç, prensip, ilk unsur.
Mefhum: Kavram.
Menba: Kaynak.
Menfi: Olumsuz.
Menşei: Köken, kaynak.
Metrûk: Terk edilmiş.
Meyelânı.kalp: Kalp meyli.
Meyus: Umutsuz, karamsar.
Mihaniki: Mekanik.
Monosilâp (Fr. Monosyllabc): Tek heceli.
Morfem: Biçimbirim.
Muahhar: Sonraki.

Muayyen: Belli, belli olan.
Mucibince: Gereğince, icabınca.
Mucip olmak: Sebep olmak, gerektirici sebep.
Muganni: Şarkı söyleyen kimse, şarkıcı.
Mukabil: Karşılık.
Mutedil: Ilıman.
Mücerret: Soyut.
Müessir: Etkili.
Mülâhaza: Görüş.
Mümessil: Temsilci.
Müphem: Belirsiz.
Mürekkap: Bileşik.
Müsavat: Eşitlik.
Müsbet: Olumlu.
Müsp(b)et: Somut
Mütalâa: Görüş, inceleme.
Mütedeyyin: Dindar.
Mütegayyir: Değişen.
Mütekâmil: Gelişmiş.
Natamam: Tamamlanmamış, yarım kalmış, eksik.
Nefsi Vikaye: Nefsi korumak.
Nehar: Gündüz.
Nemalandırmak: Çoğaltmak.
Noble (Fr. Noblesse): Asalet, soy-luluk.
(Fr.) Nüans: Ayırtı. (Aynı cinsten olan şeyler arasındaki ince fark.)
(Fr.) Primitif: İlkel.
Riş (Fr. Riche): Zengin.
Sarih: Açık.
Silâp (Fr. Syllabe): Hece.
Sunği: Suni, yapay.

Şülasîi mücerret: Üç harfli asli kelime kökü; faale: failler, yapanlar.
Şamil: İçine alan, kaplayan, kapsayan.
Şar: Şehir.
Şerait: Şartlar.
Şimal: Kuzey.
Şua(ğ): Işın, parıltı.
Şumul: Genişlik
Taayün: Belirme.
Tadil: Değiştirme, değişiklik.
Tahakkuk: Gerçekleştirme.
Tashih: Düzeltme, düzelti.
Tavzih: Açıklama, aydınlatma.
Tazim: Saygı.
Te(a)karrür: Yerleşmek.
Tebadül: Değişim, dönüşüm.
Tebarüz: Ortaya çıkma, belirme, görünme.
Tebcil: Yüceltme.
Tebellür: Billurlaşma.
Tefsir: Yorumlamak.
Tekâmül: Gelişme, gelişim
Tekellüm: Konuşma
Teksir etmek: Çoğaltmak
Temerküz: Toplanma.
Temessül: Cisim.
Temyiz: Ayırt etme.
Tenkit: Eleştirme, eleştiri.
Tegahup: Sahiplenme.
Tevsian: Genişletme.
Tevsik: Belgelemek
Tezahür: Ortaya çıkma, belirme, görünme.
Tezayüt etmek: Artmak.

Tezyinat: Gözalcı süsler, bezekler.
Tezyit etmek: Artırmak.
Tuluğ etmek: Doğmak.
Ubudiyet: Kulluk
Umum efrat: Herkes.
Umumi: Genel.
Vasi kabile ittihadı: Geniş kabile birliği.
Veçhile: Şekilde.
Zaifülbünye: Zayıf bünye.
Zeval: Güneş'in başucunda bulunma zamanı, öğle vakti.

2 Kasım - 7 Aralık 1935 tarihleri arasında
Ulus gazetesinde isimsiz çıkan
Güneş-Dil Teorisi'ne ilişkin makaleler hakkında
Afet İnan, Mustafa Kemal'e bir mektup yazar;
“*Ulus* gazetesindeki dil yazıları
sizin bulduklarınıza benziyor”.
Makalenin yazarını merak eden Afet İnan,
Mustafa Kemal'den gelen mektuptan yazıların
bizzat O'na ait olduğunu anlar.

“Ben bildiğin gibi dil ile meşgul oluyorum.
Sen giderken basılmış olan ilk broşürü tashih ve
tadil ettirerek yeniden bastırttım. Bunun bir de
ufak özetini broşür halinde bütün *Ulus* okurlarına dağıttılar.
Sen de almış olacaksın. Bunlardan sana yeniden beşer tane
gönderiyorum. Bunlarla beraber şimdiye kadar
teorinin tatbikatı olmak üzere *Ulus*'a yazdığım
yazıların da küpürlerini toplu olarak gönderiyorum.
Henüz basılmamış olanların suretleri de beraberdir.”
(25 Kasım 1935 tarihinde Atatürk'ün gönderdiği mektup.)

